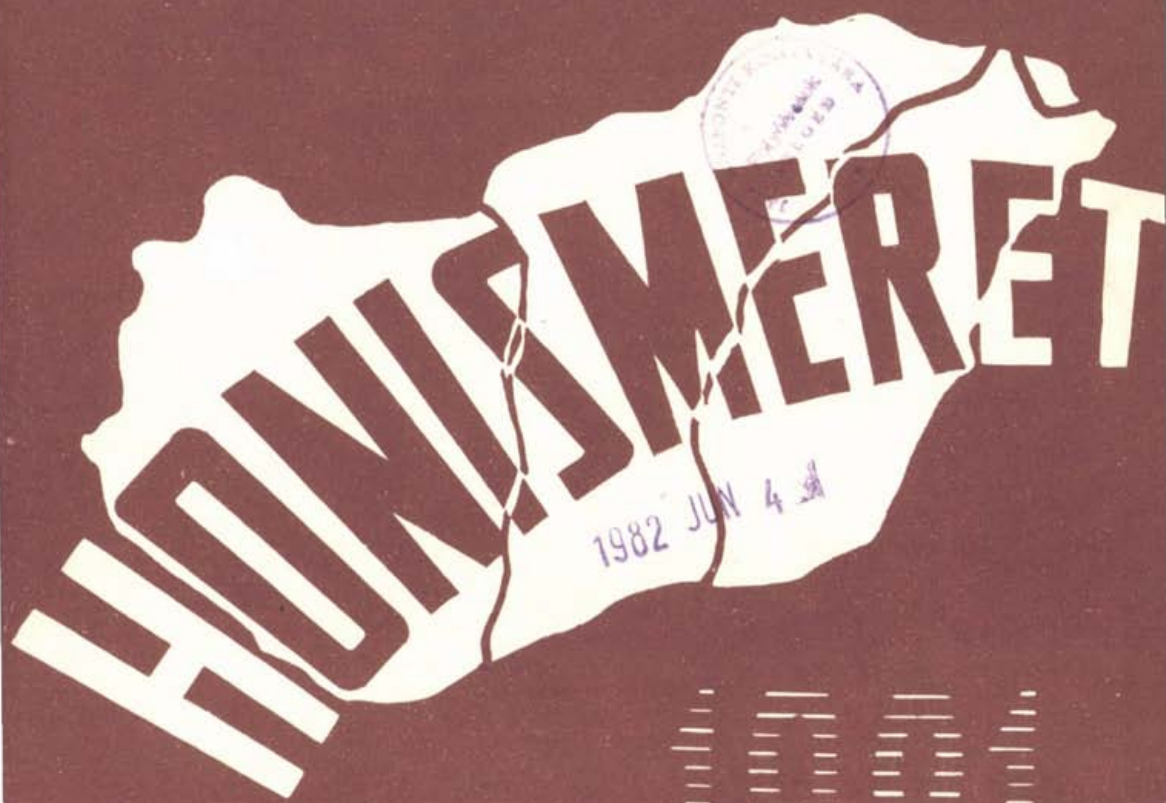

55983

1763

POSONI KERT.

KIBEN MINDEN KERTI
Munkák, Rendelések, Virágokkal, Ve-
teményekkel, Fákkal, Gyümölcsökkel és Kerti
Csömötékkal való baimolódások : azoknak Ne-
mek, hasznok, bé-csinálások bővségefen Magyar
nyelven le-irattattanak, kivált-képpen azok,
az kik

ESZTERGAMI
ÉRSEK URÚNK Ó NÁGA
POSONI KERTEBEN
TALALTATNAK.

Az Nemes Magyar Nemzetnek közönséges
hasznára.

Jesuiták rendin-velő

P. LIPPAY JANOS-által.

Kinek első könyve nyomtattatott Nagy Szom-
batba, az Academiai bőttükkal.

Az többi Bécsbe

Cosmerovius Máthe Császár Urunk Ó Főlsége könyv-nyom-
tatójának bőttüjvel. Anno 1664.

HONISMERET

1981. IX. évfolyam 6. szám

Tartalom

Memoáriróladom és nemzettudat. Beszélgetés Nagy Péter akadémikussal (<i>Deregán Gábor</i>)	3
--	---

ÉVFORDULÓINK

Lippai János, a magyar nyelvű kertészeti irodalom megteremtője (<i>Dr. Geday Gusztáv</i>)	8
„Herdboy of Hungary” (<i>Fehervári Béla</i>)	11
Finta Sándor Nyitrán (<i>Vörösmarty Géza</i>)	13
Paulini Béla (<i>Volly István</i>)	14
Fekete Lajos turkológus (<i>Dr. Kálmán Attila</i>)	17
Balogh Edgár 75 éves (<i>Horváth Ferenc</i>)	18

HONISMERETI OLVASÓKÖNYV

A kurucok kudarca Győrnél, 1707-ben (<i>Jakus Lajos</i>)	21
Görgey és Kossuth Egerben (<i>Dr. Pásztor Emül</i>)	24
Az útépités néhány ipartörténeti emléke (<i>Gajdos Gusztáv</i>)	26
Etnikai és interetnikai vizsgálatok tanulságai az Ipoly két partján (<i>Dr. Ikvai Nándor</i>)	29
Dunaujváros első lakói (<i>Dr. Hetényi István</i>)	31

TERMÉS

Kérdőjel a Perkő tetején (<i>Dékány Tibor</i>)	37
A pásztorművészet éltetője (<i>D. Varga László</i>)	42
Az étkezés rendje Szentesen a XX. század első felében (<i>Szücs Judit</i>)	44
A kudari (<i>Gelencsér József</i>)	48

SZABAD FÓRUM

Hatszáz éves a zalaegerszegi Aranyoskúti forrás első említése (<i>Szakács László</i>)	50
---	----

A HONISMERETI KUTATÁS FORRÁSAI

Hatmillió fotó (<i>Dr. Gordon Lászlóné</i>)	51
---	----

KRÓNKA

A honismereti táborokról	
Honismereti táborvezetők országos tanácskozása (<i>Halász Péter</i>)	52
Úttörő honismeret Tolna megyében (<i>Biró Mártonné–Dr. Rosner Gyula</i>)	55
Múzeumi–Honismereti Tábor Debrecenben (<i>Cs. Tábori Hajnalka</i>)	57
Honismereti tábor '81, Vásárosnamény (<i>Jávor Ágnes</i>)	57
Megyei honismereti úttörőtábor Biharkeresztesen (<i>Harasztosi Csaba</i>)	58
Az I. Rákosmenti Faragó Tábor (<i>Torma Katalin</i>)	59
Búcsú Schneider Miklóstól (<i>Kósy Zoltán</i>)	59
Hírek (<i>Vargáné Major Judit</i>)	60

KÖNYVESPOLC

Magyar Nemzet, 1938–1944. Repertórium (<i>Kertész Gyula</i>)	62
Sz. Kürti Katalin: Medgyessy Ferenc és Debrecen (<i>Dr. Szamosújvári Sándor</i>)	63
Kolozsvár Fotóalbum 1860 (<i>Fazekas Csongor</i>)	64

GYŰJTÉSI ÚTMUTATÓK (mellékleten)

Az Amerikába irányuló kivándorlás néprajzi vizsgálata *(Fejős Zoltán)*

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (mellékleten)

HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR (mellékleten)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Biró Mártonné igazgatóhelyettes, Városi Üttörőház, Szekszárd – Cs. Tábori Hajnalka muzeológus, Déri Múzeum, Debrecen – Deregán Gábor rovatvezető, Magyar Távirati Iroda, Bp. – Dékány Tibor tervező, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, Bp. – D. Varga László tanár, Nagykapos – Fazekas Csongor könyvtáros, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp. – Fehérvári Béla múzeumigazgató, Finta Múzeum, Túrkeve – Fejős Zoltán muzeológus, Néprajzi Múzeum, Bp. – Gajdos Gusztáv műszaki muzeológus, Országos Műszaki Múzeum, Bp. – Geday Gusztáv dr. könyvtárigazgató, Kertészeti Egyetem, Bp. – Gelencsér József dr. jogász, Városi Tanács, Székesfehérvár – Gordon Lászlóné dr. osztályvezető, Magyar Távirati Iroda, Bp. – Halász Péter tudományos főmunkatárs, Agrárgazdasági Kutató Intézet, Bp. – Harasztosi Csaba tanító, Bakonyszeg – Hetényi István dr. a Fejér megyei Levéltár nyug. vezetője, Dunaújváros – Horváth Ferenc lektor, Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda, Bp. – Horváth Gábor részlegvezető, ÁKV Központi Antikvárium, Bp. – Ikvai Nándor dr. csoportvezető, Művelődésügyi Minisztérium, Bp. – Jakus Lajos nyug. ált. iskolaigazgató, Penc – Jávor Ágnes főelőadó, Megyei és Városi Művelődési Központ, Nyíregyháza – Kálmán Attila dr. tanár, Eötvös József Gimnázium, Tata – Kertész Gyula főosztályvezető, Állami Gorkij Könyvtár, Bp. – Kósy Zoltán művelődéspolitikai munkatárs, HNF megyei Bizottsága, Salgótarján – Pásztor Emil dr. docens, Tanárképző Főiskola, Eger – Rosner Gyula dr. tud. főmunkatárs, Béri Balogh Ádám Megyei Múzeum, Szekszárd – Szakács László kerületvezető erdész, Zalai EFAG, Zalaegerszeg – Szamosújvári Sándor dr. vezető tanár, KLTE Gyakorló Ált. Iskola, Debrecen – Szücs Judit kollégiumi igazgató, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged – Torma Katalin kozmetikus, Bp. – Vargáné Major Judit rovatvezető-helyettes, Magyar Távirati Iroda, Bp. – Volly István dr. nyug. tanár, Bp. – Vörösmarty Géza publicista, Pozsony.

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

ÁGOSTON LÁSZLÓ (elnök)	OLSVAI IMRE
FRANK TIBOR	SÁNDOR LÁSZLÓ
GAZDA ISTVÁN	SZABÓ FERENC
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)	SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
HAVAS GÁBORNÉ	SZIKOSSY FERENC
JUHÁSZ RÓBERT (felelős szerkesztő)	TIMAFFY LÁSZLÓ
MORVAY PÉTER	TÓTH GÁBOR

TÖLTÉSI IMRE

ISSN 0324-7627

Kiadja a Lapkiadó Vállalat, Budapest Lenin krt. 9-11.
Felelős kiadó: *Siklósi Norbert* igazgató
Szerkesztőség: 1360 Budapest, Belgrád rkp. 24. Telefon: 181-521
Szerkesztőségi órák: hétfő 14-16 óráig
Készült 9000 példányban 4 (B/5) ív terjedelemben
81 3288 Veszprém megyei Nyomda Vállalat, Veszprém
Felelős vezető: *Danóczy Balázs* igazgató

Terjeszti a Magyar Posta – Előfizethető a hírlapkézbesítő postahivatalokban és a Posta Központi Hírlapirodában (Budapest, V. József nádor tér 1. Levélcím: Budapest 1900) közvetlenül, vagy postautalványon, vagy a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra való átutalással. Ára: 6 Ft. Éves előfizetési díj: 36 Ft. Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat (H-1389 Budapest, Postafiók 149)

INDEX-25387

Memoáirodalom és nemzettudat

Beszélgetés Nagy Péter akadémikussal

A memoáirodalom korában élünk. Sorra jelennek meg az emlékiratok, dokumentum- és vallomásgyűjtemények, önéletrajzok, emlékezések, levéregények. Az utóbbi évek nagy könyvsikerei között tarthatjuk számon – csupán példaként említve – *Kállai Gyula*, *Kis Károly*, *Nemeskürty István*, *Marosán György*, *Szántó Zoltán*, *Vas Zoltán* írásait. *Kádár Gyula* könyve bestseller-áron cserél gazdát a fekete piacon, *Bárczy János* idei könyvhétre megjelent memoárja úgyszólván a pult alól kelt el. A könyv ünnepénél maradvra: a legnagyobb sikerek egyike volt *Simonffy András* új könyve a második világháborús magyar szereplésről és *Kolozsvári Grandpierre Emil* önéletrajzi sorozatának új darabja.

Nyugodtan fogalmazhatunk úgy, hogy napjainkban inkább a memoáírás neszánszának, semmint reneszánszának vagyunk tanúi – mondja *Nagy Péter* akadémikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora. – A magyar irodalomtörténet a XVII. századot tartja, jelöli jellegzetes memoáíró korszaknak, ám azóta irodalmunkban folyamatosan jelen van a memoár, mint irodalmi műfaj. Kétségtelen azonban, hogy az évszázadok során soha nem volt olyan divatja, olyan hulláma, mint most. A most alatt azonban nem csupán az utóbbi éveket, s nem is csak az utóbbi egy-két évtizedet értem, emlékezzünk csak negyvenöt utánra, amikor például sorra jelentek meg a munkaszolgálatosok, deportáltak, politikai üldözöttek memoárjai. Egyébként mindez egyáltalán nem kizárólagosan magyar jelenség. Ha egy pillantást vetünk a világirodalomra, s azon belül is elsősorban a hatvanas, hetvenes évek európai irodalmára, szembe tűnik, hogy mind kevesebb úgynevezett hagyományos szépirodalmi mű – novellagyűjtemény, regény, elbeszélés – arat sikert, és helyében ott van mind az írók kreatív működésében, mind pedig a közönség érdeklődésének az előterében az emlékirat, a memoár, a napló, a levelezés, s más hasonló dokumentatív alkotás. Meg lehet nézni bármelyik nagy nyugati kiadóállalat kínálatlistáját, könyvjegyzékét, mind azt bizonyítja, hogy – az ötvenes évekhez képest – évről évre jelentékenyebb helyet foglalnak el – nevezzük összefoglalóan így – a memoárok. És ez nemcsak nyugatra érvényes: a szocialista országokban, nem utolsó sorban a Szovjetunióban ugyanezt látjuk. Tehát egy nemzetközi tendenciát érzékelhetünk, amely alól nem mentes a magyar irodalom sem.

Mivel magyarázható ez a jelenség a XX. század második felében?

Messzire vezetne, ha az okokat sorra próbálnánk megkeresni. Én az okát ennek alapvetően abban látom – nagyon leegyszerűsítve –, hogy *nem kitalálható* már a világ. Hogy csupán egy példát említsek: *Balzac* számára még az volt, még könnyen továbbgondolható volt. Mára azonban az emberek alig-alig, vagy egyáltalán nem hiszik el az íróknak a szép történeteiket, s ami talán még nyomósabb ok: maguknak az íróknak a jelentős hányada sem hisz a világ stabilitásában, tehát továbbgondolhatóságában eléggé ahhoz, hogy novellát, regényt formáljon. Ma az emberek ragaszkodnak a saját, mondjam így: egyszemélyi élményükhöz, s legyenek írók vagy olvasók, azt kísérlik meg művészi élménnyé örökíteni, illetve az olvasmánnyal egybevetve hitelesíteni. Az emlékiratok, az önéletrajzok és az

ezekhez hasonló típusú munkák tulajdonképpen együtt hordozzák a történeti anyagot, az életanyagot és az úgynevezett fiktív anyagot.

Szinte első szavaival kapcsolatot keresett a hazai memoáriróadalom és a hasonló világirodalmi jelenségek között. Ismeretes azonban, hogy a magyar irodalom a világirodalomhoz viszonyítva többször fáziskésében volt. El lehet ezt mondani a memoáriróadalomról is?

Egy-két éves késést most is ki lehet mutatni, ez azonban olyan csekély időbeli eltérés, hogy bátran fogalmazhatunk így: emlékiratírásunk időben szinkronban van a világirodalommal. A fő kérdés persze mindig a minőség, ez pedig sokszor a véletlen eredménye. Érvényes a hazai memoáriróadalomra is az, ami a külföldre, hogy ha igazán jó író írja, akkor abból jó irodalmi mű születik, ha nem jó író írja, akkor – bár esetleg értékes – de nem jó irodalmi mű lesz. És ha nem író írja, akkor nem okvetlenül irodalmi mű lesz, vagy csak rokon az irodalmi alkotással. Persze ez már amolyan akadémikusi okfejtés, az a gyanúm, hogy ez inkább minket, irodalmárokat érdekel, s kevésbé a nagyközönséget. Az olvasók, a közönség számára mindenekelőtt két mozzanat játszik szerepet: az egyik az olvashatóság, a másik a hitelesség.

Tagadhatatlan, hogy még soha nem tapasztalt érdeklődés nyilvánul meg a memoárok iránt. Azért kapnak az olvasók tízezrei az emlékiratokon, mert úgy érzik, hogy hiteles képet nyernek egy olyan adott történelmi folyamatról, amelyet ők valamilyen forrásból – mindenekelőtt az iskolai oktatásból – ismernek, de úgy gyanítják, úgy hiszik, úgy látják, hogy azt *másképp* tanították meg nekik, mások azért állnak sorba a könyvheti sátrak előtt memoárokért, mert nem ismerik a kort, amelyről a könyvek szólnak, s nem a hivatalos krónikák, tankönyvek, hanem az azoknál hitelesebb vagy hitelesebbnek vélt memoárok segítségével szeretnének bepillantani abba. A hazai memoáriróadalom iránti érdeklődésben, divatban – véleményem szerint – kitapinthatóan jelen van a hivatalos történelemmel szembeni – mondjam azt – gyanakvás, talán kételkedés. E kételkedéshez bizonyos alapot adott történelemoktatásunk nem mindig megnyugtató színvonala, s az a tény is, hogy az utóbbi évtizedekben a történészek között históriánk egyes korszakait illetően újra és újra fellángolt a vita, ami többször jelentős átértékeléshez is vezetett. Ennek következtében sokaknak egész történelemtudományunk hitelében megingott a hitük, holott ez a tudomány fejlődésének – akár így is mondhatnám: egészségének – kétségtelen jele.

A memoáriróadalom tehát számottevően kiegészíti, gazdagítja az emberek történelmi ismereteit, formálja a történettudatot, s tegyünk még egy lépést: a nemzettudatot. Valójában miképp lehetne nagyon röviden definiálni: mi a nemzettudat?

Hát, azt hiszem, valójában történész kollégáim lennének hivatottak erre válaszolni. Én úgy gondolom, hogy a nemzettudat az egy-egy korszakban együttélő népesség többségének az elképzelése a nemzetről és annak a múltjáról. Természetesen mindig vannak egyedi vagy olyan csoportvélemények, amelyek eltérnek az általánostól, s meglehetősen megnehezíti a pontos definíciót az is, hogy ki-kí mást ért magán a nemzet fogalmán, másokat tekint a nemzethez tartozónak és másokat rekeszt ki belőle. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a nemzet fogalmá – és így a nemzettudaté – aránylag rövid korszakokon belül is változhat.

Ma – azt hiszem – a nemzettudatot döntően két tényező határozza meg: egyfelől az iskolában, másfelől a családi környezetben, az otthon szerzett ismeretek. Ismételten az iskolai oktatáshoz, nem utolsósorban az iskolai történelemoktatáshoz jutottunk el, ami azt jelzi, hogy roppant nagy a tankönyveket író történészek, pedagógusok és a történelmet oktató nevelők felelőssége. Feladataikkal nem is sikerül mindig kellő eredménnyel megbirkózniuk. Az iskola két súlyos hibát követhet el. Az egyik az, amikor egy színes történelmi képeskönyvet tár a diák elé anélkül, hogy a történelmi összefüggéseket megvilágítaná. Ennek következtében a história nagy jelenetei, nagy figurái valósággal úszkálnak

a gyerekek, esetleg egész nemzedékek tudatában anélkül, hogy összeízesülne a történelem folyamatával. Ez volt például jellemző a történelemoktatásra a millenniumtól a felszabadulásig. A másik lehetséges hiba, ha a történelemoktatás csak a folyamatokra koncentrálna, csak a gazdasági, társadalmi, politikai fejlődés kérdéseit vizsgálja, és azokat az – ha úgy tetszik – anekdotikus mozzanatokot, amelyektől élet lesz a történelem, elhanyagolja. Bár én sosem tanítottam középiskolában, különösen nem történelmet, de az a gyanúm, inkább talán azt mondanám, hogy a gyerekekkel, a fiatalokkal beszélgetve az a tapasztalatom: ma a történelemtanítás zömmel az utóbbiban vétkezik. Tankönyveink, pedagógusaink szinte kizárólag csak általános folyamatokról beszélnek anélkül, hogy az igazán nagy alakokat emberközelbe tudnák hozni. Ez pedig véleményem szerint a történelemoktatásnak nemcsak feladata, hanem nélkülözhetetlen része is, e nélkül árnyalt, hiteles nemzettudat aligha alakulhat ki.

Semmiképpen sem véletlen például a máig élő Jókai-kultusz. Sok minden közrejátszik ebben, bizonyára azonban az is, hogy Jókai a magyar történelem jelentős alakjait és fontos periódusait rendkívül életközeli módon tudta ábrázolni, máig sokak számára. A nemzettudatnak ma is aktív és fontos alkotórésze a történelemnek ez a kicsit nemzetiszinpántlikás, kicsit görögütözes világa, amelyet Jókai teremtett meg a számunkra, s amely Jókain keresztül rögzült sok-sok ember egyedi tudatában.

Ha ez igaz, márpedig igaz, akkor törvényszerűen következik, hogy korunk memoáriródalma érdemben alakítja a nemzettudatot.

Én azt hiszem, hogy igen. Némiképp old talán azon az ellentmondáson is, amely az iskolai és a családi történelemoktatás között feszül. Az iskola például hosszú ideig – ma már talán kevésbé, de a ma aktív könyvvásárló közönség túlnyomó többsége számára mindenképpen – eléggé sematikus, leegyszerűsített képét adta azoknak az eseményeknek, amelyek a magyar társadalomban mondjuk a húszas vagy a harmincas évektől a negyvenes évek közepéig lezajlottak – ha adott erről képet egyáltalán s nem csak a hiányérzetet keltette fel. Az iskola megtanította ezt a korszakot egyféleképpen, ugyanakkor otthon a szülők – akik átértékelték ezt a kort – lényegesen árnyaltabb rajzot adtak gyermekeiknek, még a politikailag elkötelezett szülők is. Elvált tehát egymástól az, amit „hivatalos” és „magán” történelemnek neveznek. Nos, ennek a kettőnek a találkozásához segíthet nagymértékben a memoáriródalom, kinek-kinek az egyedi tudatában. Az egyedi tudatoknak pedig ez a formálódása, átalakulása végül oda vezethet, hogy joggal beszélhetünk a nemzettudat formálódásáról, átalakulásáról is. Persze a nemzettudat nagyon nehezen, nagyon lassan alakul, hosszú folyamat ez.

Történelemtudományunk és ezzel párhuzamosan történelemoktatásunk az utóbbi években, évtizedekben mindinkább kezdi megtalálni hangját, egy-egy kort tárgyalva jól érzékelhetőek a marxista történettudomány eredményei. Mégis mintha még most is bizonytalanság lenne tapasztalható a második világháború egyes kérdéseiben, s az ötvenes évek értékelésében.

Maga a nemzettudat fogalma is ingoványos talaj sokak számára, elemzése, formálásának igénye mintha csupán az utóbbi néhány évben került volna előtérbe. Hangsúlyt kapott például a Hazafias Népfront legutóbbi kongresszusán és a népfront főtitkára a napilapokban közzétett kongresszus előtti nyilatkozatában is részletesen elemezte a nemzettudat fogalmát, a nemzettudat formálásának jelentőségét. Mi erről a kérdésről a tudós véleménye?

Beszélnünk kell a nemzettudatról, formálnunk kell azt, nemes céljainknak megfelelően. Vigyáznunk is kell ugyanakkor, hogy a mindennapok során ne váljon szólamná, ne váljon divattá. Egyidőben például rendkívül divatos volt a nemzetkarakterológia, hogy mi a magyar, mi a francia, mi a német, és erről könyvek születtek, amelyeknek a divat elmúltával – sok hasznuk nem lett. Igaztalan lenne azt mondani, hogy nincs nemzet-

tudat, mint ahogy valamiféleképpen – legalábbis a praktikus tapasztalat szintjén – nemzetkarakter is van. De ezek a fogalmak roppant nehezen ragadhatók meg. Abban a pillanatban, amikor a nemzetkaraktert megpróbálom definiálni, a nemzetben belül annyi extrém esetet találok, ami kilóg ebből a meghatározásból, hogy az már valójában az egész meghatározást kérdésessé teszi. Kicsit ez a helyzet a nemzettudattal is. Ami a nemzettudatot illeti, van bizonyos konszenzus, egyetértés abban, hogy mit értünk e fogalom alatt, mire gondolunk, ám tudományosan ezzel a kérdéssel alig-alig foglalkozott valaki.

Egy ideig talán azért is esett kevés szó a nemzettudatról, mert egyesekben egy másik fogalom, a nacionalizmus fogalma társult hozzá. Vigyáznunk kell, hogy a kettő közé egyenlőséget ne tegyünk. Maga a nemzet fogalom történelmi fogalom, ami lényegében a polgárosodással születik meg, akkor kapja meg azt a jelleget, amely lényegében ma is meghatározza, még akkor is, ha ez a fogalom az évszázadok során nagyon sok átalakuláson ment keresztül. A nemzet valójában egy statikus képződmény. Ezzel szemben a nacionalizmus egy jól körülhatározható politikai program, negatív színezetű dinamikus valami. Most ne menjünk bele annak taglalásába, hogy mi a nacionalizmus, a patriotizmus, a sovinizmus, hogy melyik mit jelent, hogy kinek melyik mit jelent. Van ezeknek ilyen, olyan fogalmazása, pontos meghatározásukat bízzuk azokra, akik ezzel hivatásszerűen foglalkoznak, nekem mint irodalomtörténésznek ez nem közvetlenül kenyerem. Nyilvánvaló, hogy az egyes emberek, netán egyes kisebb csoportok tudatában mást-mást jelentenek, mint ahogy lényeges eltérések voltak és bizonyára vannak abban is, hogy ki mit ért a nemzet alatt, ki kit ért nemzethez tartozónak. Legyünk őszinték: a harmincas években például a hivatalos felfogás szerint a zsidók nem nagyon tartoztak bele a nemzetbe, s ma a cigányok sem mindenkinél tartoznak bele a nemzetbe. Nem beszélve arról, hogy a harmincas években a magyarországi svábság németnek tudta magát és nem magyarnak és így tovább. Szóval ingoványos terület ez is, különösképpen akkor, ha megpróbálunk a nemzetfogalom, a nemzettudat mélyére ásni, s nem csupán a kimondatlan megegyezés alapján beszélünk róla.

Bizonyos, hogy a memoár igazíthat az emberek gondolkodásán, mint ahogy van már példa rá, igazított is. Említettem, őszinte érdeklődés kísérte negyvenöt után a munkaszolgálatosok, politikai üldözöttek memoárjait. Az emberek nemcsak felismerték, hanem hogy úgy mondjam: saját bőrükön is megismerték a náciizmus igazi arcát, borzalmaikat, s a végeredmény ismeretében tudni akarták az okokat, ismerni a folyamatokat is. A negyvenöt utáni memoárok – Magyarországon és világszerte – megfeleltek ennek az igénynek. Ekkor a magyar nemzettudat egy igen komoly korrekción ment át, sőt döntő fordulat következett be az emberek gondolkodásában: nem utolsósorban a memoárok nyomán. Azt merném mondani, hogy a magyar társadalom egésze végképp szakított azzal a gyökérrel, amelyhez az 1860-as évektől az 1940-es évek közepéig kötődött. A múlté lett például a magyarság tudatában az az idealizált német-kép, amelyet sok összetevő alakított ki olyan ideálképpé, amelyet a magyarságnak így vagy úgy, előbb vagy utóbb el kellett volna érnie. Hogy kinek-kinek a fejében, a tudatában ez a német kép Goetheé, II. Vilmosé vagy Hitleré volt-e, az a korszakokkal változott, de bizonyos, hogy elég erősen élt nálunk egy németiség-mítosz. Ez negyvenöttel döntően megváltozott, semmivé vált, s nem pusztán csak politikailag, hanem hangulatilag, érzelmileg is. Elsősorban a történelmi élmények, de nem utolsósorban az akkori nagy memoárirodalom-hullám következtében. Bekövetkezett viszont egy újabb fordulat, amelynek nyomán leegyszerűsödött és egyben merevvé vált a 35 és 45, 56 közötti társadalmi, történelmi, politikai, irodalmi fejlődés. Kolozsvári Grandpierre Emil, Kádár Gyula, Bárczy János, Simonffy András és mások memoárjai – napjainkban – azt hiszem ugyancsak számottevően hozzájárulnak ahhoz, hogy ez a kor is a helyére kerüljön. Írók és vezérkari tisztek, kommunisták és volt jobboldaliak vetik papírra emlékezéseiket azzal a szándékkal, hogy a ma élő idősebbeknek és a fiataloknak és a jövő

generációinak közös erővel felvázolják a korszak érthetőbb, világosabb, mondjam így: testesebb képét.

Nagy elvtárs szavait úgy értem: olvasója és méltányolója a memoároknak.

Vigyázzunk az egymondatos következtetésekkel, próbáljuk meg a jelenségeket – amennyire képesek vagyunk rá – valós jelentőségük szerint megítélni. A közelmúltban a nagy francia történész, *Georges Duby* irodalmi hetilapunknak adott nyilatkozatában azt mondta, hogy a történetírók történelmét írják a történetírók, nem az igazi történelmet. Mert mindenki önmagán át írja a történelem képét. Igaz ez és sokkal fokozottabb mértékben érvényes a memoáirodalomra. A memoáíró torzított igazságot ír, még akkor is, ha mindennap megesküszik magának arra, hogy csak az igazat diktálja magából, a valóságos, az objektív történelmet bizonyos fokig megmásítja, mert rendkívül ritka a filmpontosságú emlékezet, mert a saját indulatai, a saját elfogultságai alapján látja a múltat. A memoáíró ugyan esetleg szubjektíve teljesen hitelesen írja meg azt, amit megír, de ez nem okvetlenül az objektív valóság egy másik szubjektum számára, aki a negyvenes és ötvenes éveket, sőt akár ugyanazokat az eseményeket is, szintúgy átélte. Jelentős és semmi mással nem pótolható szerepe van tehát az emlékiratok szerzőinek a múlt hiteles képének felrajzolásában, ugyanakkor óriási feladatuk van és lesz a történészeknek, hogy ezekből a memoárokból kiszűrjék mindazt ami használható, és elvessék mindazt, ami szubjektív, ami torzító, idealizáló, sötétre vagy rózsaszínre festő. A memoáirodalom a történelem szempontjából rendkívül jelentős, de legalább olyan kritikával kell kezelni, mint minden más történelmi forrásanyagot.

Remélhető: készülődnek a történészek, hogy hangjukat hallassák, nehogy olvasók százezreinek tudatában mozduljon el a tárgyalt korok képe, a másik irányba . . .

Olyan nagyon félni ettől nem kell, azt hiszem – mondja a professzor. – Én úgy látom, hogy jelenleg társadalmi méretekben megnyilvánul egy hajlam a két háború közötti korszak némi idealizálására, mert egy időben nagyon feketére festettük ezt a korszakot, de meggyőződésem – s történelmi tapasztalatokra hivatkozhatom –, hogy nem lesz az emberek tudatában maradandó a reálisnál sokkal rózsaszínűbb kép. Sürgető szükség, hogy a történészek előbb-utóbb ennek a korszaknak a történetét is mennél részletesebben s ugyanakkor reálisban, hitelesen írják meg, s hogy ezt megteszik, arra kézzelfogható biztosíték van. Ez pedig az 1945-ig terjedő időt tárgyaló nagy akadémiai történelemkönyv. Nem volt még olyan tudományos munka, amely múltunkat ilyen árnyaltan, színesen és hitelesen dolgozta volna fel.

Roppant szükség van a folytatására, ezt a mindennapi gyakorlat bizonyítja. Várjuk ugyanakkor az újabb, hiteles, felelősséggel megírt memoárokat is. Ismert, hogy Nagy Péter a felszabadulást követő évektől nemcsak a tudományos, hanem a politikai közéletnek is tevékeny részese volt, foglalkozik-e azzal a gondolattal, hogy megírja emlékiratait, netán már készül is a memoárkötet?

Nem készül, és feltett szándékom, hogy ilyen nem fogok írni. Nem utolsósorban azért, mert emlékeket sűrű nyilatkozatra váltó kollégáim példája sem lelkesít, de azt hiszem emlékezetem nem alkalmas az emlékiratíráshoz. Nem azt mondom, hogy rossz az emlékezetem, csak más típusú, az adatok, a dátumok pontosságát, megbízhatóságát rendszerint írásos dokumentumok segítségével ellenőrzöm. Mindig végtelenül tudtam csodálni azt, aki harminc év távlatából is képes egy párbeszédet rekonstruálni. Nos, én erre – nyugodtan állíthatom – képtelen lennék, én egy két nappal ezelőtt elhangzott párbeszédet sem tudnék úgy visszaadni, ahogyan az elhangzott. A saját magam számára sem s különösen nem a memoáíró hitelében bízó olvasó számára. Valóban, ne vegye nagyképcségnek, de én ahhoz már egy kicsit tudósabbnak érzem magam, hogysem a saját fantáziám termékét próbáljam meg tényként eladni.

Deregán Gábor

ÉVFORDULÓINK

Lippai János, a magyar nyelvű kertészeti szakirodalom megalapítója

A XVII. században kezdődött Nyugat-Európában (Anglia, Hollandia) a mezőgazdaság és ezzel párhuzamosan a kertészet modern fejlődése. Hazánkban a természetes ekkor még nem lépett erre az útra, azonban a paraszti gazdálkodásról a racionálisabbra való áttérés gondolata már érelődni kezdett. A majorságok még a régi paraszti termelési technikát alkalmazták, de a technikai eljárásokat már összehasonlítják és a jobbat, a tökéletesebbet igyekeznek megvalósítani.

A magyar nyelvű kertészeti szakirodalom létrehozásában e korban *Lippai János* tett a legtöbbet. Lippainak sok kertészlelője volt hazánkban, akiknek a neve nem, de szorgalmas kezük munkáinak híre fennmaradt. De Lippai volt az első, aki magyar nyelven tanította kora, sőt a XVIII. és XIX. század elejének magyar kertészeit. Írásban hirdette a növények iránti szeretetet és felhívta a figyelmet a gyümölcs és zöldségtermesztés jelentőségére.

Lippai János családja a XVII. század első felében vált ismertté. Atyja *Lippai János*, magyar királyi személynök volt. A család négy fiúgyermeké közül György, mint esztergomi érsek tett szolgálatot a magyar botanikának és a kertészet ügyének. Az általa továbbfejlesztett és díszkerteté átalakított pozsonyi érsekkert európai hírnévnek örvendett. Lippay György alapította az Eötvös Loránd Tudományegyetem ősenek, a nagyszombati egyetemnek a jogi fakultását is. *Lippay Gáspár* a királyi kamara elnöke, míg *Lippai Ferenc* (a legfiatalabb) jezsuita szerzetesként élt. *Lippai János 1606. november 1-én született Pozsonyban.*¹ (Megjegyzendő: György és Gáspár y-nal, míg János és Ferenc i-vel írta a nevét, bár nyomtatásban gyakran y-nal is szedték.) A bécsi császári nevelőintézetben nyerte első kiképzését, majd 1624-ben jezsuita lett.

A humán tudományokban kiváló előmenetelt tanúsított és a gráci, majd pedig a bécsi egyetemen tanította a keleti nyelveket. 1643-ban tért vissza hazánkba, a győri, a trencséni, majd az ungvári rendházat igazgatta. Fokozódó természettudományi érdeklődése és hallásának gyöngülése következtében – bátyja segítségével – a primási udvarba került. Közép-Európa egyik leghíresebb kertje termékenyítőleg hatott további munkásságára,

---

¹ *Lippai János* születésével kapcsolatosan több dátum található a magyar irodalomban. *Igy Wezsprémi Stephanus: Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia.* tom. II. Vienna, 1781. 190. old. Lippai János születésnapját 1606. június 30-ra teszi, míg *Borbás Vince: Pallas nagy lexikon.* 11. köt. Bp. 1895. 551. old. a Lippay címszóban 1606. július 30-át jelöli meg, hasonlóan a Magyar életrajzi lexikon. 2. köt. Bp. 1969. 77. old. is július 30-át tartja születési dátumának. *Ferenczy Jakab – Danielik József: Magyar írók. Életraj gyűjteménye.* Pest, 1858. 298. p. „Lippai János született 1606. nov. 1-ső napján Pozsonyban”, *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái.* 7. köt. Bp. 1900. 1261. hasáb szintén nov. 1-ét adja születési napjának. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárának Kézirattárában őrzött *Epistolae. Elogia defunctorum Societatis Jesu.* VI. kötete – jelezte: Ab 142 19. lapján olvasható „Fuit illi Patria haec ipsa Civitatis Posoniensis, in qua natus est saeculi huius Anno 1606 1ma Nov: . . .” Az elogiumot 1666. június 30-án írták Lippai Jánosról.

minden idejét a kertészeti kérdések tanulmányozására szentelte és munkája során a magyar nyelvű szakirodalom alapjait is lerakta.

Irodalmi munkásságából a következő művek címeit ismerjük: *Calendarium oeconomicum perpetuum*. Pozsony, 1661. *De insitionibus et seminatione*. Pozsony, 1663. *Hortenses praeceptiones et deliciae*. Bécs. 1664. Posoni kert. Nagyszombat, Bécs, 1664–1667. *De fructibus diversissimis producendis*. Pozsony, 1666. A felsorolás mutatja, hogy Lippai könyveinek – a Posoni kert kivételével – latin címet adott ugyan, de a könyveket magyar nyelven írta. Sajnos a *Calendarium* és a *Posoni Kert* kivételével a többi könyv elveszettnek tekinthető.

Az elsőt 1661-ben bocsátotta közre a „*Calendarium Oeconomicum Perpetuum*. Az Esztergomi Érsek Urunk Ó Nagysága Posoni Gondviselőjének Majorságrul írt Laistroma, minden Esztendőkre, kívül minden Major Gazda hóruul órá egész Esztendő által mit munkálottasson az Majorság körül, megtudhattya” címmel s ez e téren hosszú ideig az egyetlen magyar nyelvű munka volt. Előszavában megjegyzi, a gazdálkodáshoz béke kell, s ő mégis háború idején írta e munkáját, hogy amikor a béke beköszönt, az emberek korszerű ismeretek birtokában láthassanak a munkához. Különösen fontos ez Magyarországon, ahol az a maradi nézet uralkodik, hogy a mezőgazdasági tevékenységhez nem kell semmi tudomány, s ahhoz minden parasztember ért.

Az Előszóban kitér arra is, hogy tudását régi auktorokból merítette, valamint „... mástul hallott, látott s magam kicsin experentiambul tanult tudománybul írtam. Nem egyéb okbul, hanem hazám fiaihoz való szeretetimből: kiket látván, hogy e' féle szükséges könyvekbül megfoghatoztatnak, sőt Magyar nyelven nem is találtnak . . .” E nyilatkozata jól rámutat életcéljára is. A 62 oldalas, 278 pontban összefoglalt könyvében minden hónapban jelzi, az esedékes mezőgazdasági, kertészeti, szőlészeti és borászati munkákat igaz inkább csak használati utasítás jelleggel. Munkáját valóságban az egész magyar nép számára írta, mert ha csak a nemességet és az irányító gazdákat vette volna figyelembe, megfelelt volna a latin nyelv is. Művében nem lépi túl a paraszti mezőgazdasági technikát, de összegezi annak tapasztalatait. A XVII. századi haladó törekvésnek megfelelően magyar nemzeti művelődést igyekszik teremteni! A nemzet megértését bizonyítja, hogy ezt a munkáját 90 év alatt ötször adták ki (Nagyszombat 1662, Lőcse 1674, Kassa 1721, Győr 1753).

Fő műve Posoni kert címmel, három kötetben jelent meg, mégpedig Virágos kert. (Nagyszombat 1664), Veteményes kert. (Bécs, 1664) és Gyümölcsös kert. (Bécs 1667.) Munkájában *Peter Laurenberg* *Apparatus plantarius* és *Horticultura*, valamint *Giovanni Battista Ferrari* *Flora, seu de florum cultura* című művekre támaszkodott. Könyve túlnyomó része azonban önálló, a pozsonyi Érsekkert leírására, az abban folyó kertészeti munkák ismertetésére és azokra vonatkozó elméleti kérdésekre szorítkozik. A munka értékét bizonyítja a nagyfokú elterjedése, későbbi újrakiadása (Győr, 1753.), valamint két évszázados használata is, amely során a pozsonyi „főkertész” tanácsait utasítás gyanánt fogadták el szakembereink. Még az XIX. század elején is eszerint rendezték be, kezelték a hazai virágos, gyümölcsös és veteményes kerteket. A könyv kedveltségét mutatja, hogy még a múlt század elejéről is készültek olyan nemesi leltárak, amelyekben a könyveket kizárólag a Posoni kert képviselte.

A *Virágos kert*ben a díszkertek kialakításával kapcsolatos technikai és egyéb tudnivalókkal, annak fenntartásával foglalkozik, majd a dísznövényeket természetési hasonlóságai alapján csoportosítva tárgyalja. Mintegy 150 fajt ír le, melyek között a barokk kert virágai, a török és amerikai fajok tömege található meg. Főként a kultúrába vont fajtákat ismerteti, bár olykor a magyar flóra vadon előforduló virágait is megemlíti. Nagy helyet szentel a tulipánnak. A kötet végén rövid nemesítési útmutatójában kitér a virágok szín-,

illat-, és termétváltoztatásának lehetőségeire, valamint a virágzási idő módosításának kérdéseire.

A *Veteményes kert*ben a zöldségtermesztés mesterfogásait ismerteti. A kolostorkert fő növényeit, a gyógynövényeket is itt dolgozza fel. A különböző zöldségfajokat termesztési eljárásaik hasonlósága alapján összevonva tárgyalja. Figyelmeztet a spenót, fokhagyma, vöröshagyma, petrezselyem őszi vetésének szükségességére, mivel „... ezek elbirják a hideget-is, és a telet-is, főképen ha hó esik rájuk”. Ajánlotta a dinnyefélék termesztésénél a gyeptöréses területet. Tárgyalja a melegágykészítés módjait, a melegágyi palántanevelést és néhány zöldségnövény hajtását is. „Az Vetemények ellenségei ellen való Orvosságok” c. fejezetben recepteket ad a növényvédelemre.

Művének utolsó része a *Gyümölcsös kert*, csak halála után jelent meg, 1667-ben. Itt a gyümölcsös és a faiskola munkáit tárgyalja. Ismerteti a különböző talajok előnyeit és hátrányait a gyümölcsfák szempontjából. Kiemeli az őszi telepítés előnyeit a tavaszival szemben. Részletesen tárgyalja a fák vegetatív szaporítási lehetőségeit, az oltási módoknak külön fejezetet is szentel. Értékesek az oltás elméletével kapcsolatos megfigyelései. Ugyanis addig, amíg a kertészek nem ismerték a virág biológiai jelentőségét, a gyümölcsfák biológiai tulajdonságait és azok megváltoztatását is oltással magyarázták. Lippait gyakorlati tapasztalatai az oltás túlzott hatásának bírálatára indította, s kritizálta Laurenberget, aki az állította, hogy az egyik almának a káposztaíze az almafa káposztába oltásától ered.

A Psoni kert kiemelkedik Lippai munkásságából. Hazánkban az első olyan kísérlet – mezőgazdasági vonatkozásban –, amely az elméleti tudást gyakorlati ismeretekkel egyeztetette össze, s nem egy elvi tételét időt álló szintézisbe hozta. Nyugodtan hasonlítható kora angol, francia, német, olasz és más külföldi szakirodalomhoz.

Biológiailag több szempontból lehet előremutatónak és haladónak tekinteni Lippai működését. Feltűnik munkájában viszont, hogy a magvetési ismeretei erős asztrológiai hatást mutatnak. Az asztrológia az időjárást, a hold változásaihoz kötötte, s az időjárás asztrológiai magyarázata alapján a kertészeti magvetés, a hold változásainak függvényébe került. Ennek magyarázata az, hogy a XVII. században még tudományos látszata volt a kertészeti asztrológiának, ugyanis a vetőmag biológiai ismerete hiányzott.

Sokkal haladóbb irányt képvisel a kertészeti növények fajtaismerete, főleg a gyümölcsfajtáké. Megalkotta az első magyar gyümölcsfajta ismerettant. Az egyes fajtakat már nemcsak név szerint írja le – mint az addigi irodalomban szokásos volt – hanem azok jellegzetes tulajdonságait is, tapasztalatai alapján. Fajtaleírásai saját megfigyeléseinek eredményei, ezért minden tekintetben megbízhatóak. Csaknem 100, tipikusan magyar fajtát ismert. Leírásaik alapján ma is felismerhetők és neveik többnyire fennmaradtak a nép ajkán.

Főművében csak érinti a szőlőtermesztés és borászat kérdéseit, mert ezekkel külön kötetben kívánt foglalkozni, ebben azonban 1666. június 2-án, Trencsénben bekövetkezett halála megátolta.

Lippai sokoldalúan képzett ember volt. Alapos természettudományi, botanikai (a növényeket már *Linné* előtt kettős latin névvel említi), gyakorlati tájékozottság, s szakmai tapasztalatok, idegen nyelvek ismerete és kellő filozófiai felkészültség nélkül nem tudta volna a Psoni kert-ben összefoglalt hatalmas anyagot megírni. A nagy olvasottságából eredő széles körű irodalmi ismereteit egyrészt gazdag tapasztalati, másrészt megfelelő tudományos felkészültsége révén kellő átértékeléssel alkalmazta. Lippai János nyomtatásban megjelent munkáival nagyban hozzájárult a kertészeti ismeretek szélesebb körű hazai elterjesztéséhez. Nem kétséges ma már, milyen jelentős mértékben segítette – ha csak közvetve is – a kertészeti növények termesztésének kiterjesztését a kolostor- és házikertekből a szántóföldekre.

Lippai Jánosnak elvülhetetlen érdemei vannak a magyar haladó biológia területén és a magyar nemzeti művelődés kertészeti vonatkozásaiban. A Habsburg-birodalomhoz tartozó Magyarországon jezsuita létére magyarul írt és már a címlapon büszkén öntudatosan hirdeti „Az Nemes Magyar Nemzetnek közönséges hasznára”. Ez politikai állásfoglalást is tükrözött Lipót abszolutizmusa alatt. Munkája az első tudományos magyar kertészeti kézikönyv volt, amely két évszázadon át szolgált a hazai kertészetet és azt csak *Entz Ferenc* kertészeti munkássága szorította ki a használatból a XIX. század közepén.

Dr. Geday Gusztáv

„Herdboy of Hungary”¹

„TO THE NEW GENERATION OF THE AMERICAN MAGYARS”

(Az amerikai magyarság új nemzedékének)

Így hirdette *Finta Sándor* nagy sikerű regényét előszavában *Boray Kerekes György* az Amerikai Magyar Református Egyesület lapjának szerkesztője. És valóban, 1940-ig az amerikai magyarság aligha kapott kézhez szebb karácsonyi ajándékot, mint a *Kisbojtárt*, amely a Harper and Brothers kiadásában – valódi különlegességként – akkoriban megjelent. Hogy a kiadó rangját ne feledjük, tudnunk kell, e könyvet kiadási tervében az év hat legkiválóbbja között jegyezte.

A regény kétnyelvű. Magyarra a hajdúsági származású főesperes, *Daróczy Sándor* fordította. A bilingvitas szerepe érthető: művelni angol nyelvét azoknak, akik Amerika földjén magyarként élnek, és emlékeztetni az óhazára a feledékenyeket.

Finta Sándort a világ szobrászként ismeri elsősorban, de tudni kell, hogy irodalmi munkáival is jelentős hatást gyakorolt az újhazában élő honfitársaira. Hogy pontosabban legyünk: a vésőt félretéve ugyanolyan felelősséggel volt a magyar történelem és irodalom alakjainak elkötelezett ismertetője, mint a magyar népi kultúra, a táj sajtóságainak terjesztője. Szándékában semmiféle hamis illúzió nem igazította, egyszerűen emlékeztetett. Így válhatott az egykori jász-nagykun huszárcapitány, a későbbi ezredes megérdemelt helyének megjelölőjévé. *Kovács Mihály* az amerikai gyarmati felszabadító harcok egyik jeles alakja volt, életét áldozta az amerikai nép szabadságáért. Finta, aki Kossuth, Petőfi, Madách, Ady szellemét fogalmazta meg szobraiban, az egyetértők közös akaratával elérte, hogy a Szenátus az év egy napját Kovács ezredes emléknapijává nyilvánította.²

De miről is szól a *Herdboy of Hungary*, A magyar pásztorfiú, azaz a *Kisbojtár*? Úgy is fogalmazhatnánk, magyar „cowboy-regény”. Valóban pásztor-történet, annak a világnak a motívumaiból összeállítva, amelyet Finta Sándor családi-társadalmi hovatarozása révén tapasztalhatott. Kilencéves volt, amikor szülővárosából, Túrkevérről elköltöztek. S mint-hogy az ő esetében is életre szóló nyomot hagyott a gyermekkor, ez a 4–5 esztendő kitorölhetetlenül beléivódott. A pásztorvilág kipróbált szigorúsága, Ecsegpusztá természeti világa és a pusztai emberek zárkózó következetessége lett az a tiszta forrás, amelyből

¹ *Finta Sándor* születésének századik évfordulójára (Szerk.).

² Finta Sándor Kovács Mihály emlékművének képét a *Honismeret* 1979/3. számának hátsó borítóján közöltük (Szerk.).

Finta Sándor: Anyám (Kozma Károly felv.)

termékeny életútján mindvégig merített. Utólag könnyű egy élet történetét papírra vetni. Mégis hihető, hogy azt a kisbicskát, mellyel – Finta Sándor elmondása szerint – később is minden szobrán a befejező vágást végezte, ekkor, még gyermekkorában kapta. Maga így ír erről: „Na, most megtanítom faragni az én nagyfiamat – mondta apám. Megtanulod egyenként kifaragni az ábécé betűit. Látod? Így kell. Az I betűvel kezdjük. Nagyot dobant a szívem. Amint figyeltem, hogy édesapám milyen mesteri módon kezeli a nagy ujjai közé fogott kis bicskát, éreztem, hogy beteljesedett a kívánságom. Csakugyan megváltozik a világ. Most már lesz mit csinálnom, olyasvalamit, ami hozzám illő s nem kell tovább gunnyasztanom. Így tanultam meg fába vésní az ábécé nagybetűit.”

A regény szerint kilencéves korában, csínytevések sorozatos elkövetése miatt kicsapták az iskolából, s ekkor határozza el, hogy mégsem csizmadia, hanem csikós lesz. Így veszi kezdetét az a kalandsorozat, melyben társa a kiszuperált versenyló, a Mocsos. Minket természetesen jobban érdekelnek azok a megfigyelések és leírások, melyek a pusztával és a pusztán élő emberekkel kapcsolatosak. „A pusztai magyar élete igen egyszerű és sivár. Egész tavaszon, nyáron és őszön át, kora hajnaltól késő estig társ nélkül jár a jószágá után”. Egy másik rész a pusztalakók étkezését írja le. „Soha sem láttam kezdetlegesebb tálalást. Szék helyett a kerek asztalhoz húzott kiki egy göngyöleg kecske- vagy borjúbőrt s arra ült. A durván faragott nehéz asztal közepén egy nagy lyuk volt s abban a nagy bogrács lebencs. Hosszú nyelvű kanalakkal ebből merítettek mindannyian . . . A magyar pásztorok illemszabálya szerint egyszerre két kanál nem nyúlhatott a bográcsba s míg egyrészt arra vártam, hogy a leves hűljön, másrészt meg soromra, a gyorsan fogyó ételből kevés jutott.”

Nem lenne célszerű hosszas elemzésbe bocsátkozni, ismertetve a regény minden érdekes mozzanatát. Ráadásul a teljes mű hozzáférhetetlen az olvasó számára. A magakészítette finom rajzú illusztrációkkal egyetemben azonban meggyőzően bizonyítja a Mester sokol-

dalúságát. Nem tett volna rosszat könyvkiadásunk, ha a centenáriumi évében – vagyis az idén – megjelentette volna a Kisbojtárt.

Finta Sándort világszerte jobban ismerik, mint Magyarországon. Ennek oka nem az el nem ismerés, inkább a szűk körű publicitás. Ezért megragadjuk az alkalmat, hogy életútját ismertessük.

1881. június 12-én született Túrkevéen. Életét műszaki pályának szentelte mindaddig, amíg a sors igazán szeszélyes fordulata révén a szobrászatot nem választotta. Az első világháború után, már érett férfikorban külföldre távozott. Erre különösebb oka nem lehetett, mert bár elkészíti és sokszorosítja a Sztrájk című plakettjét, a fehérterror megkíméli. Nem így öccsét, akit kivégeztek. 1920-ban második feleségével, *Kántor Kata* iparművésszel Brazíliába távozott. Brazília ekkor ünnepli függetlenségi centenáriumi évét és világkiállítását tervez. Finta jelentkezik vázlataival, és megkapja a kiállítás szobrászati igazgatását. Három nagyméretű munkáját állítják fel Rio de Janeiróban.

Nem sokáig van maradása, vonzza az északi állam nagyobb lehetőségeivel... A szigorú bevándorlási törvények átmenetileg megkötik ugyan előrehaladását, de hamarosan eljön az idő, mikor a magyarok és az amerikai mecénások egymásnak adják műterme kilincset. Ekkor készíti el New York vezető egyházi személyiségének márvány mellszobrát, amely *Munkácsy* mellett másodikként képviselte a magyar művészetet Amerika nemzeti múzeumban. A nagy siker és a növekvő népszerűsége ellenére „új hazát” keres: Los Angelesbe költözik, ahol élete végéig dolgozik. Életműve tereket, középületeket, múzeumokat díszít. Mégis talán az a néhány tucat kispasztika, fa- és csontfaragás a legbecsesebb, mely szülővárosában látható testvéröccse, *Finta Gergely* szobrai mellett.

Nagy álmuk, hogy a Finta testvérek műveiből Túrkevéen múzeum létesüljön, megvalósult. Szobraik bemutatására külön terem épült, s a múzeum is nevüket viseli.

Befejezésül – s mintegy életútja összefoglalásaként – hadd álljon itt egy idézet, mely a TÁROGATÓ című kanadai magyar folyóirat egyik 1944-ben megjelent cikkéből való. „Finta Sándort mind művészt nagyra becsülöm, mint költőt tisztelem, de én a hírneve és a dicsősége mellett mégis az emberi humanitásáért becsülöm legtöbbszörre. És hiszem, nem vagyok egyedül, ki így gondolkodik”.

Ezt a hitet bizvást megerősíthetjük.

Fehérvári Béla

Finta Sándor Nyitrán

Hogyan került *Finta Sándor* a Nagykunság (Túrkeve) szülőtte a Felvidékre? Ennek a történetnek drámai előzményei vannak. Amikor 1903-ban, huszonhárom éves korában Nagyváradra került, ott öccsével együtt gyilkosságba keveredett. Egy kerítőtől gyilkoltak meg, mert szép, fiatal húgukat elcsábította. Ezért a tettért öccsét 8 évre, Finta Sándort pedig 12 évre ítélték. Büntetésének kitöltésére a Szamosújvár mellett fekvő, *Martinuzzi Fráter György* által 1540-ben épített várban létesített fegyházat jelölték ki.

Finta a fegyházban töltött ideje alatt dolgozott a kovácsműhelyben, a csatornázásnál és az asztalosműhelyben. A fegyház igazgatója felismerte képességeit és megbízta a fényképészeti osztály vezetésével. Nemsokára az igazgató fülébe jutott, hogy Finta a napi kenyéradagját nem fogyasztja el, hanem szobrokat készít belőle. Az igazgató kérte, hogy mutassa meg a kenyérből formált szobrokat. Ennek során Finta elmondta, hogy őt a képzőművészet érdekli, már az asztalosműhelyben is rajzolt és festett. Az igazgató megmutatta a szobrokat egy újságíróknak és a fegyenc egyszerűbe híres emberré lett. Az újságok hosszan írtak róla, híre külföldön is elterjedt. Lehetővé tették, hogy szobrászként

tovább dolgozhasson. Megbízást kapott, hogy a fegyház görögkatolikus temploma részére egy szobrot készítsen. Ez volt az első munkája, Krisztus sírbatétele.

Finta Sándor édesanyja fiának kilencévi raboskodása után kegyelmi kérvényt írt az uralkodónak. Csak igen hosszú idő elteltével kapott elutasító választ azzal az indoklással, hogy „fiának sem állandó foglalkozása, sem biztos keresete nincsen”. Összesen tizenegy évet töltött börtönben és csak az utolsó egy évet engedték el 1914-ben azzal a feltétellel, hogy azonnal bevonul katonának és kimegy a frontra. 1917-ben súlyosan megsebesült és Nyitrára helyezték át. A nyitrai háziezred akkori parancsnokához *Pottyondy Gusztáv* alezredeshez is eljutott annak híre, hogy Finta kiváló képességű szobrász. Ezért a kaszárnya egyik szobáját műteremnek rendeztette be. Megbízást kapott, hogy készítsen egy háborús emlékművet a nyitrai sziget bejárata részére. Alkotása a *haldokló honvédet* ábrázolja, nem a hőst, nem a győztes katonát. Ez hitvallás volt a lelke mélyén érzett háborúellenesség mellett. Megjárta a front minden poklát, saját magán tapasztalta a háború okozta szenvedéseket. Ez a szobor még ma is ott áll a nyitra sziget bejáratánál.

Finta Sándor Nyitráról Budapestre ment és 1920-ban elhagyta az országot. Először Brazíliában telepedett le. Itt megbízást kapott az új parlament 24 szobrának elkészítésére. Egy másik alkotásával, a hatalmas gránitszobrával, az Esővel nagy feltűnést keltett Rio de Janeioban. Művei által ismert és elismert szobrász lett. Három évvel később, 1923-ban elhagyta Brazíliát és az Egyesült Államokba költözött. New Yorkban portrékat, emlékműveket és plaketteket mintázott. A clevelandi Rockefeller park részére *Madách Imre* remek bronzszobrát készítette el.

A felszabadulás után szándékában volt visszatérni hazájába. Dolgait előre küldte és Los Angelesben már csak a hajóra várt. Erre azonban nem került sor. Finta Sándor 1958. augusztus 3-án Los Angelesben meghalt.

Vörösmarty Géza

Paulini Béla

A magyar parasztlelet mélyrétegét, a nincstelen zsellérek sorsát nem a falukatatók nyomán, sem pedig a néphagyományt mentő késői útjain ismerte meg, hanem már gyermekfejjel, mihelyt kitepegett a szülői ház küszöbén. Édesapja gazdatiszt volt a csákvári Gurdi majorban, az Esterházy hercegi birtokon, a falutól 2 kilométerre. Itt született *Paulini Béla* 1881. október 2-án. A hercegi uradalom cselédei között növekedett. – „Ne rongálja nagyon az esztét!” – mondta neki az öreg *Klupács* kocsis, amikor mint kisgyermeket a városi iskolába kocsiztatta Székesfehérvárra, a ciszterciák reálgimnáziumába.

Érettségi után a budapesti Műegyetemen tanult Paulini. – „Tanár leszek!” – írja boldogan szüleinek. Az *Urambátyám* című vicclap és több napilap közli rajzait, riportjait. Mint kezdő riporter elsőként repült el Budapest felett, és röpcédulákat dobált: „1913. augusztus 30-án Wittmann mérnök és Paulini Béla riporter itt repült” – felirattal.

Münchenben beiratkozott a festőakadémiára, de vonzotta a lapszerkesztés is. A *Simplicissimus* című szabados hangú német vicclap példájára Budapesten megindítja a *Fidibuszt*. Egy politikai színezetű háborúellenes vicce miatt jobbnak látja, ha hosszabb időre külföldre távozik. 1915-ben tér vissza, amikor is katonai behívóval kiküldik az orosz hadszíntérre. Valószínűleg ekkortájt ismerkedik meg *Czabán Samuval* a forradalmár tanítóval, akinek irányításával nemsokára gyermekeklapot indít.

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-ban elveszti a világháborút, és felbomlik. Megszületik a Magyar Tanácsköztársaság, Paulini – miként *Bartók, Kodály és Lajtha* – részt vállal a kulturális munkában. 1919. márciusától augusztusáig ő szerkeszti a Tanácsköztársaság nagyszerű gyermekújságját, a Bukfenc-et, *Gáspár Antal, Haranghy Jenő, Mallász Gitta, Mühlbeck Károly, Pólya Tibor* és *Vértes Marcell* készítik a rajzokat, sőt maga a kitűnően rajzoló Paulini is. Íróársai pedig *Krúdy Gyula, Szép Ernő, Karinthy Frigyes, Várnai Zseni* és így tovább.

Sajnos, A Bukfenc nem volt hosszú életű hetilap, mint ahogyan ez az egész nagyszerű történelmi időszak sem. 1919. július 1-én a 13. szám volt az utolsó, többre nem volt papír.

A Tanácsköztársaság bukása után a „vörösök” újságírója és lapszerkesztője aligha remélhetett állást. Ugyanolyan ellenszenv kísérhette őt is, mint a többi haladó gondolkodású művészt és tudóst.

Az 1920-as években írja a Hány János színpadi szövegeknyvet, *Garay János* hősköltményét kiegészítve 4 kalanddal. 5–6 évig hiába házal vele Futó utcai szegénységéből. Türelmetlenül sürgeti népdalokért, zenéért *Kodályt*, végre 1926. október 16-án megtörtént a Hány János operaházi bemutatója és kirobbanó sikere pontosan beleillett abba a folyamatba, amely az 1920-as években a folklór-ébresztést, -ápolást szolgálta.

1928-ban *Varga Sándor* csákvári református lelkész indítására a falu műkedvelői vállalták, hogy a falu szülöttének operaházi játékát, a Kodály Zoltán válogatta népdalokkal a csákvári vendéglő színpadán előadják. A mindössze pár éves magyar rádió is közvetítette a bemutatót. *Hevesi Sándor* a Nemzeti Színház főrendezője így nyilatkozott: „A legszebb és legérdekesebb, amit valaha parasztoktól láttam.” Mindazt, amit a csákvári műkedvelők az operaházi daljátékból eljátszhattak – vagyis Paulini mesejátékát és a népdalokat – ma már az általános iskolások énekkönyvéből minden gyermek tanulja.

A Néprajzi Múzeum tudósai – *Györffy István, Lajtha László* és a táncfilmező *Gönyey Sándor* – a csákváriak budapesti bemutatkozásakor figyelmeztették Paulinit, hogy ne csak a maga színművét, hanem a falvak helyi szokásait, táncait, dalait vigye színpadra eredeti népviseletben. Paulini megszerezte a Néprajzi Múzeumban azoknak a helységeknek a jegyzékét, amelyekben a népviselet, a táncagyomány és a népszokás virágzott még, vagy felélesztése remélhető volt. Másfél hónap alatt végiglátogatta a legígéretesebb falvakat, és 1931. augusztus 19-én reggeltől délutánig egyetlen próbát tartott a Városi Színház (ma Erkel Színház) széles színpadán a 12 falusi csoporttal meg a kíséretre szerződött 24 tagú, budapesti cigányzenekarral. Egy-egy faluból 8 pár táncos és néhány kísérő jött, esetleg gyerekek is, vagy csak egy-két kiváló férfi szólótáncos, esetleg csak leány-menyecske csoport.

Az ország legnagyobb színházát minden este zsúfolásig megtöltötte a közönség. Nemcsak a külföldiek, hanem seregestől jöttek a volt falusiak, a pesti rokonok, ismerősök, munkások, itt szolgáló katonák. A Pesti Napló –, amely Bartók és Kodály zeneművészetét történelmi jelentőségű cikkekkel méltatta – ezt írta a Gyöngyösbokrétáról: – „Végre valahára igazi és valóban népi művészetet hoz Szent István napja. Soha ilyen tanulságos estét! Színes, deli mezőkövesdieken kívül ott vannak a koppányszántóiak, akiknél méltóságteljesebben senki sem táncolja a csárdást, . . . pompásruhájú püspökbogádiak, öcsényiek őseredeti menyasszonytáncukkal, Hortobágy csikósai, juhászai, kanászái, Kapuvár verbunkosa, az előtáncos hatalmas sarkantyújának pengése . . . sellyeiek az általvetős csárdással, nagykállóiak, a történelmi remek kállói kettőssel, a boldogiak, szanyiak, tiszapolgáriak . . . mint az egész este egyik legszebb élménye és egyúttal második tanulsága – a szentistváni gyermekkar háromszólamú vegyeskara egy pöttömnyi karmes-

terrel (Tóth Péter 14 éves) egyenes cáfolatául annak, mintha a magyar nép füléből hiányoznék a több szólamú éneklésre való hajlam: csupa muzikálítás ez a gyermekkórus, követendő példa.” *Kodolányi János* a Délibáb-ban arról írt, hogy hasonló folklór-meglepetések tündökölnek az olaszoknál, a románoknál is. Több mint százezren jöttek föl a magyar vidékekről, a szállodák és vendéglők ötszörös forgalmat csináltak, és nem zavarta a sikert az sem, hogy éppen az ünnep reggelén véglegesen megbukott és távozott helyéről a Bethlen-kormány.

Paulini pár év alatt mintegy száz faluban-városban szervezte meg a 16 tagú bokrétás csoportokat, felélesztve a már-már eltűnő régi táncokat is, és színpadra állítja a magyar néptáncok szinte teljes rendjét.

Az európai folklór-bemutatókon is páratlan sikerrel vesznek részt a bokrétások. Hamburgban 32 nemzet táncosainak találkozásánál Paulini bokrétásai megtagadták a fasiszta köszönési formát a felvonuláson, helyette kalapot és zsebkendőt fogva vonultak el, tüntetően nagy tapsot aratva. *Csóré Áron* derecskei bokrétás és társai bátorságukért *Bajcsy-Zsilinszky Endrétől* is dicséretet kaptak.

A színpadhoz kiválóan értő Paulini Béla 1938-ban megírt tíz kisebb-nagyobb színpadi táncképet, zenét készített tíz kitűnő, jórészt fiatal zeneszerzővel és hozzá koreográfiát *Milos Auréllal*, *Bordy Bellával*, majd mintegy száz tagú együttesel bemutatta a Csupajáték-ot. Budapest után Londonban is sikert arattak, de 1939-ben kitört a második világháború és a magyar „Kék madár” felbomlott. Egy táncképe, a Csodafurulya, máig szerepel az operaszínpadon Norvégiától – Sziciliáig.

Paulini sokoldalú tehetség volt. A Gyöngyösbokréta csak egy a sokféle kezdeményezése közül, de nekünk legjelentősebb! Gyűjtése, mentése reánk maradt, és továbbélését talán az ilyenféle fel-felröppenő kijelentések sejtetik, sugározzák: „Gyöngyösbokréta nélkül nem lenne Népi Együttes!”

A Röpülj páva is merített a bokrétásságból, A hagyományőrző, ápoló együttesek bevallottan a bokrétások útján járnak.

Paulini Béla száz éve született, miként Bartók Béla és mindketten 1945-ben távoztak, hátrahagyva nagyszerű kezdeményezéseket. A Gyöngyösbokréta pedig ezidén 50 éves.

Volly István

Selyemhímzés damasztón (*Hornyák L.* rajza)

Fekete Lajos turkológus

Szakmai körökben az egész világon ismerik a nevét. Szerénysége és az általa művelt tudományág speciális volta miatt a nem szakemberek közül csak nagyon kevesen.

1891. június 12-én született Tardoson, a mai Tardosbányán, a Rákóczi u. 168-as számú házban *Fekete Mihály* gazdálkodó (majd szatócs) és *Hugyik Katalin* gyermekeként. Szülőfalujában járt elemibe, majd Tatán és Vácott gimnáziumba. Az 1909/1910-es váci iskolai évkönyv tanúsága szerint VIII. gimnazista korában az önképzőkör 8 különböző témából (történelem, fizika, költészet, műfordítás stb.) tűzött ki pályatémákat, s mind a nyolcat ő nyerte meg. Kitűnő tanuló volt a budapesti tudományegyetemen is, ahol 1914-ben „cum laude” fokozattal avatták bölcséleti doktorrá.

Az egyetem padjaiból egyenesen az első világháború harctereire került. A fiatal tartalékos zászlós hamarosan hadifogságba esett. Hat évet töltött a krasznnojarszki fogolytáborban. Ott tanult meg törökül.

Hazatérte (1921) után előbb a Fővárosi majd az Országos Levéltárban dolgozott egyre magasabb beosztásban. 1948-ban már Országos Főlevéltáros volt. 1952-ben nevezték ki a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészeti Kar Török Filológiai Intézetéhez egyetemi tanárnak.

Első jelentős munkája 1928-ban jelent meg: Bevezetés a hódoltság török diplomatiájába. Ez arra tanít meg, hogyan kell bizonyos török rendeleteket elolvasni, értelmezni. Második művét a Török iratok Esterházy Miklós nádor levéltárából-t 1932-ben adták ki. Ebben azokrak a hivatalos iratoknak a fordítását, illetve tartalmi kivonatát közli, amelyeket a nádor az isztambuli divántól és a budai pasáktól kapott. Ez volt Magyarországon az első terjedelmesebb törökbetűs nyomtatvány, így nyomdászati teljesítményként is jelentős.

Ezt követte 1943-ban Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása, mely egy magyarországi török közigazgatási egység etnikai és gazdasági életének rögzített képét adja. A Budapest a török korban című könyve (1944) összefoglaló tanulmány, mely főleg török nyelvű levéltári források felhasználásával tárgyalja Budapest török kori múltját, a harcokat Buda elfoglalásáért, majd a vár őrségét, közigazgatását, gazdasági életét, lakossága vallási és nyelvi megoszlását, társadalmi és szellemi életét rajzolja.

Az 1955-ben megjelent A Siyagat-írás a török pénzügyi közigazgatásban. I–II. című munkájában a török pénzügyigazgatásban leggyakrabban használt 54 iratfajta példáit mutatta be hasonmással, olvasattal, fordítással és magyarázatokkal. A budai török vámállomás naplójának megjelentetésével a köznapi élet apró kérdéseire nagyszámú adatot tett közzé s a kiadás módjával mintát adott összefüggő török forrásanyagának arab betűkkel való pontos közlésére. A Budai török számadáskönyvek 1550–1580. 1962-ben hagyta el a nyomdát (társzerző *Káldy-Nagy Gyula*), míg A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása 1968-ban jelent meg.

Jelentős számú lefényképezett perzsa iratot is összegyűjtött és tanulmányozott. Díszes kiállítású, terjedelmes perzsa paleografikai munkája csak halála után jelent meg.

Szakmai körökben igen nagyra értékelték a tevékenységét. Már 1929-ben egyetemi magántanári címet kapott. 1938-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Ezt a címét 1949-ban, az akadémiai tagságok felülvizsgálatkor megerősítették. 1952-ben lett a nyelvészeti tudományok doktora. 1956-ban megkapta a Kossuth-díjat. 1961-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja és Munkaéremrendet kapott. 1963-ban a Török, 1966-ban a Lengyel Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja lett. 1967-ben – nyugdíjba vonulásakor – a Munkaéremrend arany fokozatával tüntették ki.

Több nemzetközi tudományos kongresszuson képviselte hazánkat. Tanulmányait

számos külföldi szakfolyóirat is közölte. Napi 14–15 órát dolgozott. Szerette a nomád életet, szívesen zongorázott, hegedült, sakkozott.

Nyarainak egy részét szülőfalujában, Tardosbányán töltötte. Közvetlen, egyszerű ember volt, mindenkivel kedvesen elbeszélgetett. Kevesen tudták róla, hogy a szlovák és magyar (mindkettőt anyanyelvének tekintette) nyelven kívül törökül, arabul, perzsául és németül is kiválóan tudott, s hogy levelezésben állt a világ számos országának tudósaival.

1969. május 16-én halt meg Budapesten.

Ha egy-egy török tudósküldöttség hazánkba látogat, felkeresi Fekete Lajos sírját Jászberényben, tiszteletet adva az Európa-hírű tudós emlékének.

Dr. Kálmán Attila

Balogh Edgár 75 éves

Balogh Edgár háromnegyed évszázados életútján végigtekintve különleges, nagy ívű pálya rajzolódik ki előttünk. Térben – az egész Duna-medencét átszelve – a magyar etnikum nyugati peremétől a keleti pereméig, társadalomban az Osztrák-Magyar Monarchia egyik legkonzervatívabb rétegétől, a császári-királyi tisztikartól a székely szegényparaszt-ságig ível ez a pálya. Forradalmi életpálya a javából, teljes társadalmi helycserével, amelynek során Balogh Edgár a régi uralkodó osztályból tudatosan kiválva beolvadt a legeredetibb népi magyarságba. A sors sajátos szeszélyének műve, hogy ez a helycsere a szülőföldre való visszatérést is jelenti egyben, hisz Balogh Edgár Pozsonyban nőtt ugyan fel, de az erdélyi szász Kessler családban született. Temesvárott. Mindent felforgató történelmi változásoknak kellett bekövetkezniök ahhoz, hogy Erdélybe visszatérjen és ott a vargyasi szegényparaszt-leány *Máthé Rebekával* házasságra lépve testestől-lelkestől beolvadjon az erdélyi magyarságba.

Kereken fél évszázada ismerem. Azóta figyelem, mint bontakozott ki belőle a szlovákiai magyar értelmiségi ifjúság egyik legeredetibb, legzaklatottabb, de mindenképpen egyik legszuggesztívebb vezéregyénisége, s pályája végére korunk egyik figyelemre leginkább méltó magyar publicistája.

A vezető szerephez adott volt benne és körülötte minden feltétel. Az apokaliptikus kor kellő keretbe helyezte. A serdülőkor határára ér, amikor az I. világháború végén összeomlik az Osztrák-Magyar Monarchia, felborul az úri Magyarország megmerevedett társadalma, és a szociális hierarchia magas lépcsőfokáról a szinte elképzelhetetlen mélybe zuhan a Kessler-család. Az osztrák-magyar főtitisz zálogházi becsüssé válik.

A felemelkedésnek és bukásnak ebben a kavargó világában eszmélődő fiatalok megtisz-

Plugor Sándor rajza (1976)

tulás és újjászületés utáni vágya a legmegragadóbb válasz a kor megrendítő kihívására. Mi sem természetesebb, hogy amikor az érsekújvári cserkészek először találkoznak az emlékezetes hűsvéti kiránduláson *Balogh Edgár*-ral, *Szalatnai Rezső*-vel és társaikkal, a vérözönből való kiemelkedés vágyának ígeit hallgatják a legmohóbban, új igazságokra szomjas lelkekkel. Megigézi őket egy szenvedélyesen oktató, fekete hajú, nyurga diák, akinek nevével már találkoztak a losonci diákújság, az „A Mi Lapunk” hasábjain. Páneurópa, Ady, Majakovszkij, Spengler könyve: a „Nyugat bukása”, a népi megújulás a kavargó téma. Hosszú beszélgetések nyomán valamiféle felszabadultság érzetével távoznak Pozsonyból az érsekújváriak. És még valamivel, amire eddig nemigen gondoltak: új feladattal! „Ha ti is foglalkoztok az önképzőkörben Ady költészetével, miért nem írjátok meg A Lapunkban? Készítetek részletes beszámolót. Várom jelentkezéseteket a következő számban!”

Mire hazaértünk, megérlelődött bennünk a felismerés: nemcsak nálunk műveltebb, nagyvárosi barátokra tettünk szert, hanem megismerkedtünk egy már csirájában is megkapó újfajta magatartással, újszerű gondolkodásmóddal. Úgy éreztük, hogy a bennünk is kavargó új fölismerések, a régi és az új közti küzdelem szorongató érzését, bizonytalanságát, mint valami sötét ködfüggőnyt sodorta el előlünk a cselekvő életnek a Kiskárpátok erdősegeinek csendjében élénk táruuló példája.

Balogh Edgárról szólva akaratlanul is kikiváncozik belőlem most is: nevelőm, sőt állítani merem, nevelőnk volt, egy egész nemzedéket mozgatott meg és indított el a lelki megújulás, az aktív népszerűtet, később a szociális kérdések iránti tudományos érdeklődés, majd a szocializmus eszmevilágának befogadása felé vezető úton.

Ez az akár „deklaszált elemnek” is nevezhető nyurga fiatalember lenyűgöző hatással volt környezetére. A lassan és kínlódván újárendeződő kisebbségi életben a régítől eltérő összetételű magyar ifjúság foglalt helyet a gimnáziumok, később az idegen egyetemek padjaiban. Túlnyomó többségbe kerültek a kispolgári és a paraszt származású fiúk-leányok és mellettük – noha aránytalanul kevesebben – az ipari és a mezőgazdasági munkások gyermekei. Már a cserkészszervezetekben is, még inkább azonban a főiskolások egyesületeiben hovatovább valamennyien ismertük Balogh Edgárt, ő pedig szinte egyenkint számon tartott valamennyiünket.

Mi volt rendkívüli népszerűségének forrása? Ha az ember egyénisége egyetlen kifejezéssel meghatározható volna, Balogh Edgárt az a kifejezés jellemezné a legtalálóbban: a vitázó. Mindenütt és mindenkivel eszmét cserélt: kérdezett, állított, helyeselt és elutasított – vitatkozott, oktatott és buzdított. Pótolhatatlan szövetséges volt és szó szerint lenyűgöző ellenfél. Szuggesztív erővel, magával ragadóan fejtette ki gondolatait. A szédítő gyorsasággal változó világban valamennyiünkénél otthonosabban tájékozódott. Társai és ellenfelei között lehettek képzetebbek, a problémák, a kulcskérdések iránti érzékenység tekintetében kevesen vetekedtek vele. A győztes vitázó szópárbajai természetesen akaratán kívül is toborzókká váltak. Gyűlt körülötte a merészebb fiatalok tábora. Rádásul nemcsak a gyűlékony témák felismerésében, a döntő problémák felvetésében volt mindenkinél találékonyabb. Mintha valamilyen tehetségkutató varázsvesszőre lelt volna, sorra „fedezte fel” és mozgatta ki tartózkodásukból az önbizalom hiányának kátyújából a tehetséges fiatalokat. Joggal állapította meg róla a konzervatív Prágai Magyar Hírlap nagy műveltségű, de könnyen megalkuvó szerkesztője, *Szvatkó Pál*, hogy kiváló érzékkel válogatta össze társait Szlovenkónak szinte egész területéről. Pedig csak az igazába vetett hit és a meggyőzés eszközeivel élhetett. „Hiveire” menthetetlenül lesújtott – előbb vagy utóbb – a hivatalos csehszlovák és a kisebbségi magyar konzervatív és reakciós körök bosszúja.

Toborzóereje, tábor gyűjtő képessége később, más szinten, a forradalmi munkásmozgalom lapjának, Az út-nak szerkesztésében is jól érvényesült. Tömegesen kapcsolta be a

tollforgató diákokat és a munkásfiatalokat a lap munkájába, s tette ezáltal érdekesebbé, konkrétabbá annak tartalmát. Szemléletes kifejezőmódja, az írásaiból áradó tűz, a darabos funkcionárius nyelv száraz fordulatait kerülő stílusa megragadta a legegyszerűbb olvasókat is.

Munkamódszerének és írásai stílusának megemlítése mellett ki kell térni a Balogh Edgár egyéniségének más, sajátos vonásaira is. A problémák meglátása mellett megvolt benne a megvalósításnak, vagyis az eszközök kiválasztásának és a munka megszervezésének különleges képessége is. A kor jellegzetes embereként nemcsak vallotta, gyakorolta is a szocialista tételt, hogy a világot nem elég megmagyarázni, a világot megváltoztatni – ez a feladat. A felismerések után haladéktalanul megfogalmazta a teendőket, majd részeikre bontva őket programot dolgozott ki, s a feladatokat máris „szignálta”. Tettvágytól hajtva türelmetlenségében olykor nem riadt vissza attól sem, hogy más nevében maga írjon meg – sürgős esetekben – egy-egy gyors replikát. Az elmélet és a gyakorlat embere a szó szoros értelmében összeolvadt benne, az „ideológus” együttműködött a gyakorlat mindkét másik embertípusával, a szervezővel és a végrehajtóval.

Mindez persze egyáltalán nem tekinthető véletlen vagy egyedi esetnek. A kisebbségi életben a közösség rendszerint nem képes minden szükséges szervezeti egységét kiépíteni. A közéleti szerepre vállalkozónak szinte minden cseléddé, ezermesterré kell válnia. Nem teljesen zavartalan és veszélymentes az ilyen állapot. A kényszerhelyzetek vállalása valamiféle titanizmussal s ezzel együtt járó feladathalmozással jár. S a feladathalmozást bizony nem egyszer vetették Balogh Edgár szemére. Túlméretezett programok, kormányok vállait is megrogyasztani képes feladatok áradata öntötte el olykor a helyzet és a rendelkezésre álló erők lehetőségeit meghaladva a nagyméretű munkaterveket, pontos, részletesen kidolgozott utasításokat. Mintha róla írta volna Győry Dezső: „a destruktív valóság összeroppan az én elfogult hitem markában.”

A kép teljességéhez azonban mindenképpen hozzátartozik a Balogh Edgár ajkán ilyenkor megjelenő finom mosoly: mintha velem együtt nem tudnátok, hogy a célokat mindenekelőtt a társadalmi helyzet, a kor szabja meg. Mellesleg, ha elérjük, amit magunk elé kitűztünk, senki sem mondja többé, hogy túl magasra tűzték a célt.

Igen, a magas célkitűzések . . . A nyurga, nyugtalan, izgága diák benne élt a nyugtalan korban, a háborgó tájban, amely hamarosan a válság gyötörte Duna-medencévé tágult és szülőosztályából határozott lépéssel kitörve benne élt a csehszlovákiai magyar kisebbségben, a magyar népben, a Duna-medence változásra, felszabadulásra, megbékélésre váró millióiban. A népelet, a népvalóság megismerése kezdettől fogva izgatta és vezércsillag módjára irányította Balogh Edgárt. A maga népének, a magyarságnak, majd a szomszédos népeknek megismerése. Az első lépések – „A Szent György Kör” főiskolás cserkészcsapat szervezeti keretében – mindenesetre a magyar falu felé vezettek, a nép fogalmával azonosított és kezdetben természetesen egységesnek tekintett parasztság felé. Ez volt „a világtalan faluba” vezető falubarát-mozgalom, a regösjárás és „az önképzőköri reform” időszaka. Csakhamar követte ezt azonban a Sarló megalakulása, majd a sarlósmozgalom kibontakozásával az iskolát teremtő szociográfiai vándorlás fejezete.

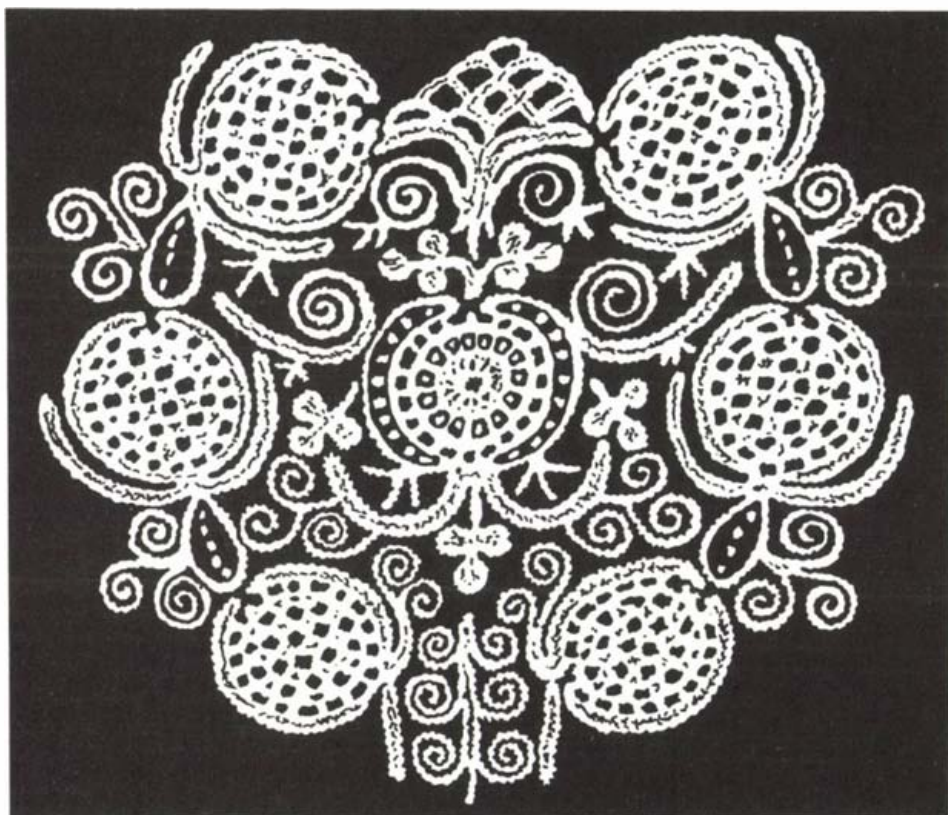
Ekkor a diákélet köréből kilépve *Ady Endre* híres útmutatásának nyomán már az egész magyar közélet kapuit döngeti olyan problémák felvetésével, amelyek bármennyire igyekeztek őket félretolni, rövidesen a forradalmi korszak politikát mozgató történelmi kérdéseivé váltak. Balogh Edgár ezt az időszakot már az osztályharcos munkásmozgalmi sajtó sok próbának alávetett munkásaként küzdötte végig. Azaz csak küzdött volna, mint *Fábry Zoltánnak* most már legközvetlenebb fegyvertársa a csehszlovákiai Az Út szerkesztőségében, ha a polgári Csehszlovákiából – erdélyi születési helyét ürügyként felhasználva – nem utasították volna ki Romániába.

Igy telt be a Duna-medencei sors, így kapott lehetőségét Balogh Edgár arra, hogy a

dolgozók felszabadulásának, valamint az egymás ellen vadított népek megbékélésének nagy történelmi munkájából új területen vállaljon az eddiginél nagyobb feladatokat, új nehézségekkel küzdve, új veszélyekkel szembenézve. Az egykori diákvezérből hivatásos újságíró, kényes kérdéseket felvető publicista lesz, aki gazdag élettapasztalatok birtokában, messzehangzóan hirdeti a szocializmusnak és a Duna-medencei népek összefogásának minden oldalon számtalan előítéletbe ütköző gondolatát. Jelképesnek is tekinthető, hogy a II. világháború befejeződése és a szocializmus győzelme az elégtétel mellett tragikus bukásokat is tartogat új hazájában, a szocialista Romániában Balogh Edgár számára. A közíró előtt megnyílik a hön őhajtott lehetőség: szólni az egész dolgozó néphez. A népért küzdő forradalmár törényhözóvá lesz a szocialista államban, az egykori szenvedélyes diákmozgalmi vezér egyetemi tanárrá, majd mindezek után bekövetkezett meghökkenő fordulat során koncepciós perek áldozatává. De megint jellemző rá, hogy sem hitében, sem népi meggyőződésében meg nem rendülve, változatlan élet- és munkakedvvel vészeli át – végül is elégtételhez jutva – életének ezt a szakaszát.

A 75 éves Balogh Edgárt köszöntve elmondhatjuk: tudta, merte és bírta vállalni az ifjú forró szívével maga elé kitűzött és fél évszázadon át szívósan követett célt: népe szolgálatát és a Duna-medence népeit a szocializmus jegyében egymáshoz vezető út elszánt keresését.

Horváth Ferenc

Főkötő hímzése, Mezőkövesd (*Hornják L. rajza*)

HONISMERETI OLVASÓKÖNYV

A kurucok kudarcra Győrnel, 1707-ben

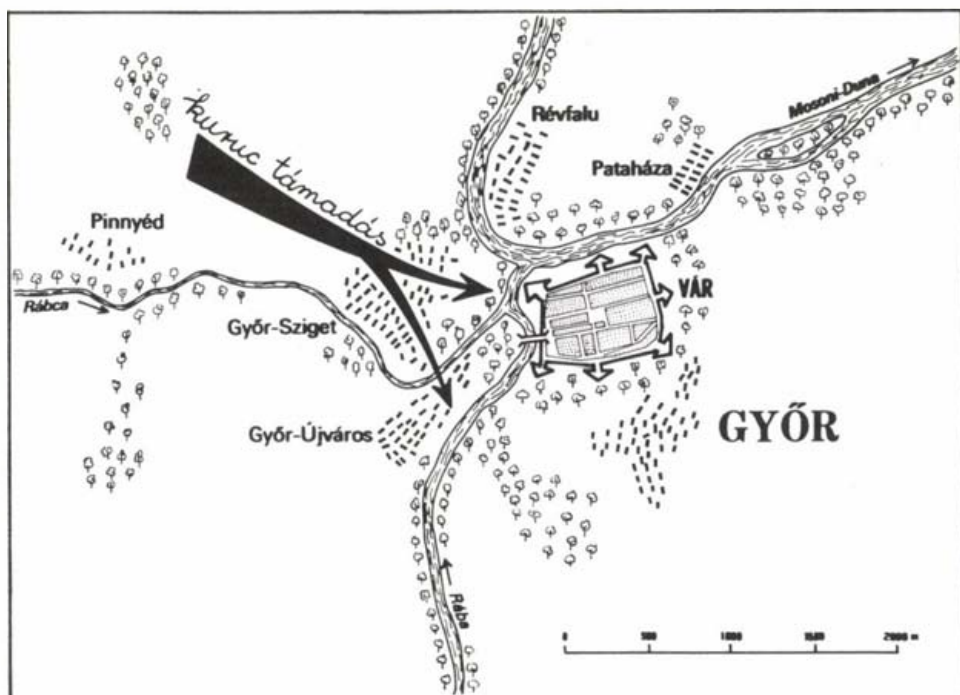
Bottyán kísérlete Győr megrohanására egy epizódja csupán Rákóczi szabadságharcának, amelyet a Győri Szemle 1934. évfolyamában *Markó Árpád* ismertetett. Forrásmunkái: a bécsi Kriegsarchivból Toldo ezredes haidjelentése, a Wienerisches Diarium 1707. évi félhivatalos tudósítása és Kalinovic krónikája. A szerző tanulmányában megjegyzi, hogy a vállalkozásról sajnos kuruc eredetű források nincsenek. *Rákóczi* és *Bercsényi* levelezéseiben is alig szerepel ez a harci cselekmény, de *Bottyántól* sem maradt róla jelentés. A forrásokból így csak vázlatosan lehet a történeteket összeállítani.

Ha nem is részletes leírásával, de az események néhány kiegészítő adatával gazdagíthatjuk egy szemtanú írásai alapján, aki a csata másnapján látta a tragédia eredményét. Nem kuruc érzelmű, de nem is elfogult, Habsburg-oldalon álló szemlélője volt ennek *Zichy Péter*. Ezen időkben Győrben tartózkodott otthonában, mely 1632 óta a családé. (Ma a Liszt Ferenc utca 20. számú ún. Józsa-ház.) Atyja *Zichy István*, a győri vár vicegenerálisa volt, maga pedig királyi kamarás, 1707-től főasztalnok. Politikai szereplése mellett tollforgató, verselgető lírikus, ez levélének stílusán is meglátszik. Valószínűleg *Koháry Istvánnal* közölte az alábbi sorokat, azonban nem az eredeti levél, hanem csak kivonata maradt reánk, megtalálható a Koháry-Coburg család szentilonai levéltárában Radványban (Radvan, Csehszlovákia) őrzött iratok között.

„Extractus Illmi Domini Comitis Petri Zichy, Jaurino de dato 23. Juny Anni p. sen 1707. exarator. Ezen proxime múlt itszakának idein, éfél után mingyár Vak Bottyán 2000 lovassal megh álván Tákó névő mezőn, féll fertály mérföldnyire sem, igen közel egy szóval Győr külső Városához honnend el Commendérozta Porgrácz Gáspárt és Révay Gáspárt 2 Ezer talpassal, kikel Vitéz módon megh eötették Szighet névő kölső Városunkat, és ott való lakosok jószágait praedara hánták, jóllehet hogy innend belől Algyukkal Secundálták a Várost, de semit sem tehettek azzal nőkiek, hanem az Város fegyverben öltözvén, öszve verték magokat, és Commendans Ur 50 Cír: muskatérossal a recognoscendum ki menvén, annyira repellálták őket, hogy Rábczánál útol érvén, tüzet attanak, úgy Szabadétozták megh magokat a Városiak, Városiakban jóllehet jármon ell estek, egy esztendő item Gyermeket öszve vagdaltak a talpassok, de a Talpassokban 500 igh, bizonyosan megh maradtak, fölyül írt Pongráczal és Révajval edgyüt. Emellet 12 Zászlót, 4 dobot ell nyertek a mieink. Bottyán pedigh lovas hadával csak távol nészte az Actiot az mely actiot nem külömben csak Vétéz modra Végben Vették a Városiak, az Quárnjzonymbul való fölylül írt Németekkel, nagy állapot, egy kis praedáért kész az Ember életét ki adnyi, és ell veszteny. Megh vallom Szememmel láttam, mint a Dögh marha uczákon hevernek mezételen testek, ma ugyan itt szokot a Vásár lennyi, valóban napót sem vártak, hanem itszakán tartottak veszedelmessen a Vásárt.”

Mennyivel mond ez a levél kevesebbet az eddig ismerteknél és mennyivel egészíti ki a *Markó* által közölteket? A támadás időpontja mindkét forrásban azonos. *Zichy* egy szóval sem említi, hogy a földsáncsal védett Győr-Ujvárosban és Szigetben táborozó 1 gyalog- és 2 lovasezredet akarták a kurucok felszámolni. Ottani elhelyezésükről *Bottyán* generális *Török István* ezereskapitány kurucui által elfogott rácok vallomásából értesülhetett. A gyanútlan előőrsoket levágva megmászták a földsáncokat, s a meglepett rácokat a Duna és Rábca vizének szorították a talpassok, de néhány századnak sikerült a vár bécsi

kapuján bemenekülni. Amikor a kurucok átgázolva a Rábcan az Újvárosra rontottak, zsákmányolni kezdtek, csűröket gyűjtöttek fel. Zichy szerint az ottani lakosok jószágait prédára hányták.

Markó adatai szerint a vár tüzérsége sűrűn lőtte a külváros utcáit fosztogató kurucokat, de Zichytől tudjuk, hogy nekik azzal semmi kárt nem okoztak. Ekkor következett be a fordulat. A vár parancsnoka, *Toldo* ezredes negyven muskétással és több német városi polgárral kirohant, s a Rába és Rábca közötti házaknál tüzet nyitott a fosztogatással elfoglalt talpasokra. Véres közelharc bontakozott ki, amely két óra hosszat tartott, végül a kurucok menekülésével végződött. Bottyán lovassága fedezte visszavonulásukat, így *Toldo* nem üldözte őket tovább.

A győzelem hírére Bécsbe *Iller von Wagnerek* főstrázsamester vitte. Jelentése a kurucok veszteségeiről nagyjában egyezik a Zichy által leírtakkal. Ötszáz helyett nála az utcai harcban elesett 220, vízbe fullt 300, ezenkívül 20 fogságba esett szerepel. Az egyéb hadi-
zsákmány száma közötti különbség lényegtelen, nem 9, hanem 12 zászló, viszont 8 üst-dob helyett 4 került a győriek kezébe Zichy levele szerint. Ennél fontosabb, hogy megtudjuk tőle a két kuruc elesett parancsnok: *Pongrácz Gáspár* és *Révay Gáspár* nevét. Bottyán ugyan négy előkelő kuruc nemes tisztességese eltemtetését kéri *Toldotól* követi útján, mielőtt elhagyná Abda vidékét s visszavonulna Lébény-Bezi térségébe.

Markó Árpádnak nem sikerült megállapítania, hogy Bottyán a támadásban személyesen részt vett-e. Nem tartotta valószínűnek, mert mint tapasztalt, öreg katonának első dolga lett volna a vár hídfőjének elfoglalása vagy felrobbantása és megakadályozása a kurucok vereségét okozó fosztogatásnak. Helyesen arra következtet, hogy Bottyán a harc alatt seregének második csoportjánál tartózkodott. Zichytől tudjuk: az öreg generális *Tákó mezőn*, fél mérföldre Győr külvárosától figyelhette talpasai kudarcát. Értelmetlennek találta a beavatkozást, lovassággal utcai harcban a gyalogsággal szemben nem bocsátkozha-

tott. Zichy a rációk veszteségét éppen úgy nem említi, mint Toldo vagy Wagnerek. Nekik elesett két muskétásuk, három városi polgáruk és tizenketten megsebesültek. Zichy csak a három elesett városi polgárról ír és a kurucok által – bizonyosan nem szándékosan – összevagdalt egyesztendő gyermekekről.

Zichy úgy értékeli az egész hadivállalkozást, mint ami csupán zsákmányszerzésért, prédanyerésért történt. Bottyánnak célja viszont a rációk megtámadásával elsősorban az ellenség erejének gyengítése volt. Ugyanakkor a hatalmas erődrendszerű Győr várának elfoglalásához nem szánhatta előkészületnek, mint Markó Árpád véli, mert Bottyánnak ehhez nem volt hadi felkészültsége. Így végződött a véres győri „vásár.”

Jakus Lajos

Görgey és Kossuth Egerben

Az 1849. év első hónapjaiban hazánk területének nagy része, s az akkor még nem egyesített Buda és Pest is osztrák megszállás alatt volt. Az Országos Honvédelmi Bizottmány és az országgyűlés január eleje óta Debrecenben működött.

Március utolsó hetében honvédségünk befejezte előkészületeit a nagy ellentámadásra. Az I., a II., a III. és a VII. hadtest a Tisza vonalától indulva Heves megye földjén várta a további parancsot. Erdélyből jó hírek érkeztek: Bem tábornok a „két magyar haza” közül ezt a keletebbit teljesen megtisztította az ellenségtől, 20-án Brassót is visszafoglalta. Elérkezett az ideje, hogy az Alföldön gyülekező fősergünk a szorosabb értelemben vett Magyarországról hasonlóképpen kiszorítsa az ellenséget.

Az osztrák főserg Nagykőrös és a pest–szolnoki vasútvonal között volt összpontosítva. Hadseregünknek a tavaszi hadjárat során őrájuk kellett csapást csapás után mérnie, hogy felszabaduljon Pest és Buda, felszabaduljon az egész ország. Csakhogy ennek a magyarországi seregnek tulajdonképp nem volt fővezére, miután a nemrég kinevezett *Vetter Antal* súlyosan megbetegedett.

Ezekben a napokban került Eger város az országos események középpontjába. Március 30-án az itteni érseki palotában ült össze *Kossuth* elnökletével az a haditanács, amely elfogadta a magyar főserg további hadműveleteinek tervét, 31-én pedig itt nevezték ki *Görgey*t ideiglenes fővezérré. Két évvel később *Görgey Artur* – aki a szabadságharc idején csak hamincegy éves – így emlékezik ezekre az eseményekre:

„Azt hiszem, nem tévedek, állítván, hogy 1849. évi március 30-án este ért utol Gyöngyösön *Kossuth* parancsa, hogy haladék nélkül jelenjek meg nála Egerben. Még azon éjjel érkeztem Egerbe. Másnap reggel *Kossuth* megbízott, vegyem át arra az időre, míg *Vetter* felgyógyul, a hadsereg vezetését. Este visszatértem Gyöngyösre. Időközben kémeink azt jelentették, hogy az ellenség Gödöllőnél vonja össze főerejét...”¹

E szűkszavú emlékeztést érdekesen egészíti ki a részletek rajzával *Leiningen-Westerburg Károly* – fél évvel később az aradi vértanúk egyike –, aki *Damjanich* tábornokkal érkezett Egerbe március 30-án. Leírja naplójában, hogy aznap estefelé megjött ide *Aulich* és *Klapka* is, aztán *Kossuth*, „kit a nép köteles lelkesedéssel fogadott, s ki kegyesen köszönt a kiabálóknak”. (*Leiningen* mint katona *Kossuth*ról, a polgári hatalom fejeiről, általában eléggé hűvösen nyilatkozik.) Negyedórával később – folytatja *Leiningen* – egy törzstiszt néhány segédtsízt kíséretében lovagolt végig az egri utcán az érseki palota felé. Senki sem vette észre, ahogy komolyan, szótlanul belovagolt. *Leiningen* épp a kapuban állt, és magában bosszankodni kezdett, hogy ezt a férfiút nem fogadják éppoly viharosan, mint

¹ *Görgey*: Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években. I. kötet, 271–272. old.

Kossuthot, mivel senki sem ismeri meg, de akkor egy egyszerű polgár kilépett a még mindig az utcán csoportosulók közül, és tisztelettel üdvözölte a lovon érkezőt: – Az Isten áldja meg, tábornok úr, és tartsa meg hazánknak, mely önben látja megmentőjét!

Görgey – mert ő volt a lovas, komolyan, de szívesen köszönt, és gyorsan távozott, hogy meneküljön az utcai ünneplés elől. Neve azonban már szájról szájra szállt, és a tömeg eléje tódult. De az embereknek iránta való tisztelete nem zajos kiabálásban nyilvánult meg. Csaknem hallgatagon kísérték az érseki palota kapujához, miközben azt lehetett hallani: – Isten tartsa meg!

„Inkább imádság volt, mint tetszésnyilvánítás – jegyzi meg erről Leiningen –. Csak midőn a lépcsőn már eltűnt, tört ki a lelkesedés, és Kossuth fönn a palotában sejtette, hogy legnagyobb versenytársa jön. Aztán haditanácsot tartottak, Görgey lett a fővezér, de csak ideiglenesen, mert Vetter még beteg volt. Hadtestét Gáspár ezredes vette át, Klapka tábornok lett. – A vacsoránál Kossuth szótalan és lehangolt volt, nem szívesen tette meg ezt a lépést, de nem volt más választása. – Az elnök úr oly kegyes volt, hogy kitűnő borokkal vendégelt meg minket, amelyeket a mieink még télen zsákmányoltak Schlick altábornagytól . . .”²

Kossuth akkor még nem volt kormányzó, csak a honvédelmi bizottmány elnöke. Mindenki, aki ismerte őt, egyszerűen az *elnök* szóval emlegette.

Kossuth egri tartózkodásának eseményeiről legrészletesebben *Vukovics Sebő* ír, aki kormánybiztosként vett részt az elnök kíséretében. (Egy hónappal később igazságügyi miniszterré nevezték ki. A szabadságharc után bujdosnia kellett, s akkor írta meg visszaemlékezéseit.) Tőle tudjuk, hogy Tiszafüredről Mezőkövesden át érkezett Kossuth kíséretével Egerbe. „Sehol Kossuthot oly az arcokon kisugárzó őszinte örömmel nem üdvözlék – írja Vukovics –, mint e városban. Az érseki palota előtt, hol mindnyájan szállva valánk, estve roppant számú hölgyek által tartott fáklyák mellett zene rendezték az elnök tiszteletére. Bizonyos Nánásiné tartott köszöntő beszédet a szép fáklyatartók nevében. Kossuth válasza egy volt a legsikerültebb alkalmi beszédei közül, miket tőle hallottam.” Azzal kezdte Kossuth a beszédét, hogy e szó: *honleány* – az emberiség két legnemesebb fogalmát fejezi ki, egyszerre utal a hazára és a hazájukat szerető hölgyekre. Kossuth szavai után a közönség fellelkesülve oszlott el.

Görgey új fővezérsége Bem erdélyi serege kivételével az egész magyar hadseregére kiterjedt. Kinevezését az emberek többsége – katonai és polgári részről egyaránt – örömmel fogadta. Tőle várták, hogy – ami elődeinek: Dembinskinek és Vetternek nem sikerült – az osztrák főszereg elleni nagy támadást sikeresen megvalósítsa.

Említi Vukovics, hogy egy külpolitikai döntést is hozott Kossuth Egerben. Itt készítették el a megbízólevelet *Beöthy Ödön* számára, akit Oláhországba küldtek konzulnak. Kossuth azt hitte, hogy ott elismerik majd a debreceni kormányt, és elfogadják az általa küldött konzult.

Az egriek lelkes fogadása Kossuthra igen megnyerőleg hatott. Több ízben kijelentette, hogy szívesen maradna hosszabb ideig is ebben a városban, a következő évben pedig használni szeretné az egri fürdőt. Arról is beszélt – bár ez talán csak udvariassági gesztus volt az ő részéről –, hogy Eger az országgyűlésnek is alkalmas helye lenne. Görgey megjegyezte, hogy ha Egertől Belpátfalváig kőutat csinálnának, szerinte Egert minden ellenséges megtámadás ellen biztosítani lehetne. Az elnök nagyon pártolta ezt a javaslatot, s azt mondta: ha egymillióba kerül a kérdéses út, akkor is meg kell csináltatni. Erről azonnal megállapodás született, és Vukovics kormánybiztos mindjárt utasította a hevesi és borsodi alispánt, valamint az illetékes mérnököket az építési terv és a költségvetés elkészítésére.

² Az aradi vértanúk. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. I. kötet, 130. old.

Vukovicsnak akkoriban az volt a feladata, hogy a sereg előhaladása szerint végezze az organisatiót, vagyis a szervező munkát. Amelyik vármegyét elhagyták, abban a további felügyelést átadta az ott talált vagy oda kinevezett kormánybiztosnak. Hevesben a kormánybiztos *Repeczki*, a segédbiztos *Radics Miklós* volt. Az utóbbi Vukovics szerint „egyike a legtisztább fejű s legolvasottabb egyéneknek a hazában”. Nagy kár, hogy Radics nem sok idő múlva az Egerben kiütött kolera áldozata lett.

„Egerből Gyöngyösre mentem — folytatja az emlékezést Vukovics Sebő —, hol Kiss Ernő tábornokkal, a hatvani ütközetről visszajövövel találkozám. A hatvani ütközettel kezdődék azon sora a győzelmeknek, melyek april havát 1849-ben örökké dicső emlékezetűvé tevék a magyar történetben. (. . .) Vajha nem teltünk volna el akkoron olyannyira a dicsőség s győzhetlenség mámorával, — e nagyszerű csatáknak borostyánaival a hazának boldog jövődőt szerezheténk vala. De akkor a szerencse múlandós ágára senki sem gondolkodott . . .”³

A nevezetes egri haditanács után két héttel a debreceni országgyűlés — Kossuth Lajos javaslatára — kinyilvánította Magyarország függetlenségét, és kimondta a Habsburg-ház megfosztását magyarországi uralkodói jogaitól.

Dr. Pásztor Emil

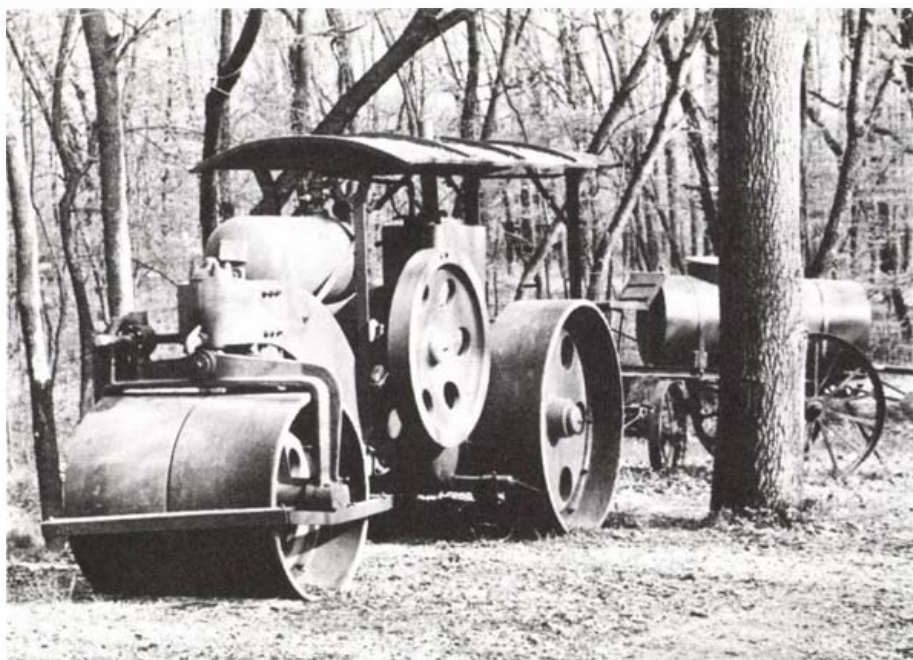
Az útépités néhány hazai ipartörténeti emléke

Az útépités ipartörténeti emlékei a nyíregyházi Sóstó-fürdőn található egy szabadtéri múzeumban. Itt láthatók az útépités régi eszközei: a kordély, a lajtkocsi, a 10 tonnás úthenger, a Marabu adalékanyag-szállító, az előmelegítő üst, az aszfaltkeverőgép, továbbá különféle útborkolatfajták és útmintaszakaszok tekinthetők meg, úgymint: a makadám-, a fakockás-, a nagy kockaköves-, a kis kockaköves-, az aszfalt- és a felülkezelt aszfaltborkolat. A múzeum létrehozásában, a tárgyak megóvásában nagy szerepet vállalt a Kelet-Magyarországi Közmű- és Mélyépítő Vállalat.

A látogató a technika fejlődésére kell hogy gondoljon. Az elmúlt évszázadok alatt a bővülő kereskedelmi kapcsolatok igényelték a mind nagyobb sebességű közlekedési eszközöket és a mind nagyobb teherbírású utakat. A X. században kialakult a vonóállatok felszerszámozásának korszerűbb formája, az állat lapockáján fekvő hám és megjelenik a patkó is. A középkorban eleinte ökrökkel vont, nyitott szekereket használták, a XV. századtól kezdték a személyszállításra használt szekereket befedni. Majd megjelent a hazánkban, Kocs községben szerkesztett kocsi, amely utasok szállítására alkalmas járműként egész Európában elterjedt. A kocsi, az alacsony első kerekek alkalmazásával, a XVII. század közepén fejlődött tovább, a kocsiszekrény alá forduló kerekekkel lehetővé téve a jobb kormányozhatóságot.

Az osztrák politikai és gazdasági függésben élő Magyarországon még a XIX. század közepén is nagyon gyér volt a forgalom a köz- és magánutakon. A gyorsposta, a postai társzékérrel és a postaszékérrel történő szállításon kívül, csak két útvonalon közlekedett: Budáról Bécsbe mintegy 30 óra alatt és Pozsonyból Bécsbe 6 óra alatt jutott el. A társzékér útja, Budáról Bécsbe, 57 órát vett igénybe. Hazánkban 1848-ban csak 2300 km volt a kiépített közúthálózat hossza és 26 vármegyében egyáltalán nem volt közút. 1846. július 15-én adták át ünnepélyesen az első magyar, gőzüzemű közforgalmú vasutat Pest és

³ *Vukovics Sebő* emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből. Budapest, 1894. 453–455. old.

Vác között. A „Pest” nevű mozdonyal vontatott vonat a 33,6 km távot 59 perc alatt tette meg.

A század második felében a közutak állami kezelésbe vétele, valamint a gőzhajózás fejlődése közlekedési gócponttá tette a fővárost. Az utcák már domború szelvényvel épülnek, kétoldalt kiképzett folyókával, a gyalogjárdák magasabbak a kocsiútnál és később már járdaszegélyt is építenek. Az 1860–1870. közötti időszakban kezdik használni a fővárosban az aszfaltburkolatot. Gyorsan fejlődött a lóvontatású omnibusz-közlekedés is, s 1860-ban már sok kisvállalkozó mintegy 100 kocsija járt a főváros utcáin. Az első városi lóvasútvonal 1866. augusztus 1-én nyílt meg Pesten, a Széna tér (ma Kálvin tér) és Újpest között. Hazánk első, még keskeny nyomsávú kísérleti villamosvasúti vonalát, a Nyugati pályaudvar és a Király utca (ma Majakovszkij utca) között, 1887. november 20-án helyezték üzembe. Az első hazai trolibusz próbaüzemét 1933-ban indították meg Budapesten, a Vörösvári út és a Bécsi út találkozására, valamint az Óbudai temető között.

1927-ben készült el Magyarországon az első, 3 km hosszú, országúti betonút a Budapest–Bécs útvonal egy szakaszaként, Nyergesújfalu–Tát között, amely nemsokára a tati versenypályaként, mint a gyorsasági rekordok színhelye lett ismert. Ez az útszakasz a hazai betonút építésnek, de közúthálózatunk fejlődése történetének is jelentős állomása volt, ugyanis már mozgó betonkeverő és elhelyező gép, valamint „Finischer” alkalmazásával készült. Az 1920-as években a zúzott kő, a hengerelt aszfalt, a bitumenes és kátrányos utak tömörítésénél ismertek voltak még a lóvontatású vashengerek, de alkalmazták már az angol vagy francia gyártmányú gőzüzemű és a kis, francia típusú robbanómotoros úthengereket is. Alkalmazták már például a hengerelt aszfalt előállításánál a bitumen, homok és zúzalék anyagok szárítás és melegítés utáni keverésénél az Amman-féle keverőgépet is. Az 1920–1940. közötti időszakban több magyar vállalat is gyártott útépítő gépeket, így például bitumen útépítő berendezéseket is gyártott a „Lakatosáru, Vasszerkezeti és Csa-

vargyár” (Bp.), profilja részeként útépítő gépeket állított elő a „Magyar Radiátorgyár R. T.” (Bp.), útépítő és aszfaltozó gépeket is gyártott a „Magyar Vegyipari Gépgyár R. T.” (Bp.), valamint az 1930-as években a „Motor és Gépgyár Martos és Herz” cég (Bp.) profilját fagázmotoros útihengerek előállításával bővítette.

A „Magyar Ways és Freytag Rt.” volt az első cég, amely betonutak építésével foglalkozott hazánkban. 1926-ban, még kezdetleges módon, kézi erővel épül meg egy próbaszakasz a pestszentlőrinci úton. A cég 1927-ben építette meg az első gépi üzemművel előállított betonutat, s 1930-ban kezdte meg az Rt. az első jelentékenyebb, speciális géppel előállított 13 km hosszú Cegléd–abonyi betonút építését. Ezt követte a 8 km hosszú ócsai szakasz, a balatoni műúton épült 8 km Dinnyés–székesfehérvári szakasz, a hasonló hosszúságú Erd–diósi szakasz és a főváros balatoni műúthoz csatlakozó részének építése.

A másik, a hazai útépítésben úttörő és kezdeményező szerepet betöltő cég a „MURT: Magyar Útépítési Rt.” volt, amely 1929-ben, az állami utak rekonstrukciós munkáinak megindulásakor, kapcsolódott be a munkálatokba. A cég csakhamar hírnevet szerzett, iskolát teremtett mind a kőpályának aszfaltburkolatok alá való szakszerű előkészítése, mind pedig a finom aszfaltbeton (topeka) burkolatok és felületi kezelések terén. 1929-ben építette a vállalat a balatoni út Erd–Martonvásár–baracscai és a Székesfehérvár előtti topeka szakaszait, mintegy 20 km hosszban. Az 1930. és 1931. években a Szabolcs megyei, a Budapest–Szolnok–debreceni, a Budapest–miskolci és a Győr–soproni állami utak egyes szakaszait, valamint az Abony–megyehatári útnak topeka burkolását végezte el a vállalat mintegy 25 km hosszban. 1932-ben a MURT megépítette a Vatta–Emőd–mezőnyéki szakaszok topeka burkolatát, a Siófok–szántódi szakasz bitumen burkolatát, továbbá 1932–1933. években a cég számottevő mértékben vett részt a székesfővárosi útépítéseknél topeka-, kátránymakadám- és vizesmakadám munkákkal. 1935-ben Győr, Eger, Budapest városokban a vállalat topeka és öntöttaszfalt burkolatokat, továbbá aszfaltos szőnyegburkolatokat készített a Kecskemét–szegedi és a Szolnok–szajoli vonalon. 1936-ban a MURT is felvette működési körébe a betonutak építését és a Veszprém–gráci úton mintegy 20 km hosszban fektetett le modern rendszerű betonpályát.

Az ipartörténeti emlékeket őrző szabadtéri múzeum környéke, a több száz holdas erdővel körülvett Sóstó ma virágzó fürdő- és üdülőhely. Meghitt nyaralóhelye volt már dr. Jóna Andrásnak, dr. Korányi Frigyesnek, a híres orvostudósoknak. Gyakran pihent itt Krúdy Gyula, Szabó Lőrinc és Blaha Lujza. A látogató így üdülés, szórakozás közben ismerkedhet meg a tájegység ipartörténeti emlékeivel.

Gajdos Gusztáv

EZT A SZÁMOT HORNYÁK LÁSZLÓ RAJZAI DÍSZÍTIK

Hornyák László 1954. június 27-én született Budapesten. Általános iskolás éveit falun töltötte, majd középiskolába ismét a fővárosban járt. 1978-ban végzett a Képzőművészeti Főiskola grafikaszkán, utána ugyanott hároméves mesteriskolán vett részt. 1978-tól tagja a Képzőművészeti Alapnak, 1981-től pedig a Fiala Képző- és Iparművészek Stúdiójának. Több, csoportos tárlaton szerepelt, egyéni grafikai kiállítását 1980-ban láthattuk a budapesti Rátkai-klubban. Az önálló grafika művelésén kívül elsősorban a könyvészet, közelebbről a könyvtervezés és az illusztrálás vonzza. Érdeklődéssel fordul munkáiban a történelem és a néprajz felé. Jelenleg a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola kollégiumának tanára.

Etnikai és interetnikai vizsgálatok tanulságai az Ipoly két partján

E rövid eszme-futtatás keretében – egy megvalósult munka, a *Börzsöny néprajza* (Studia Comitatus 5. Szentendre, 1978.) tanulságait felhasználva – azt kívánjuk elemezni, hogy a határmenti néprajzi tájak kutatása milyen sajátos problémát vet fel, milyen eredményeket hozhat és milyen egyedi feladat megoldását kívánja.

Hosszú évszázadok gazdasági egységét, etnográfiai összetartozását borítja fel minden újkori mesterséges környezetelhatárolás. Az etnográfiai vizsgálatok mindig tájban és népben, népekben gondolkodnak. Az etnográfia az egyik leginternacionalistább tudomány, amely mindig azonos figyelemmel vizsgálja a témát és környezetét. Egy országon belül is csak a legritkábban esnek egybe az etnográfiai határokkal a megyehatárok. A néprajzi jelenségek inkább földrajzi, gazdaságföldrajzi, általában természeti törvényszerűségeket követnek és mindezekben belül összetartozásukat sokirányú kapcsolódás fejezi ki. A Kárpát-medence, soknyelvű népével évszázadokon át mint földrajzi egység létezett, és tulajdonképpen ma is (nem csupán vízrajzi, meteorológiai, de etnográfiai tekintetben is) ennek figyelembevételével körvonalazzuk munkánkat, fogalmazzuk megállapításainkat.

Az általunk klasszikusnak tartott néprajzi jelenségek, tárgyak élete, létrejötte legkésebb az első világháború időszakától befejeződött. Ami – most már egyre világosabban látjuk – a századforduló időszakáig, legkésebb az első világháborúig létrejött a Kárpát-medencén belül, az adja magvát a hagyományos népi kultúrának. Ami azután alakult, tovább élt, formálódott az nem más mint a korábbinak többé-kevésbé teljes emlékképe, továbbélése, rekonstrukciója, másodlagos jelensége, a megváltozott, újkori körülményekhez való, a kapitalizmus törvényei szerint formált alkalmazkodása. Az emlékek és főleg a jelenségek tartósabbak mint a tárgyak. A néprajzkutató tehát időben minél mélyebbre nyúlva, a kicsiből a nagy egységekre kell hogy tekintsen. A nagy egység képét pedig a lokális jelek hű regisztrálásával kell létrehozni, megrajzolni, helyére rakva minden mozaikszemet.

A Börzsöny-kötet anyagának kutatása kezdetén már világossá vált, hogy a táj etnográfiai tükörképe a folyó túlsó oldalán, a jobb parton van. Ezt a megállapítást valamennyi tanulmány bizonyította. Egyértelműen beigazolódott, hogy a folyó az etnikai csoportokat itt sem választotta el, hanem inkább összekötötte.

A börzsönyi kutatómunka elvárható igényes végzésének feltételei nem voltak meg: 1. sem anyagi, sem egyéb lehetőség nem adódott a jobb part vizsgálatára, 2. a szlovákiai kutatások sem publikáltak még annyi anyagot (ld. a Slovensky Národopis 22/2 és 27/1 számának tanulmányait), hogy ezek eredményeit, tanulságait kellő mélységben hasznosíthattuk volna.

Az etnikai jelenség létrejöttét (cseréjét) két dolog, a közvetett és közvetlen, de mindenképpen tartós (legalább néhány évtizedes) kapcsolat hozza létre. A közvetlen kapcsolat alatt a Börzsönyben a népesség megtelepedését, a házasságkötésekkel, valamint a különböző eszközökkel és munkákkal kapcsolatos átadás-átvétel jelenségét értjük. A közvetett kapcsolatot a kereskedelem, a mesteremberek munkája és termékeik használata, a bérmunkások jelenléte hozta létre. Ez utóbbi közvetett érintkezés nem lényegi, de a hovatartozás megítélése szempontjából fontos vonásokat örökít át. Azt tapasztaltuk az Ipoly menti falvakban, hogy ezek az idegen táji hatások (terminológia, munkamód) ott vannak, ahol az eszköz, vagy annak használata tartósan hatott, azt befogadták.

Sokkal fontosabb, az arculat meghatározása szempontjából döntő a közvetlen kapcsolatok létrejötte. Ezek átformálják a korábbi etnikai arculatot, vagy jelentős változást idéznek elő.

Mohács előtt az Ipoly menti falvak okleveles anyagában csak magyar nevek találhatók. 1715–1828 közötti felmérések, összeírások adatai szerint a lakosság elsősorban északról

jött telepések révén megnépszerűsödött, amelynek etnográfiai hatását le lehet mérni, elsősorban a szájhagyományok területén. *Gulyás Éva* a néphit témaköréből írt tanulmányában olvashatjuk: „A nemzetiségi környezet hatása már világosabban érződik a települések néphitén. Bár a különböző nemzetiségek etnikai különállásukat, társadalmi gazdasági kapcsolataikban, vallási téren megőrizték, elszigeteltségük mégsem volt olyan mérvű, hogy bizonyos kulturális hatásokat utat ne engedtek volna. Minden bizonnyal szlovák hatásra kell gondolnunk a víziember alakjánál, a vele kapcsolatban az állatlan ló hiedelménél... a letkési fekete ember, óriás lány hiedelménél. Ezek a hiedelmek különböző utakon kerülhettek bele falvaink néphitébe. Számolnunk kell azzal a ténnyel is, hogy a török uralom utáni újkori szlovák telepítéseknél nagyarányú magyarosodás következett be, így lehetséges – mint *Ujvári Zoltán* állítja – hogy az általuk képviselt, magyarrá lett hagyomány, eredendő szláv elemeket hordoz.”

Hasonló megállapítást sugallnak más témakörök megállapításai is. A gyűjtögető gazdálkodás szlovák szavai (borovicska, szederina), a juhtejfeldolgozás, a pásztorvessző szokása stb. nem egyéb mint a hosszan tartó együttélés, egymásrahatás következménye. A viseletben is számtalan szlovák szó fordul elő (brekacs, krákó, varkocs, stupét stb.), összességében azonban e témakörben más orientációjú a táj.

Ugyancsak a nagytájba illő és nem az átvételektől determinált a földművelés, építkezés, tüzelőberendezések témaköre.

Az Ipoly menti Börzsöny-kötet végeredményeként azt összegezhetjük, hogy az etnikai jelenségek zömét figyelembe véve, Vámosmikolától északra eső néhány falu (Peröcsény, Kemence, Bernecebaráti) a nyugati palócság keleti felének, a többi (délre eső) falu pedig elsősorban a Kisalföldre jellemző néprajzi jellemvonásokat őriz. Lényegében a vizsgált területünk egy nagy táj keleti pereme. Vámosmikola az egykori járási székhely, közigazgatási fontossága, üzletei stb. ellenére sem tudta hatáskörébe vonni a falvakat, sőt maga is az egykori megyeszékhely, Ipolyság gazdasági, kereskedelmi és etnográfiai vérkeringésébe illeszkedett bele. A főleg kereskedelemre korlátozódó kapcsolatok nem hoztak létre számottevő figyelembe vehető néprajzi változást annak ellenére, hogy tartósak és az élet továbbvitele szempontjából fontosak voltak. A vizsgált falvak vásár- és piackörzete Ipolyság, Bát, Pásztó, Korpona, Léva, Selmec, Losonc, Párkány, Esztergom és Vác, azaz majdnem teljes egészében határon túli települések voltak. Selmec városa 1870-ben Nagy-Börzsönyben még szőlőt telepített. Ezek az érintkezések formálták valamelyest a tárgyi kultúrát, de az arculat lényeges átforgatásához aligha járulhattak hozzá.

Akár a kötet utolsó tanulmányának térképeit nézzük (házassági kapcsolatok, vásározóhelyek, búcsújáró helyek), akár a különböző cikkek megállapításait sommázzuk, egyértelműen kiviláglik, hogy a tárgyi kultúra és a fontosabb néprajzi jellemvonások tekintetében tájunk a Garam és az Ipoly közötti népesség szerves része. Ez a Garam menti jóval gazdagabb, etnikailag egységesebb népesség, az azonos táji környezetből eredően is magához vonzotta falvainkat. Minden rendszeres (jellemző, jelenségeket magyarázó) kapcsolat a folyón túlra mutat. Az egymáshoz néhány kilométerre lévő falvaink nem annyira egymással, mint az Ipoly jobb partján lévő falvakkal építették ki kapcsolataikat (elsősorban összeházasodás, gazdasági kölcsönhatás). A református Peröcsény nem a 3 km-re lévő Kemencével vagy Mikolával tartotta a kapcsolatot, hanem az Ipolyon túli ugyancsak református Ipolybéllal, Pásztóval, Kissallóval, Kiskövesddel. Gazdaságilag is ide kötődnek. Az állattartásukat szolgáló kaszálóréték a jobb parton voltak Bélitől Szalkáig, illetve Ságig. A balparti határ szűk, köves, hegyek által a folyóhoz szorongatott.

Ez az egymást kiegészítő gazdasági egység formálódott át a bal parton (és bizonnyára a jobbon is) 1920 után. A nyomorgó évek után zöldség- és gyümölcsstermesztés, nagyarányú málnakultúra honosodott meg. Átmenetileg nőtt a famunkák mennyisége (hátikosár, szerszám), a gyűjtögetés, és a fuvarozás próbálta helyettesíteni a korábbi életformát.

Mindemellett nagymértékű elvándorlás jellemzi ezt az időszakot, mely azonban már nem hozott nép-táji jellegzetességeket, mindössze a közgazdasági tényezők átformálódását jelentette.

A néprajzosoknak nem marad más, mint az emlékezet mélyéből előbányászni, a tárgyak roncsaiból rekonstruálni a hagyományok szabályozta, a tájra jellemző népeletet. Ez azonban csak akkor lesz egyre teljesebb és igazabb, ha a folyó két partján élt falvak kapcsolata szintjén, kölcsönös együtt munkálkodással kívánjuk azt megvalósítani.

Dr. Ikvai Nándor

Dunaújváros első lakói

I.

Felszabadulásunkat követő években a háborús károk felszámolásával párhuzamosan, a 3 éves terv keretében már kezdtek kibontakozni a jövő fejlődésének körvonalai. Napirendre került a hazai nehézipar fejlesztésének, egy vaskohászati bázis megteremtésének a szükségessége.

A nagy feladat megvalósítását két lépcsőben tervezték. Első ütemben félmillió tonna kapacitású kohászati üzem létesítése szerepelt, a második ütem a hazai kohókokszgyártás megteremtését célozta. Széles körben ismert, hogy az 1949-ben nyilvánosságra hozott dokumentumok szerint a kohászati kombinát Mohács térségében valósult volna meg. A nemzetközi viszonyok kedvezőtlen alakulása mellett gazdaságpolitikai szempontok is szükségessé tették a Mohácson már folyamatban lévő beruházások leállítását és Dunapentelén történő megindítását.

Az eredetileg kitűzött cél a kohászati üzem és szomszédságában 25 ezer lakosú készenléti lakótelep létesítése volt. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1950. november 10-i határozata rámutatott az építkezések fontosságára, hangsúlyozva, hogy a *Dunai Vasmű* „ötéves népgazdasági tervünk kulcskérdése, országunk szocialista iparosításának alapja, honvédelmünk megerősítésének és a béke védelméért folytatott harcunknak egyik döntő eszköze” lesz. A határozat szerint „a mű megépítése 1953-ra és teljes üzembe helyezése 1954-re igénybe veszi az ország erőforrásainak jelentékeny részét, s hatalmas erőfeszítést követel az egész néptől”. A település jellegét úgy változtatta meg a határozat, hogy nem lakótelep, hanem *új, szocialista város épüljön* Dunapentele szomszédságában. Úgy rendelkezett, hogy 1954-ig 4000 család számára kell állandó lakást teremteni s ezen felül 500 személyes munkásszállást kell létesíteni. A gyors ütemű és rendkívüli méretekben kibontakozott építkezések hamarosan az érdeklődés homlokterébe kerültek. Ahogy elkészültek, benépesültek a barakkok. A legkülönbélebb helyekről érkezett, heterogén összetételű dolgozók együttélése igen sok szociális és morális gondot jelentett. Az egyéni munkához szokott, az ipar fegyelmével még csak ismerkedő dolgozók, a mezőgazdaság vonzásából kiszakadni nehezen tudó, szervezett életet nem élt paraszti tömegek jelentették az építők döntő többségét. Nem annyira létszámában, mint inkább a közhangulatra gyakorolt kedvezőtlen hatásában nem volt elhanyagolható a munkakerülők, a gyors meggazdagodást remélők – helyi kifejezéssel élve az aranyások – csoportja. Megtalálhatók voltak itt anyagi létükben megingatott kulákok, másutt politikailag nemkívánatosnak minősített személyek éppúgy, mint prostituáltak, máshonnan kitiltott, börtönviselt egyének is. Sokan akarták itt kisiklott életüket újrakezdeni. Bizonyítási lehetőséget, a felemelkedés útját látták a munkában, annál is inkább, mert a *Dunai Vasműt építeni* az ötvenes évek elején *rangot jelentett*.

Rohamosan nőtt azoknak a száma, akik igyekeztek maguknak emberibb környezetet teremteni a megépült lakóházakban berendezett vállalati szálláshelyeken. Különösen a Budapestről érkezett építők, akik lakásgondjának megoldása a fővárosban kilátástalannak látszott.

A sokszor emberfeletti nehézségek leküzdésével végzett munka nyomán gyorsan emelkedtek a vasmű létesítményei, a lakóházak és az első középületek falai. Becsület és dicsőség dolga volt a munka, bár hozzátartozik az igazsághoz, hogy azt esetenként a nem kellő szervezethez és anyagtakarékossághoz, a túlzottan magas versenyvállalások illetve teljesítményszázalékok kísérték, különösen az első két évben.

Két trösztöt szerveztek az építőipari vállalatok összevonásával, a 26. sz. (magas-) építőipari, illetve a 33. sz. Mélyépítő Trösztöt. Az előző igazgatójává *Bondor Józsefet* nevezték ki. A lakóházak túlnyomó részét összkomfortosnak, sima homlokzatokkal, téglából építették. Ezért volt nagy jelentősége annak a gyorsfalazási módszernek, amelyet *Makszimenko szovjet sztahanovista brigádvezető* ismertetett a gyakorlatban, és amelyet kötelezően írtak elő a későbbiek során. Az épülő város növekvő falai között mind többen ismerték fel azt, amit *Horváth László* betonozó brigádvezető meg is fogalmazott, hogy a tervteljesítés és a dolgozók egyéni érdeke egybeesik: „Teljesítjük a tervet, többet keresünk, hamarabb költözhetünk a magunk építette házaikba.”

II.

Az első három esztendő túlzás nélkül emlegetik Dunaújvárosban mind a mai napig úgy, mint az építkezés hőskorát. Jóllehet fő követelmény volt, hogy a vas és az acél mielőbb folyjon, a vasmű és a város építése között sikerült a helyes arányokat kialakítani. Felépült az építkezés első (4-es) utcája, melyet Május 1. utcának neveztek el. A víztoronnyal szembeni területen megépült kocka, bivaly, csont elnevezésű lakóépületekben levő lakások egy részét orvosi rendelőknek, szerkesztőségeknek, irodáknak, vállalati szállásoknak vették igénybe. Ettől eltekintve az építők közül már sokan jutottak lakáshoz. Dunapentelén az építkezések kezdetekor 3949-en laktak, s a népességszám 1953 elején elérte a 24 ezret. A növekedés egyértelműen a bevándorlásból eredt. Az új város egyre nagyobb vonzóerőt gyakorolt. Ugrásszerűen emelkedett a lakásra várók, a lakásigénylők száma. Ez a nagyfokú igény és az igazságos lakáselosztáshoz fűződő szempontok szükségessé tették, hogy a *Belügyminisztérium* 131/1951. B. M. 202/11/1951. I. 5. oszt. sz. rendelkezésével a *Dunapentelén történő letelepedést engedélyhez kösse*. Ezt megelőzően jelent meg az 5440–5/39/1951 (IX. 23.) B. M. sz. rendelet a **DUNAPENTELE VÁROSBAN TÖRTÉNŐ LETELEPEDÉS SZABÁLYOZÁSÁRÓL**. Az említett jogszabály előírta, hogy

1. § (1) DUNAPENTELE VÁROS területén állandó lakosként letelepedni – a 2. §-ban megjelölt esetek kivételével – csak engedély alapján lehet.

(2) Letelepedési engedélyt csak az kaphat, aki igazolja, hogy munkaviszonya, szolgálati beosztása, oktatása, továbbképzése, vagy családi körülményei Dunapentelén való állandó tartózkodását feltétlenül indokolttá teszik.

2. § (1) Meghatározott munka elvégzésére Dunapenteléről más városba, vagy községbe áthelyezett, kirendelt személy a munka befejezését követően két éven belül letelepedési engedély nélkül telepedhet le Dunapentele területén.

3. § (1) A kérelmet a dunapentelei városi tanács végrehajtó bizottságánál kell előterjeszteni.

(2) A kérelem alapját képező tényeket hitelt érdemlően igazolni kell.

(3) A kérelmezőnek igazolnia kell, hogy Dunapentelén megfelelő lakása (szállása) biztosítva van.

4. § (1) A letelepedési engedély iránti kérelemhez csatolni kell a kérelmező állandó lakóhelye szerint illetékes helyi tanács által erre a célra kiállított „Igazolás”-t.

5. § A letelepedési engedélyt minden személy részére külön-külön kell kiállítani akkor is, ha közös kérelmet terjesztenek elő.

6. § Más városból, vagy községből érkezett személyt Dunapentelén csak a letelepedési engedély egyidejű felmutatásával szabad állandó lakosként bejelenteni.

A rendelet 7. és 8. §-ai az ideiglenes bejelentkezésre vonatkozó szabályokat tartalmazzák. A 9. § szankciókat ír elő azokkal szemben, akik a rendelkezéseket megszegik.

10. § szerint a jogszabály „hatálya nem terjed ki a néphadsereg, az Államvédelmi Hatóság, a rendőrség, a pénzügyőrség, az állami tűzoltóság és a letartóztató-intézeti őrtestület tényleges állományába tartozó személyekre, továbbá azokra, akik tizenhatodik életévüket nem töltötték be.”

A lakásokat 1954. április közepéig nem a városi tanács, hanem a *NEB* (a Nehézipari Beruházási Nemzeti Vállalat) *utalta ki*. Csak az említett időpontot követően gyakorolta a városi tanács ezt a hatósági jogkörét, a Város és Községgazdálkodási Osztály útján. Később a kiutalások az Igazgatási Osztályhoz kerültek át. A letelepedési engedélyekre vonatkozó rendelkezések hatálya 1954 végén szűnt meg.

III.

A letelepedési engedélyeken a tanács bélyegzőjének lenyomatán kívül a Sztálinvárosi Rendőrkapitányság Bejelentő Hivatalának dátummal ellátott körbélyegzője is szerepel. Túlnyomó többségüket *Berecz Bertalan* tanács vb-elnök, illetve 1953 végétől *Illyés József* vb-titkár írta alá. A kérelmekhez csatolni kellett az illetékes tanács igazolását is, amely tartalmazta az illető személy adatait, származását, 1945 előtti és utáni foglalkozását, a szülők adatait, foglalkozásukat, vagyoni állapotukat. Szerepelt az igazolásban az is, hogy a kérelmező miből önellátó, miből nem. Erre rendszerint az volt a válasz, hogy „semmiből”.

A kérelmeket a legkülönbébb okokra hivatkozva nyújtották be. A munka-, családi és egyéb körülmények mellett gyakran találkozhatunk olyan megszövegezéssel, hogy „megszerettünk itt mindent. Itt szeretnénk építeni ezt a Sztálin elvtárs nevére elnevezett várost, mert még az elnevezése is nagyon tetszik, hát még benne dolgozni és lakni!” Mások a jövőre gondoltak, és azt írták a kérelemre, hogy szeretnénk a városban gyermekeinket „becsületesen nevelni, hogy méltók legyenek a Demokráciába.”

Az első letelepedési engedélyt *Hoszták László* budapesti lakos kapta, akit a kenyérgyár igazgatójává neveztek ki. 1951. október 11-én engedélyezték *Jankovics Ferenc*nek, a dunapentelei Hengermalom igazgatójának a letelepedését. Egy hét múlva kapta meg a letelepedési engedélyt *Olta Miklós*, a Dunai Vasmű Élelmezési Vállalat igazgatója, novemberben *Dianovszky Árpád*, a hitelszövetkezet vezetője. Több engedélykérelem őrzi az egyik legelső, munkásokat toborzó városépítő, *Garancz István* keze nyomát.

1952. május 21-én kapott letelepedési engedélyt a Sztálinvárosi Teherautó-fuvarozási Vállalat első igazgatója, *Kása Ferenc*. Sorra kaptak letelepedési engedélyt az elsőnek megépült 20 tantermes általános iskola nevelői, *Póda Béla*, *Póda Béláné* és *Kálmán József*. Lakást kapott és szeptember 15-ével lett az elsőnek átadott Krupszkaja óvoda vezetője *Oncsák Ferencné*. 1953 elején engedélyezték a Szálláshely Vállalat főkönyvelőjének és a Patyolat műszaki vezetőjének letelepedését. Február 15-től pedagógus házaspárként dolgozott a városban *Sófalvi István* és felesége. Mezőfalváról költöztek a városba. *Sófalvi István* általános iskolában tanított, járási úttörőtitkár is volt. Mint oktatási vezető-előadó kapott letelepedési engedélyt és mint városi tanácselnök ment nyugdíjba. Március 4-én kelt *Koré Sándor* letelepedési engedély kérelme, aki a tűzálló téglagyárban volt adminisztratív dolgozó. „Kohó- és Gépipari technikumba járok, ami 4 éves időtartamú és különben is örömmel dolgozom a vállalatomnál . . .” – írta letelepedési kérelmében a városi pártbizottság későbbi titkára. 1953 nyaratól érkeztek a kohászok a városba. *Filla Béla*, *Nasta Imre*, *Kovács József* és mások Ózdról. Július 31-ével engedélyezték *Hidasi Pál* letelepedését. Szombathelyről helyezték át, és ő lett a Magyar Beruházási Bank Fiókjának vezetője. 1953. szeptember 17-én kapott letelepedési engedélyt *Závodai Imre* diszpécser, a Fejér

megyei Tanács jelenlegi elnöke, aki egy ideig a Dunai Vasmű vezérigazgató-helyettese is volt. Szeptembertől kezdtek működni az igazságszolgáltatási szervek. Ekkor kapott engedélyt a letelepedésre *dr. Rimai László* ügyész, a következő év február 27-én pedig a járásbírószág vezetője, *Tóth Dezső*. 1954. március 16-án a Sztálin Vasmű Kohászati Üzemei igazgatója javasolta *Nics János* olvasztár, miskolci lakos letelepedési kérelmének engedélyezését. Több cikluson át volt, jelenleg is országgyűlési képviselő. Május 16-án kapott letelepedési engedélyt *Jávor Endre*, a Dunai Vasmű Építője szerkesztője, *Bóna Istvánné* a múzeum igazgatója és *Gyimesi Egonné* múzeumi dolgozó, továbbá *Szilágyi Pál* az MTI sztálinvárosi szerkesztője. Az év második felétől megszűnt az a megkötöttség amelyet a letelepedési engedélyek jelentettek. Az élet úgy hozta, hogy *alábbhagyott a lelkesedés*, a beruházásokat leállították, *a vasmű és a város megítélése kedvezőtlen fordulatot vett*. A vasmű és város vezetői *Földes Lászlóval*, *Borovszky Ambrussal* és *Tapolczai Jenővel* az élen az állagmegóvára biztosított keretből a vasmű és a város szerényebb mérvű fejlesztését is igyekeztek napirenden tartani, illetve folytatni.

Leteledési engedélyekre nem volt szükség. Üresen álltak lakások a Technikumi negyedben. Akadtak, akik nem láttak lehetőséget Sztálinvárosban, odébbálltak.

Azokat igazolta az idő, akik hittek a város jövőjében, megszerették, magukénak érezték a várost, amely akkor már csaknem 30 ezer ember számára jelentette az otthont, a munkahelyet, a kulturált városi élet lehetőségét.

3829 letelepedési engedélyt őriz a városi levéltár. Csoportosításuk, rendszerezésük, feldolgozásuk során sokoldalú következtetéseket vonhatunk le. Az említett letelepedési kérelmek közül gondos kivizsgálás és vitathatatlanul igazságos döntés alapján mindössze 23-at utasítottak el.

A letelepedési engedélyt kérelmezők lakhelyei alapján megállapíthatjuk, hogy a Dunai Vasműt és a várost az ország egész területéről idesereglett dolgozók építették. Ezt alátámasztják a következők:

Leteledési engedélyt kapott dolgozók eredeti lakóhelye megénként	A dolgozók száma	%
Budapest	1016	28,2
Baranya megye	189	5,0
Bács-Kiskun megye	350	9,0
Békés megye	88	2,1
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	586	15,4
Csongrád megye	85	2,0
Fejér megye	363	9,0
Győr-Sopron megye	34	0,9
Hajdú-Bihar megye	57	1,5
Heves megye	49	1,3
Komárom megye	63	1,6
Nógrád megye	58	1,5
Pest megye	249	6,5
Somogy megye	134	3,5
Szabolcs-Szatmár megye	52	1,3
Szolnok megye	85	2,0
Tolna megye	191	5,0
Vas megye	47	1,3
Veszprém megye	64	1,6
Zala megye	46	1,3
	3806	100,0

A budapestiek feltűnően magas részaránya alapvetően a fővárosi letelepedési nehézségekre vezethető vissza. Budapest szenvedett a legtöbbet a második világháború során, sok lakóépület romokban hevert, az ötvenes évek elején kevés új lakás épült.

A letelepedésiengedély-kérelmekből kitűnik, hogy az első városlakók zömükben a fiatalabb korosztályokhoz tartoztak.

Kor szerinti megoszlásuk a következő:

Születési év	Fő	%	Születési év	Fő	%
1905 előtt	412	10,6	1921–1925	861	22,6
1906–1910	304	8,3	1926–1930	889	23,4
1911–1915	402	10,3	1931–1935	412	10,9
1916–1920	484	12,9	1936 után	42	1,0

A nemek szerinti arányok eltérnek az országotól, a hatvanas évek mutatóitól is. Míg 1960-ban a város népességének 54,8%-a volt férfi, addig a letelepedési engedélyek adatai szerint a beköltözött első városlakók között a nők száma meghaladta a férfiakét: A 3806 személy közül 1885 volt férfi, 1921 nő. Sajátos volt az első beköltözők *családi állapot szerinti megoszlása* is.

A férfiak közül nőtlen 154, nős 1680, elvált 32, özvegy 19 fő. A nők közül hajadon 157, férjes 1604, elvált 58, özvegy 102 fő.

Gyakori volt az ötvenes évek elején, hogy az egész család beköltözött az épülő városba. Erre utal az ötvenéves, vagy annál idősebb beköltözők részaránya. Feltűnő, hogy több elvált nő kapott lakást, mint amennyi elvált férfi. Az özvegyasszonyok túlnyomó többsége férjét a második világháború során veszítette el.

A beköltözők *eredeti foglalkozása* igen sokszínű, a legkülönbélebb szakmák fordulnak elő. A következő kimutatás egyéb rovatában felsorolhatnánk 53 varrónőt és szövönőt, 7 hajóst, 3 kádárt, 7 molnárt, 1 cukrászt, 1 puskaművest, 5 nyomdászt, 6 péket, 4 kéményseprőt, 6 villamosvezetőt, továbbá órást, rézművest, csendőrt, partizánt (ezt írta be a kérelmező foglalkozásként), színészt, bűvárt stb. Feltűnően nagy a háztartásbeliek száma.

A beköltözők eredeti foglalkozása	Fő		Fő
mezőgazdasági dolgozó	292	bányász	13
kőműves	41	cipész	26
lakatos	128	borbély	12
ács	8	kereskedő	53
asztalos	31	mérnök, technikus	23
kubikus, kordélyos, segédmunkás	498	adm. dolgozó	197
villanyszerelő, műszerész	77	pedagógus	40
esztergályos, gyalus	37	orvos	8
gépkocsivezető	17	gyógyszerész	1
közlekedési, postai dolgozó	96	háztartásbeli	1091
sütőipari dolgozó és szakács	19	tanuló, kiskorú	741
kovács	23	pártmunkás, katona, rendőr, tűzoltó	36
üvegező	3	egyéb foglalkozásúak	261
			<hr/>
			3806

A háztartásban dolgozó női munkaerő foglalkoztatása igen nagy gondot okozott, az ötvenes évek közepétől kritikussá vált és feszültségeket idézett elő. Szükségszerűen előtérbe került a *könnyűipari üzemek létesítése mint igény*. Megvalósítására azonban csak 1957 után kerülhetett sor.

A letelepedési engedélyeken szerepel a *dolgozók munkahelye* is. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy az iparban foglalkoztatottak döntő többsége a Dunai Vasműben dolgozott. Ez vált általánossá és jellemzővé a továbbiak során, s adja meg a település arculatát, *munkásváros* jellegét. A vasműben dolgozókhöz képest feltűnően alacsony az építőiparban foglalkoztatottak száma és aránya. Ez arra vezethető vissza, hogy közülük sokan voltak olyanok, akik igénytelenek voltak, számukra megfelelt a havonta 20–40 forintért nyújtott barakkelhelyezés, és nem igényeltek a városban lakást. A kulturált városi élet azonban mind vonzóbbá vált számukra is, mint ahogy lekerült róluk munkaidőn kívül a szórakozóhelyeken a pufajka meg a gumicsizma. A barakktáborok ma már a múlt emlékeiben élnek csupán.

A 3806 „első”, városban letelepedett dolgozó adata, összetétele a társadalmi átrétegződés szerint eltérő mértékben bár, de változott. Fejlődtek maguk az emberek is, és igazi, nemes értelemben vett, városukat szerető, érte tenni kész lokálpatriotákká váltak. A név szerint említett személyek és a névtelen kordélyosok, kubikusok, építőmunkások – mindazok, akik kezükkel és eszükkel a legnehezebb körülmények közepette építették a vasművet és a várost – jogosan lehetnek büszkéek arra, hogy részesei voltak azoknak a gondoknak, erőfeszítéseknek és eredményeknek, amelyek nyomán megbecsüléssel és tisztelettel emlékezik rájuk az immár negyedik évtizedébe lépő, első szocialista város.

Dr. Hetényi István

Ahol Duanújváros építése elkezdődött. Épülő barakok a Délivárosban

Kérdőjel a Perkő tetején

Kézdivásárhelytől északra a Kászon vize egy igen kedves falun csörgedezik keresztül. Szép székelykapuk, sok fazsindelyes háztető és két működő malom van a faluban, amelynek neve *Kézdiszentlélek*. A hangulatos falukép és az északkeleti végén a XIV. században épült, erődített templom már elég is lenne ahhoz, hogy érdeklődésünket felkeltse, de ezzel még nincs vége a községben található látnivalóknak. Az erődtemplomtól meredeken emelkedik ki a tájból rozsdavörös szikláival a *Perkő*. A hegy tetején, ahol valamikor az egyik legrégebbi székely végvár állott, igen különös építmény vonja magára a figyelmet: a *Szt. István kápolna*. Mielőtt alaposabban szemügyre vennénk, ismerkedjünk meg röviden a falu múltjával.

A kies vidéken már a rómaiak előtt is emberi település volt, szkiták, majd kelták éltek itt: erre utalnak az 1905–1906-ban, a vasút építésekor talált sírok. A római jelenlétről a község keleti szélén húzódó sánc maradványai árulkodnak, amit a helybeliek ma is római sáncnak neveznek. A község legrégebbi okleveleiben Zenthleuk néven fordul elő, mint *besenyő* telepítés, 1567-ben 54 kaput jegyeztek fel itt. A többi besenyő községgel együtt a tordai *Apor család* birtokába került, mint a Bálványosvár tartozéka, így Felső-Fehér vármegyéhez csatolták. 1876-ban került vissza Háromszék vármegye Kézdi székéhez. A számunkra különösen fontos Perkő-hegy fokán a Székely Oklevéltár adatai szerint¹ a IX. században erős vár épült, amelyet 1241-ben az Ojtozi-szoros felől betörő tatárok teljesen leromboltak.² 1251-ben *IV. Béla* király írásban parancsolta meg *Kemény Lőrinc* erdélyi vajdának, hogy a várat állítsa helyre és várnaggyal lássa el. 1271-ben bukkan elő ismét a vár neve okleveleinkben, értesítést adva arról, hogy a vár ép állapotban van, parancsnokának neve pedig *László*. A következő írásos emlék 1465-ben már ismét mint romot említi, ezúttal feltehetően *Amuráth* török szultán csapatai rombolták le.

A falu északnyugati végénél lévő magaslaton várkastély épült, amelyről írásbeli említés először 1465-ben történik, amikor *Mátyás* király a kastélyt a faluval együtt *Desői Bállyogi Lőrinc*nek adományozta. Ezután *Kézdi Sándor* családjához került, majd a család utolsó sarjának elhunytával *Mikes Pál* vette birtokba. *II. Lajos* király 1517-ben *Zápolyai János* erdélyi vajdának adományozta, később *Uzoni Béli Pál* kapta meg. *Báthori Gábor* és *Bethlen Gábor* fejedelmek ezt a kastélyt tették meg Kézdi-szék központjává. Többszöri gazdacseré után került *Tarnóczy Sebestyén* birtokába, ebből a korszakból fennmaradt egy 1602-es szerződés is. A szépirodalomba is bevonult a kastély, amely színhelye *Kemény Zsigmond Özvegy* és leánya című regényének. A regény hősnőjének, *Tarnóczy Sárának* emlékét idézi a Perkő-hegy délnyugati oldalán ma is látható sziklaalakzat, amelyet a helybeliek *Berecz asztalának* neveztek el. A szájhagyomány szerint rendszerint itt költötte el estebédjét. A történelem a Rákóczi-szabadságharc idején forgatta fel megint a falu

¹ Székely Oklevéltár II. kötet 64. old.

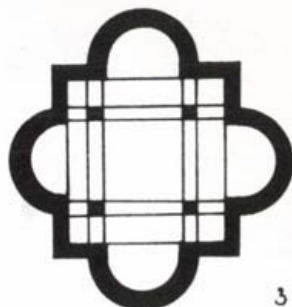
² Ugyanott, I. kötet 8. old.

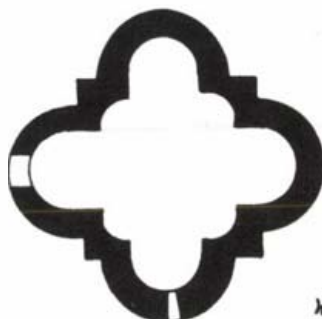
1

2

3

4

1. A masztarai templom, alaprajzába be-
rajzolt apotropaiikus jellel. (Csemegi J.
után) 2. Szekszárd. Bencés apátági tem-
plom, alapfalak. (Feltárta Kozák K.) 3.
Székesfehérvár. Szt. Kereszt sírtemplom,
alapfalak. (Feltárta Kralovánszky A.) 4.
Kézdiszentlélek (Sinzieni, Kovászna me-
gye), Szt. István kápolna. M = 1 : 250.

életét, de ezután lassan elvesztve egykori jelentőségét, egyre ritkábban bukkan elő neve az okiratokban. A Perkő elnevezés a hagyomány szerint onnan származik, hogy a székek kialakulása után a székkapitányok és más főemberek erre a hegyre gyűltek össze alkalmanként, hogy megvitassák a székekelyes peres ügyeit és ítéletet hirdessenek. A székgyűlés ítéleteit 1498-ig még a királynak sem állt jogában megsemmisíteni. És most fordítsuk figyelmünket a Perkő tetején lévő kápolna felé.

Négyszögletes, de mindegyik falában félköríves karéjjal kialakított, kupolás épület, mind a négy karéja fölött huszártoronnyal. A középső teret fedő kupolán elhelyezett huszártoronnyal együtt így öt tornya van a templomnak. Elhelyezése pontosan keletelt, a nyugati karéj kapuzata kőből faragott és első látásra megállapíthatóan elűt a templom stílusától, később került oda. Egyenes felső lezárása van, amelyet két reneszánsz díszítésű féloszlop tart. A portálé szemöldökgerendájában két címeres pajzs van kifaragva, egyikben átnyilazott vadkan KS betűkkel, a másikban átszúrt szarvas LE betűkkel, közöttük felirat: „Non est mortale quod opto Anno Dni 1686 Die 23 Mart”.

A déli karéj közepén van a rotunda egyetlen ablaka, melytől nyugatra és kissé lejjebb egy másik, befalazott is jól kivehető. A templom anyaga terméskő és téglá vegyesen, a kupoláké és a huszártornyoké tisztán téglá. A falvastagság 85 cm. Tetőzete ma bádog, korábban nyilván faszindelyes lehetett. Padlózata kváderkő. A belső tér a huszártornyok hosszúkás ablakaiból kapja a fényt, a falak fehérre meszelték. A nemrég elpusztult oltárkép Szent Istvánt ábrázolta, amint felajánlja koronáját Szűz Máriának.

A rotundától mintegy 22 m-re északnyugatra meglehetősen otromba kinézetű, 3,75 m x 3,75 m alapterületű harangláb áll. Ezekről kissé távolabb, egy nyeregídomon áthaladva érünk a szemben lévő dombtetőre, amely az előzőnél alig alacsonyabb. Itt kökeresztet találunk, amely érdekes információval szolgál, szövege ugyanis a következőképpen kezdődik: „Nyolc gyereket s páriját / vesztett férj áldozatából / Állok e hegy

ormon / ő s kápolna helyén / ...” És valóban, a meglévő alapkövek sejtetik egy patkó alakú szentéllyel kialakított templom egykori formáját. Ennek rajzát *Orbán Balázs* is közli.³

Amilyen különleges látványt nyújt ez a kis kápolna, épp olyan különleges és eltérő a megítélése is. A legtöbb szemlélőjét becsapta vagy legalábbis befolyásolta a kapuzat szemöldökgerendájában jelzett 1686-os dátum. *Orbán Balázs* így vélekedett róla⁴: „A hajdan büszke donjon helyére s hihetőleg annak anyagjából egy román modort utánzó⁵ toronyka által tetőzött ötkúpú kápolna épült, mely a négyszögidomhoz ragasztott négy félkörből alakult, s mely alapszerkezetében a regensburgi 12. század közepén épült Baptisariumhoz nagyon hasonlít, bár alig feltehető, hogy imolánk ily régi lenne, s ezért azt csak későbbi utánzásnak kell tartanom, amit nyugatra néző faragott kőportálja s annak felirata is mutat.” *Gaali Zoltán*⁵ szó szerint átveszi *Orbán Balázs* leírását és a *Perkő* alaprajzát. Ugyancsak ez a kiindulási alapja a *Bartos Endre* által összeállított *Mesél a Perkő – Kézdiszentlélek község monográfiájából* című összeállításnak, amely elfogadja a kapuszemöldökben levő évszámot a templom építési dátumának: „A hegy tetején 1686-ban bizánci stílusú kápolna épült. A címerében lévő K. S. betűk építőjének (Kálnoki Sámuel) nevét őrzik.”⁶ *Gervers-Molnár Vera*, aki elsőként gyűjtötte könyvbe az ország egykori területén lévő rotundák anyagát⁷ ezt a kápolnát nem vizsgálta meg személyesen. Bár a kézdiszentléleki négykaréjos rotundát „feltehetően XIII. századnak” itéli, ezt csak *Entz Géza* szóbeli közlésére alapozza.⁸ Nem csodálkozhatunk azon, hogy *Orbán Balázs*tól kezdődően legtöbbször furcsállták a templomot és utánzatnak tartva nem tudták saját korába helyezni, hiszen egyedi jelenséget láttak benne. Nem tudhatták, hogy a rotunda előképeit a Kaukázus vidékén és a bizánci építészetben kell keresni, nem ismerték a gyökereket. A rotunda jelentősége azóta vált különlegesen fontossá, amióta két, a kézdiszentlélekihez hasonló alaprajzú templom alapfalai kerültek elő hazánkban. Az egyik a székesfehérvári Szt. Kereszt sirtemplom, amelyet a kutatók *Géza* fejedelem sirtemplomának tartanak⁹ és szintén négykaréjos, kisméretű, centrális templom. A másik lelet pedig a Szekszárdon előkerült apátsági – kilencosztatú, centrális – templom, szintén az alapfalai ismertek. A kézdiszentléleki templom – hasonló alaprajzával – segítséget ad a két hazai templom külső képeinek rekonstrukciójához, míg ezeknek előkerülése bizonyítja, hogy a kézdiszentléleki nem „egyedi furcsaság”, hanem megvannak a rokon emlékei építészetünkben és ez a templom datálásához is új szempontot ad.

Csemegi József hívta fel a figyelmet arra az összefüggésre, amely a misztikus erővel felruházott középkori jelek és jó néhány korabeli templom alaprajza között kimutatható. Tanulmányában¹⁰ elsősorban a hatszögre szerkesztett építményekkel foglalkozott, melyek eredetét és indítékát a hexagramm ősi asztrálszimbólumában találta meg. Bemutatott egyéb közel-keleti apotropaiikus jeleket és azok építészeti megfelelőit is. Az ősi mágikus varázscsomók egyike a négyzetre fűzött lánckereszt, melynek tökéletes megfelelője a *Perkő*-kápolna alaprajza. Az ábrán bemutatott masztarai templomot előképeinek tekintetjük.

³ *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása. III. köt. 111. old.

⁴ Ugyanott

⁵ *Gaali Zoltán*: A székely ősvárak története, mondája és legendája. I. kötet 262. old.

⁶ *Bartos Endre*: *Mesél a Perkő*. 2. old.

⁷ *Gervers-Molnár Vera*: A középkori Magyarország rotundái. Budapest, 1972.

⁸ Ugyanott, 59. old.

⁹ *Dr. Guzsik Tamás*: Magyar románkori építészet. (egyetemi jegyzet)

¹⁰ *Csemegi József*: Közép-Európa centrális templomainak építészettörténeti kérdései. (Építés- és Közlekedéstudományi közlemények IV/3. sz.)

A Perkő-kápolna. Jól látható a nyugati karéjban kialakított kapu és a déli karéjban lévő
ablaknyílás

A nyugati karéjban épített kapu

Ezek ismeretében – mivel a legutóbbi helyszíni kormeghatározási kísérlet nem hozott eredményt¹¹ – vizsgáljuk meg, mit állapíthatunk meg elméletileg:

1. Nem valószínű az Orbán Balázs által feltételezett XVII. századi építés, mert az erre bizonyítékul szolgáló kapuzat későbbi betoldás, és a barokk korban nem volt divat román stílusú templomok utánzása.

2. X–XIII. századi építését valószínűsíti ezzel szemben: stílusa, előképei, falazása, falvastagsága, a déli karéjban kialakított ablakának formája, valamint hogy az alaprajzilag legközelebbi rokon emlék, a székesfehérvári templom első építészeti emlékeink közé tartozik, X. századi.

A pontosabb kormeghatározás még várat magára. A hazai szakirodalom ez idáig nem tette közzé a templom alaprajzát, ezért az 1980 tavaszán végzett felmérésünk eredményét itt adjuk közre.

Dékány Tibor

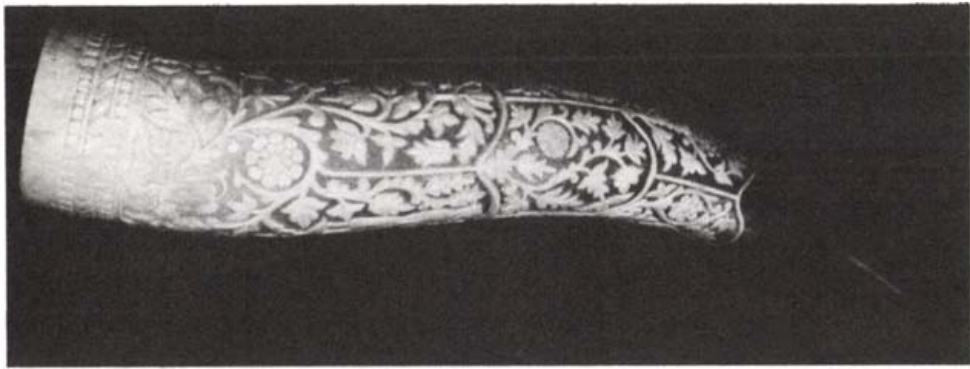
A pásztorművészet éltetője

Az egykori Ung vármegye, ma Szlovákiához tartozó kisközségében, *Mokcsakerészen* (Krisovská Liesková) született *Galgóczy Tibor*, a *nagykaposi* (Vel'ké Kapusany) egyesített EFSZ (Egységes Földműves Szövetkezet) elnöke, aki gazdaságvezetési teendői mellett szabad idejének jelentős részét olyan nemes feladat vállalásával tölti, mint Ung-vidék pásztorfaragás-hagyományának ápolása.

Első élményét odahaza kapta, amikor nagyapja ugyan még csak gazdasági használati eszközöket készített, apja viszont már játékokat is faragott neki és testvérének. A hatvanas évek elején ismerkedett meg a *szirénfalvi* (Ptruska) *Lengyel Jánossal*, akinek faragásait már ezelőtt is ismerte. Fokozatosan elsajátította tőle a szarufaragás technikáját.

A szarufaragásnak több technikáját ismeri: a *karcolást*, *spanyolozást*, *vésést* csakúgy mint a *domborítást*. A virágmotívumos stílus jobban kifejezhető, kiemelhető karcolással, mert ez a díszítési forma sok görbe vonalat igényel, amit véséssel nehezen lehetne kihozni, és nem is lenne olyan mutatós a faragás. Ha szép fehér a szaru, akkor karcolja, a szürkébb árnyalatúakat pedig domborítja. Van olyan eset, hogy a szarunak csak egy bizonyos részét lehet felhasználni. Ilyen esetben a használható részt lehasítja, amelyből pl. sótartót készít. Ha pedig, mondjuk pásztorkürtöt akar faragni, első dolga lepucolni a szarvról az égvyűrűket. Ezt azért teszi, hogy megbecsülje milyen hosszan használhatja a munkához. Esetleg le is smirglizi, hogy lássa, milyen az alap, miből kell kiindulnia. Ezután a fűrés következik. Mielőtt ehhez hozzákezdene, levágja a szarv végét, leméri a *meddőréteg* hosszát, amit „*átüt*”. Az említett tömör részt igyekszik minél rövidebbre vágni, ugyanis nem ajánlatos hosszan fűrni. Ezután jön a belső rész kitisztítása, *hürolása*. Ez aránylag nehéz szakasza a munkafolyamatnak és rendkívül munkaigényes. Erre a célra egy merev, acélből hajtott *vaskaparót* használ. Amikor kikaparta a szaru belsejét, utána újból „*átcsiszolja*” belülről, esetleg finom smirglipapírral letisztítja. Fontos, hogy a szaru fala egyenlő vastag legyen.

¹¹ „Szentléleken, a Perkőn végzett ásatások a négykaréjos kápolna időrendi besorolásához semmi fontos eredménnyel nem járultak hozzá” – írja *Székely Zoltán* a sepsiszentgyörgyi múzeum évkönyvében. (Aluta 1974–75. 67. old.)

Ivőkürt domborítással, hossza kb. 50 cm. Galgóczi Tibor faragása.

Ezután választja meg a mintát. Figyelembe veszi a színátmenetet (fekete fehérbe és fordítva), hogy a díszítésnél ezt is kihasználhassa árnyalásra. Galgóczi Tibor a karcolásnál többnyire *tulipán*mintákat használ (hasonlóan az Ung-vidék faragópásztoraihoz). Van, aki kisebb körből indul ki mintázás közben, ő *Volosin János* híres példáját követve, minél nagyobb körből indul, amennyire ezt a szaru mérete megengedi. Ahol elkezd a mintát, ott karcol egy *törést* (kettős gyűrűt), amely között kitölti a kettős vonal közé eső részt. A központi téma befejezése után a kettős gyűrűt, ugyanúgy rákarcolja a szaru másik végére is. Mikor ez megvan, lecsiszolja vagy leereszeli az egészet, hogy a faragás után maradt szaruszilánkokat eltávolítsa. Ezután *disznózsírba* kormot kever, ezt egy vattacsomóra viszi és ezzel a keverékkel bekeni a szaru felületét, hogy ez a lehető legjobban bekerüljön a karcolt vonalsávokba. Miután a zsír jól beleette magát a szaruba, egy üvegdarabbal vagy késsel letisztítja a felületen maradt zsírréteget. Természetesen óvatosan, nehogy megsértse a mintát. Végezetül finom szemcsésű smirglipapírral *áttisztítja*. Ezután következik a választóvízzel történő díszítés. Ezzel vagy a mintát emeli ki, vagy pedig a háttérrel. Attól függően, melyiket látja jobbnak. A salétromsav (választóvíz) feloldja a szaruban a zsírsavakat, ettől enyhe, sárga színt kap. Végül pedig filckefével kissé megfényesíti, természetesen csak annyira, hogy a matt szín megmaradjon. Régen a faragópásztorok ezt nem csinálták.

A domborítási technika már sokkal igényesebb. Ennél többféle megoldás van. Galgóczi Tibor spirális alakban viszi fölfele a mintát. Ez mindenekelett attól függ, milyen jellegű a szaru. Részekre osztja a felületet, amit *tulipánokkal*, *levelekkel*, *rózsákkal* tölt ki. Esetleg beleilleszt virágmintái közé egy-egy *Lengyel Jánostól* vagy *Babincsák Jánostól* (híres Ung-vidéki faragópásztorok) ellesett figurát (*kutyát*, *bogarat*, *legelésző tehenet* vagy csak *tehenéfejet*, a *pásztor* felső testrészét), attól függően, milyen méretben fér el rajta egy-egy figura. Az átmenetnél viszont ügyel arra, hogy ezek a figurák ne legyenek kirívóak a minta lezárásánál (ezalatt a fő motívumot értjük). A faragást fonatra emlékeztető *csomókkal*, apró körökkel, egymásba kapcsolódó *szívekkel*, *tulipánokkal* díszíti. Az anyag diktálja a mintát, tehát megérvés dolga, hogy mit, hol és hogyan helyez el. A mintát rárajzolás után nemegyszer leradirozza, ha az nem tetszik. Karolás, vagy vésés közben erre már nem nagyon van lehetőség. Domborításnál a mintát két-három milliméterre is bevési az anyagba, a fehér ránövés teljes hosszán.

Néhány szóban ismerkedjünk meg a faragás munkaeszközeivel. Ezek csoportokra oszthatók attól függően, hogy milyen technikáról van szó. A *vésők* egy része egyenes élű.

Egy másik csoportba tartoznak a félkör alakú *csipkézővésők*. Egy továbbiba pedig a különböző késfajták: *húrolókés, kanálvájókés, nagyolókés, kaparókés, karcolókés*, majd a *kaparó* (horogszerű húroló). Vannak még a fűrészfélék, amelyeket kisebb mintázásokra, átvágásokra, benyúlásokra használ.

Galgóczy Tibor az utóbbi időben, a szaru hiánya miatt egyre gyakrabban foglalkozik egyéb csontból, illetve fából készült faragásokkal. Munkáin tudatosan alkalmazza azokat a jellegzetes Ung-vidéki virágmotívumokat, melyeket a vidék egykori faragópásztorai használtak. Megőrizte tehát, s bőven merített abból a tiszta forrásból, amelyet az Ung-vidéki művészkedő pásztorok hagytak neki és nekünk örökül. Ma már ő az egyetlen, aki továbbviszi a faragópásztorok művészetének féltve őrzött hagyományait.

D. Varga László

Az étkezés rendje Szentesen a XX. század első felében

A török által pusztított alföldi településekhez hasonlóan Szentesen is a XVIII. század első felében települtek a gyér őslakossághoz az ország több részéből a megélhetésre, földre vágyók. *Harruckern János György* báró, a vidék földesura a lakosság megnyerése céljából először az őslakossággal azonos vallásúakat, reformátusokat telepített le. Az erre vonatkozó szakirodalom szerint a Dél-Dunántúlról, a Jászságból¹ és Páparól² érkeztek betelepülők. *Gál István* prédikátor a templomba érkező női hívek fejékei alapján földrajzilag debreceni, dunántúli, érmelléki, Pápa vagy Veszprém vármegyei és a Léva partjáról való viseletet különböztetett meg.³ A XVIII. századi rekatolizálás részeként matyó katolikusokat sikerült telepíteni a városba.⁴

A gazdasági, társadalmi kapcsolatok kialakulása, az időközben bekövetkező fejlődés semlegesítették a lehetséges etnikai különbségeket. A XX. század fordulójára, első felére már a különbségek eltűnésével kell számolni a néprajzban számon tartható, vizsgálható területeken, így a táplálkozásban is. (A táplálkozásban a vallás gyakorlása őrizhette meg a bőjt, ünnepi étkezésekben, azokhoz fűződő szokásokban az etnikailag eltérő sajátosságokat.)

E rövid történeti bevezető után a táplálkozás egy részterületével, az *étkezésnek az idő és a munka által megszabott rendjével, az étkezés módjával foglalkozunk.*

A napi étkezés rendje

A reggelire 7–8 órakor, az ebédre délben, „pont délben”, dél körül, a vacsorára „mire besötétedett”, fél nyolckor került sor. Ez a rend tavasztól őszig volt érvényes. A nyári háromszori étkezés alól kivétel az aratás, cséplés, időszaka, amikor uzsonna is járt. Ez 5–6 óra körül volt. Télen, ahol a hagyományos kétszeri étkezést betartották, 8–10 óra között reggeliztek, és délután 3–5 óra között ebédeltek, ettek meleg ételt.

Hogyan étkeztek, ha a megmunkálendő föld nagyobb távolságra volt? „Vót ojan melléfkőd, ahun nem vót tanya. Oda kihoszták . . . Vagy messze vót, vittük a kenyeret, szalonnát.” (*Polgár József*). Az adatközlő kisparaszti családban nőtt fel, az ottani szokásokat idézi. A földek nagy távolsága még a nagygazdáknál is ritka, ebben az esetben hideget ettek napközben. A több száz holdas gazdáknál kocsival vitték ki az ételt.

¹ *Kósa László–Filep Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Akadémiai. 1978. 55. old.*

² *Uo. 56. old.*

³ *Sima László: Szentes város története. I. k. Szentes 1914. 250 old.*

⁴ *Szentes. Szerk. Nagy Imre. Szentes. 1928. 143–144 old.*

Gyakoribb volt az a változat, amit *Erdőháti Nagy Antal* mondott el: „Bementünk flöstökre a tanyába . . . gyalog. Dülbe, mikor mekfőtt az ebéd, ha távol vótunk a tanyátú, akkor fel lett eresztve a kúdgém. Az annak a jele vót, kisz az ebéd.”

Összegezzük a reggeli étkezés tartalmát, nyersanyagait! (A böjti étkezést itt nem tárgyaljuk.) Kenyér vagy lángos, cipó, tehát kenyérféleség; mellé valamilyen zsiradékfajta: szalonna nyersen, ritkán sütve, disznó- vagy baromfiszír, tej, tejtermék, italként: tej, ritkán tejeskávé, ételként: tejföl, túró, birkasajt. A kisparaszti családoktól a nagygazda családokig társadalmi rétegenként a reggeli tartalmában eltérést nem találtunk. A mennyiségben valószínűleg volt eltérés, de ennek vizsgálatával nem foglalkozunk.

A napi háromszori étkezés közül a mai étkezési szokások szerint a fő étkezés az ebéd. Mivel a hét napjainak megfelelően változik, a heti étrendnél nézzük meg. Ennek megfelelően az uszonna leírása következik. „Ijenkor (ti. aratás, cséplés idejént) nem hatyták félbe a munkát annyira, hogy le is üjjenek, hanem az asszonyok kazsbú atták a kenyeret meg egy-egy pohár pálinkát.” (*Szél Imre*). Szombaton „uszonna vót. Sült kalács, túróslépény, lekvároskifli, mikor mi.” (*Erdőháti Nagy Antal*). Nem beszélnek végzés-ebédéről, -kalácsról, de – az idézet is bizonyítja – szombaton, a heti munka befejezésekor a legtöbb gazdánál uszonnára kalács sült.

Kisparaszti családban is előfordult, hogy maguknak is főztek tarhonyát, köleskását vacsorára, de nagygazda családban is lehetett az a szokás, hogy hideget vagy ebédmaradékot ettek, ha magukban voltak: tarhonyát, köleskását főztek, ha „fogadott emberekkel” dolgoztak. Hideg vacsorának számított általában a „kenyér, szalonna”, esetenként „kenyér, birkasajt”, összel sült tök. Idézzük *Tárkány Szücs Imrénét*, hogyan készítette nagygazda feleségként meleg vacsorát: „Este szintén főt vacsora vót. Főtt étel . . . Azt a legjobb vót bográcsba főzni, mer akkor kimentem a teheneket fejni az istállóba, oszt mikor bementem, mekfőtt a kása. Az nem ragat le.”

A meleg vacsorának az ünnepi alkalmakhoz kapcsolódó változatait itt nem tárgyaljuk.

A napi kétszeri étkezés

Ez az étkezési rend Magyarországon a XVIII. században általános, főúri körökben is érvényes volt.⁵ A napi háromszori étkezés megszilárdulásáról a XVIII. századból vannak az első adatok.⁶

Szentes 1731. évi adófizetőinek jegyzékében a nevek között a Dél Ebéd is szerepel.⁷ A név értelmezése – annak tudatában, hogy az ebéd a kétszeri étkezés gyakorlatában nem déli étkezést jelentett – a következő lehet: a XVIII. század első harmadában a lakosok között volt már olyan, aki a szokásostól eltérően az ebédet jelentő étkezést délben tartotta, ezért válhatott a délebéd fogalma megkülönböztető névvé, tulajdonnévé. (Feltehetően a szentesinél fejlettebb vidékről betelepülő hozhatta magával a szokást.) Miután a kétszeri étkezésről a háromszorira történő áttérés „területenként és társadalmi rétegenként más-más időpontban történt”,⁸ a paraszti életforma évszázadokon át hasonló maradt, számolhattunk a kétszeri étkezés XX. századig való fennmaradásával.

⁵ *Kisbán Eszter*: Az étkezések napi rendjének újkori alakulása és az ebéd. *Magyar Nyelv* 71. 177–181 old.

⁶ Uo. 181–184 old.

⁷ *Barta László–Páhi Ferenc*: Szentes utcanévei. Csongrád megyei Könyvtári Füzetek, 1980. 9. old.

⁸ *Kisbán Eszter*: i. m. 179 old.

A kérdésre vonatkozó gyűjtésünket következőképpen összegezzük: a paraszti társadalom rétegeitől, vallási hovatartozásától függetlenül a tanyán, városban élő parasztságnak fele, háromnegyede télen kétszer evett. Eltérés az indoklásban (Miért ettek kétszer?) és tartalmában (Mit ettek?) van. A miéltre a válasz egyrészt: „Hát ugye nem úgy dógozott az ember, rövidebb vót a nap, vagy mi.” (*Polgár József*). Tehát az időjárás és az életrend által meghatározott szokásként értelmezték. Másrészt: „Éhesen feküttek azok le... Zsugori ember vót. Sajnálta ű magátú az enivalót” (*Gránicz Imre*), tehát így próbáltak takarékoskodni, több földhöz jutni.

Kisparaszti családban fő étkezésként télen tarhonyát, lebbencset, zsíroskását, görhét, málét ettek. (*Csonka István*). De a kis- és középparaszt, valamint a nagygazda, ha be is tartotta a kétszeri evés szokását, ugyanakkor jól is akart, tudott enni, akkor az *Agócsné* által felsorolt – ételeket ette: „Paprikáskrumpli ódalással, kolbásszal meg órjaleves babbal... süttöünk lepényt meg kalácsot.” Az említett ételek a fő étkezést jelentették. A reggeli vagyis az első étkezés tartalmában megfelelt, hasonló volt a háromszori étkezés reggelijéhez.

A kétszeri étkezés nagyobb időintervallumban oszlott el mint a háromszori étkezés, a reggeli nyolc és tíz óra között, az ebéd, a fő étkezés három és öt óra között lehetett. A városban élő földművesek téli kétszeri evésére is van adatunk. (*Nyiri Antal, Szel Sándor* közlése alapján).

Tehát a XX. század közepéig, amint a szakirodalom tanúsága szerint az ország több részében, Szentesen is megvolt a téli kétszeri étkezés szokása.

A heti étrend, az ebéd

Az adatközlők kötöttebb és kötetlenebb heti étrendeket mutattak be. Az utóbbi oka egyrészt az, hogy kötetlenebb étrend szerint főztek, másrészt már nem emlékeztek rá részleteiben. A heti étrend fő étkezésének, az ebédnek ismétlődő fogásai: kedd, péntek: tésztás napok, csütörtök: húsos étel, péntek: gyakran bableves füstölt hússal, szombat: tarhonya vagy paprikáskrumpli, vasárnap: húsleves, hús, hétfő: gyakran a vasárnap maradék.

A szombati egytál étel ugyanúgy megtalálható kisparaszti családban, mint nagygazdánál. Bizonyos társadalmi rétegenkénti eltérés azért volt. A középparaszti, nagygazda helyek egy részén, ahol a cselédséggel és időszaki munkásokkal kellett számolni, szombaton ebédre krumplileves főtt, utána kalács vagy túróslapény, esetleg hajtogatott pite sült. A szegény- és kisparaszti családban nem sült tészta hetenkénti rendszerességgel.

Étkezés az aratás, cséplés idején

A paraszti életben a munkák között létfontosságúnak számított az aratás, cséplés. Nézzük, hogyan módosította ez a két nagy nyári munka a táplálkozás rendjét! Először vessük össze a *Papp Imre* által leírt, az 1875–95-ös és az 1895–1914-es időszak aratás, cséplés idején érvényes étrendjét! Két, egymással összefüggő különbség állapítható meg: az ételek tartalmasabbá váltak, az első időszakban három fő étkezés volt, a második tárgyalt szakaszban már négy, és a hagyományos gabona betakarítási mód ideje alatt ez is maradt végig.⁹

Mit ettek egy-egy középparasztnál, nagygazdánál az aratók a XX. század első felében? *Vajda Sándorné* a következőképpen mondja el: „Egész kosztot attunk. Reggel vót tej meg szalonna. Ebédre minden másnap hús vót... Szombaton igencsak túróslapény, kalács sült. Pénteken vót száraztészta, lekvárosdereje, túróstészta. Ha nem vót hús, akkor sült

⁹ *Papp Imre*: Tanyai ember élete Szentes tanyavilágában. 1955. Kézirat. 10. és 35–36 old.

szalonna, tojás. Krumplileves, zöldbableves.” *Szél Imre* kiegészítése: „A vacsora mindig tarhonya vagy paprikáskrumpli vót. Időnként gyümölcs vót. Az uszonna kenyér meg gyümölcs.” Az élelemmel való ellátásnak egy másik változata: „Nem minden esetben főzött a gazda . . . Ahogy egyeszték, vagy attak bizonyos mennyiségű tészta, lebbencset, lisztet. Kommenciót attak a munkásnak.” – emlékezett a 98 éves *Polgár József*.

A XX. század első felében már általános volt a géppel cséplés. Sietni kellett, mert a szomszéd tanyában is várták a gépet. Ilyenkor különösen jó „kosztot” ad a gazdák többsége. „Egyik esztendőben hizót váctak, a másikba birkát cséplésre. Örült a jónép, mer vout jou koszt.” – mondja *Erdőháti Nagy Antal*. A cséplés alkalmához fűződhettek az ősi szabadtéri főzési mód: „Bográcsba kint, a kút mellett vót állítva három rúd össze, oszt ot csüngött a lánc, oszt ot főtt a jühús paprikás . . . Máskor nem főszünk kint a szabadba.” (*Erdőháti közlése*).

Étkezés a kaszálás idején

A jelentősebb munkák között az első kaszálás is fontos esemény, de nem jelent ünnepi alkalmat, mint más vidéken. *Rúzs Molnár Lajosné*, aki Szentes két egymástól távol eső határrészén is élt, következőképpen fogalmaz: „A szénakaszálás nem ünnep. Ojankor vót a legnagyobb rohanás.” Még főzni is alig hagytak időt, hogy haladjon a kaszálás, szénafordítás, hiszen az első kaszálás szénája a legértékesebb.

Étkezés szüret idején

A borszőlő leszedése is egy az ünnepi munkaalkalmak között. Szentes határában a Nagyhegyen, az Alsóréten, a Tiszaszigetben, korábban a Berki Szőlőkben természettek szőlőt. Általában a rokonság jött össze, napközben szedték a szőlőt. Ebédre birkát vágtak, a paprikás hús előtt húsleves vagy savanyúleves főtt. Vacsorára a birka maradékát adták. Ha másnapra maradt szüretelni való, birkahúsos tarhonya készült.

A tálból evés szokása

Az irodalomban megtaláljuk az egy tálból,¹⁰ közös tálból evés,¹¹ arató tálból,¹² tálból evés¹³ fogalmát. Lényege, hogy az ételt vagy abból az edényből ették, amiben főzték: bográcsból, vassfazékból, -lábasból, tepsziből; vagy főzés után tették át egy másik edénybe, ami Szentesen általában tál, cseréptál volt. Az edényt, tálat az asztal közepére helyezték, és mindenki abból evett. Az adatközlők szerint Szentesen, a városhoz tartozó tanyavilágban a tarhonyát, kását, paprikáskrumplit bográcsból, a csíramúlt, pergelt káposztát tepsziből ették. A miért kérdésre a következő indoklást kaptuk: „Ha mán kivettük, nem ojan íze vót.” (*Erdőháti Nagy Antal*). Az asztal közepére állított edényből, tálból evés szokásában társadalmi rétegenként nem volt eltérés.

Papp Imre szerint a nagypénteki ciberét is tálból ették, ha nem volt vendég.¹⁴ Sőt a levesnek általánosan tálból evését is megfogalmazza az Öreg tanya című dolgozatában. „A rítés elé pedig egy nagy cseréptálban valamilyen leves az asztal közepére helyezve, és ezt a levest ebből a tálból . . . kanalazgatták ki...”¹⁵

Szűcs Judit

¹⁰ *Kishán Eszter*: A népi táplálkozás alakulásának problémái. Műveltség és hagyomány. 5. 198. old.

¹¹ *Gönczi Ferenc*: A göcseji és hetési nép étele, itala és étkezése. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya Értesítője. 1907. 237. old. és *Sz. Morvay Judit*: Asszonyok a nagycsaládban. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1956. 109 old.

¹² *A magyarság néprajza*. II. kiadás IV. k. 1943. 207 old.

¹³ *Bolla József*: A népi konyhamesterség műszókincse Felsőgörzsönyben (Bakonyalja), Debrecen, 1939. 17 old.

¹⁴ *Papp Imre*: Nagypénteki böjtös eledelék készítése gyermekéveimben. 1960. Kézirat. 9 old.¹⁵

¹⁵ *Papp Imre*: Az öreg tanya. 1967. Kézirat 4. old.

A kudari

Nemrég múlt száz esztendeje, hogy *Bánkai Ferenc* a Magyar Nyelvőrben tájszavakat közölt, többek között Székesfehérvárról. A felsorolásban megemlítette a *Kudarit*, hozzáfűzve, hogy a „kofák parázstartó fazeka, melynél télen melegedni szoktak”¹. Az említett tárgy szerepét vizsgálva a város sajátos arculata bonatkozik ki előttünk.

Székesfehérvár a török hódoltságot követően sem politikai, sem gazdasági tekintetben nem nyerte vissza középkori szerepét. A XVIII. század második felétől azért jelentős szerepet játszott a megye, bizonyos tekintetben a Dunántúl, illetve az ország egy része áruszükségletének kielégítésében. A város egyben az árucseré színhelye is volt. A múlt század közepén *Palugyay Imre* megállapítja, hogy „Az évenként ötször tartani szokott országos vásár igen élénk, sok bel- s külföldi kereskedők által látogatatik . . . E vásárok rendszeren két nap tartanak, megengedtetik mindazáltal mindenkinek áruit négy napon át áruira kin tartani . . . A heti vásárok pedig szerdán és szombaton tartatnak.”²

Az utóbb említett időpontok ma is a hetipiac napjai.

Szerdán és szombaton a csereügyletek jelentős részét tette ki a földművelésből, azon belül a kertészkedésből származó termények értékesítése. *Fényes Elek* a XIX. század közepén Székesfehérvárral kapcsolatban megemlíti, hogy „a csatornák mentiben gyönyörű zöldséges kerteket láthatni.”³ Fél évszázaddal később *Wekerle Sándortól* még részletesebb tudósítást kapunk: „A Sárvíz mentén elterülő lapályokon dúsan tenyésznek a zöldségfélék, s általában a kerti vetemények. Nemcsak a helyi szükséglet nyer itt teljes kielégítést, hanem tetemes az a mennyiség is, mely más piacokra, főleg a fővárosba kerül. A lakóknak az a része is, mely kereskedelemmel vagy iparral foglalkozik, sőt az értelmiséghez tartozók is nagyon szeretik a kertészkedést, s az állandóan ott lakó családok nagy részének, ha nincs egyéb gazdasága, megvan a maga konyhakertje, vagy kerti gazdaságra is alkalmas rétje.”⁴

A kertészkedés elsősorban a Palotavárosban és Felsővárosban folyt, mivel itt lakott a város sajátos, polgárosult kultúrájú parasztságának nagy része. Kiemelkedő szerep jutott a saláta, a zöldségfélék, s ezen belül különösen a zeller termelésének, de megtermelték mindazt, amire a háztartásban szükség volt, illetve amit értékesíteni tudtak. A beérett növényeken kívül vetőmag és palánta árusításával is foglalkoztak. Az értékesítés megrendelők részére (helyi és budapesti kereskedők, házhoz szállítás), nagyobbrészt azonban piacon történt. Egy-két évtizeddel ezelőtt különösen ragaszkodtak a piaci eladáshoz. A kertészkedő családok asszonyai szerdán és szombaton reggel négytől délután kettőig is kint tartózkodtak, többen szinte rabjaivá váltak a piacozásnak. Távolmaradásukat még a várhatóan kevésbé jövedelmező napon sem tudták elképzelni. A viszonteladóknak, a kofáknak pedig munkahelyük volt a piac. Az árusítás természetesen télen is folyt, amikor az asszonyok a nagy hideg ellen *kudarival* védekeztek.

A kudarit a piacra induláskor előkészítették. Egy használatból kiöregedett, kb. két literes *poharat* vagy fazekat harmadig-felég megtöltötték hamuval, rá parazsat tettek, arra faszenet, s fedő alatt vitték a piacra. Amint az árut a földön elhelyezték, egy magukkal hozott kisszéken helyet foglaltak, a kudarit szoknyájuk alá tették. Lábukat, alsó testüket így melegítették. Előfordult, hogy a sok alsószoknya közül lángot fogott valamelyik. A kihűlő kudarit táplálták, zacskóban magukkal hozott faszénből tettek rá.

¹ *Bánkai F.* Néprajz- és nyelvészeti tanulmányok. Magyar Nyelvőr, Bp. VII. (1878), 193. old.

² *ifj. Palugyay I.*: Szabad Királyi Városok leírása. Pest, 1853. 160. old.

³ *Fényes E.*: Magyarország leírása, Pest, 1847.

⁴ *Wekerle S.*: Fejér megye. Az Osztrák–Magyar Monarchia Irásiban és képben. XIII. Bp. 1896.

Voltak akik nem szerették a faszenet, gázosnak tartották, ezért *kukoricacsutából* fojtással előállított szénnel helyettesítették. Ezért pénzt sem kellett kiadniuk. Az elalvó kudari az asszony számára a piac végét is jelentette, gyorsan pakolt, sietett haza.

A mai legidősebb, századfordulón született személyek úgy emlékeznek, hogy inkább az előző korosztály használta a kudarit. Ennek ellenére néhány évvel ezelőtt a fehérvári piacon még lehetett találkozni kudarival. Igaz, már csak kézmelegítésre használta az egyik ismert kertészkedő parasztcsalád menyecskeje. Szoknya alá a hetvenes évek elejéig tették. A kudari eltűnéséhez a gazdasági életünkben bekövetkezett fejlődésen túl hozzájárult az árusítás módjának átalakulása. Jóllehet még nem fedett vásárcsarnokban, hanem a szabad ég alatt kínálják terményüket az eladók, de nem a földre, hanem rögzített asztalokra teszik, ami álló testhelyzetet kíván az eladóktól. A csaknem bokáig érő sokszoknyás paraszti viseletnek van még hírmondója, de a tél hidegétől fázó asszonyok inkább melegítőalsót vesznek fel magukra. Egyesek azt is indoknak hozzák fel, hogy nem lehet faszenet kapni, és kukoricacsuta sincs már a parasztháztartásokban.

A kudarit csak a városbeliek használták. A környező falvakból érkező piacozó parasztság asszonyok általában nem is ismerték.

Gunda Béla nyomán tudjuk, hogy az Ormánságban szintén ismeretes a kifejezés, de merőben más értelemben. „Jellegzetes ormánsági étel a savóból készülő *kudarileves*, amelyikhez ez a mondás járja: (Árpa kenyér, kudari, ki sem merem mondani.) A szegény ember gyakran csak *kudarilevest* vacsorázott és *vörös ártányt* evett hozzá. A *vörös ártány* a hagyma tréfás neve.”⁵ Ismerik Somogy megyében is a *kudarilevest*. Az őrségi kudari behabart túrós savó.⁶

Czuczor Gergely és *Fogarasi János* nem tartják kizártnak a két egymástól eltérő jelentés közötti kapcsolatot. Szótárukban a *kudar* és a *kudari* kifejezések egyaránt megtalálhatók. Az előbbi a „Kemenesalján annyi mint kemence vagy kályha öble. Minthogy ez többé-kevésbé gömbölyű szokott lenni, innen gyökeleme a kerek – gömbölyűt jelentő *ku*, amely meg van a *kút*, *kutyor* (mély gödör), *kutykorodik*, *kutyorékos*, szintén gömbölyű vagy kereket jelentő szóban.” A kudari pedig „savóleves, túróval (melyet kudarban szoktak tartani?)”. A szavakat török eredetűnek tartják.

A leíratakból úgy tűnik, hogy az eredetet, illetve a kapcsolatokat a Balkán irányába kell keresni. A kudari, mint melegítőeszköz esetében ez egyértelműbb. *Mikes Kelemen* 1718. március 15-én Drinápolyból „édes néjének” azt írja, hogy „Az ágyam a földre vagyon terítve, és a házamat egy cseréptáiban való kevés szén melegíti.”⁸ Érdemes hivatkozni *Szilády Zoltán* 1931-ből származó leírására is. A bolgárok „ahol nem igen szigorú a tél, ott kályha helyett még ma is használják a mangált, azt a cifra födeles rézüstöt, amelyben izzó paraszat állítanak a szoba közepére, hogy a melegedők körülülhessék.”⁹

A néprajztudomány feladata, hogy elmélyültebb kutatással a kérdést tisztázza, a feltevéseket megerősítse vagy cáfolja.

Gelencsér József

⁵ *Gunda B.*: Néprajzi gyűjtőúton. Debrecen, 1956. 36–37. old.

⁶ *Morvay J.*: Népi találkozások. Bp. 1962. 26. old.

⁷ *Czuczor G.* – *Fogarasi J.*: A magyar nyelv szótára. Pest, 1865. III. 1184; 1214.

⁸ *Mikes Kelemen* művei. Törökországi levelek. Bp. 1978. 21. old.

⁹ *Szilády Z.*: Bulgária. Bp. 1931. 175. old.

Hatszáz éves a Zalaegerszegi Aranyoskúti forrás első említése

Zalaegerszeg–Alsóerdő-i parkerdő délnyugati részén fekszik az Aranyoskúti forrás, amelyet 600 éve, 1381. augusztus 24-én a Zalavári Konvent által kiállított oklevélben említenek először. A Zala megyei Levéltárnak ez a legrégebbi oklevele, amelyben a város neve szerepel, az ennél is régebbi a megyén kívül található.

Az oklevélben egy határvitát zártak le, ami az Egerszegi királyi falu (*villam regalem Egurzeg*) és a Besenyői nemesek (*Beseneu*) közt zajlott le. Eredménye egy részletes határjárás volt, amiben szerepel az Aranyoskúti forrás (*inde descendendo ad fontem Aranyaskuta vocatum*), ami magyarul így hangzik: onnét leszállva Aranyoskút nevű forráshoz. (*Degré Alajos* fordítása). A forrás területéről elkészült cserép edénymaradványok bizonyítják, hogy vizét az őskortól napjainkig használták (*Molnár László* szakvéleménye).

A határjárás erdészettörténeti szempontból különösen jelentős, mert több fanevet említenek benne: tölgyfa (*ilicis*), cserfa (*quercu*), hársfa (*tilie*), vadkörte (*piri silvestris*), diófa (*nucis*), bükkfa (*fagum*) és Bükkfeu, ami bükkös tetőt jelent, cseresznyefa (*cerasi*), szelídgesztenye (*castanee*), kökény a *Kukunyes* helynévben, égerfa *Egurzeg* helynévben, öreg fa (*antique silvestris*), nagy fa (*arbore magna silvestris*), kiszáradt fa (*torridum silvestris*), cserjés (*quedam virgulta*). Az Ölyvesfalva (*Vluesfalue*) helynév az ölyv madár előfordulására utal.

Zalaegerszeg déli és délnyugati határát, régen, nagyszombat éjjelén végigjárták a „hagyományos húsvéti határjárás” alkalmával. Az oklevélben az alábbi földrajzi nevek fordulnak elő: *Beseneu*–Zalabesenyő, *Vanuchka*–Válicka, *Vluesfalue*–Ölyvesfalu, *magnam viam de Egurzeg in Nog-Bok*–Egerszegről Nagy Bak felé vezető nagy út, *Aranyaskuta*–Aranyoskút, *aliam magnam viam de Kukunyes in Egurzeg*–másik nagy út, mely Kökényesmindszentől Egerszegre vezet, *Bikfeu*–valószínű bükkös tetőt jelent, *Bozyta*–Bazita, *Ebergen*–Ebergény.

Az Aranyoskúti forrás természetvédelmi terület, a Zalaegerszeg–Nekeresdi erdészet és a Principális és Felsőzalamenti Vízügyi Társulás dolgozói az Erdőfelügyelőség tervei alapján 1980/81-ben felújították. A hangulatos erdő és szőlő borította dombok tövében előbújó 600 éves Aranyoskúti forrás Zalaegerszeg egyik legszebb kirándulóhelye.

Szakács László

A HONISMERETI KUTATÁS FORRÁSAI

Hatmillió fotó

Régi könyvet lapozgatni, évtizedekkel ezelőtt megjelent képeslapot forgatni – tallózás a múltban – mindig izgalmas, érdekes, tanulságos. Vizuális valóságában a tárgyszerű igazságot – azt, ami volt – a fénykép őrzi meg maradandóan. Az utókor számára ismeretlen élet, a tegnap a fotográfia által híven rekonstruálható.

A múlt bizonyító tárháza az a közel hatmillió darabos történelmi képtár, amelynek gazdája a Magyar Távirati Iroda. A fotodokumentáció legrégebbi darabja az 1848-as Petőfi-dagerrotípiák, és innen kezdve folytatódik a kronológikus sor, egészen a mindenkori élet legfrissebb mozzanataig.

A történelem ismertetésén túl a fototechnika fejlődése is nyomon követhető a gyűjteményben. A fekete-fehér képek mind tökéletesebb kópiái után megjelennek a színes fotók, a technikai leleményességgel alkotott összeállítások és a nyomdai kivitelezésben ma már nélkülözhetetlen színes fordítós diapozitívok. Így válik érzékelhetővé a ma embere

Az Általános Munkásélet gyűlése

A Kerepesi (ma Rákóczi) út 1900 körül

számára reprodukció útján például az 1868-as első magyar munkásgyűlés, vagy az 1894-es hódmezővásárhelyi *Szántó Kovács János* vezette parasztzendülés. Megismerhető a századforduló Budapestje, építészeti stílusával, közlekedésével, szokásaival, divatjával. Megjelennek a Tanácsköztársaság dicsőséges napjai, vezető nagyjai, majd a vérbefojtása, a fehérterror, az ellenforradalmi önkény. A Horthy-korszak végletes ellentmondásai, a nyomorgó proletár és az életet élvező kizsákmányolók. A spanyol polgárháborúban *Zalka Máté*, *Münnich Ferenc*, *Mező Imre* vezetésével küzdő internacionalisták. Az első és a második világháború kegyetlensége, a faszizmus végnapjai, a hitleri hordák megsemmisítése. Az ellenállók bátor harca és a mártírhalált szenvedettek. A hős szovjet hadsereg útja és a felszabadulás történelmi pillanata. A romokból sarjadó új élet, a téglánként épülő jövő. Végigkísérhető a felszabadulás utáni megújult politikai élet, az ipari, mezőgazdasági és kulturális fejlődés.

A rögzíthető múlt, a fekete-fehér fénykép, amely egykor meghódította a világot, a tudomány segítségével újabb vizuális élményt eredményezett. Megjelent a színes fotó. Mindaz, ami eddig tárgyi valóságában, de csak a szürke árnyalatok skálájában volt rekonstruálható, ezután a maga természetes színeiben tárul a szem elé.

Tehát aranyigazság a megállapítás: fényképeket tanulmányozni – a legérdekesebb olvasmány.

Dr. Gordon Lászlóné

A honismereti táborokról

Honismereti táborvezetők országos tanácskozása

1981. július 24-én Baján gyűltek össze a honismereti táborvezetők és a mozgalom más, elkötelezett személyiségei, hogy egyrészt számba vegyék a honismereti táborok legfontosabb tanulságait és feladatait, másrészt pedig, hogy meghallgassák a Folklór a mai életben című, Bács-Kiskun megyei pályázat értékelését, s megtapsolják a díjazott pályamunkák készítőit. Talán egy kicsit sok is volt ennyi fontos esemény egyetlen kurta napra.

A VII. Duna menti folklórfesztivál keretében megrendezett tanácskozást *Farkas József*, a HNF Bács-Kiskun megyei Bizottságának titkára nyitotta meg. Utalt azokra a feladatokra, amelyeket az MSZMP XII. valamint a Népfront VII. kongresszusa fogalmazott meg a Honismereti mozgalom számára. Ezek közül is kiemelte a szocialista életforma kialakításában, a szülőföld szeretetében, valamint a fiatalság hagyományápoló tevékenységében vállalt mozgalmi munka jelentőségét. Ezt követően *dr. Morvay Péter*, a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának elnöke értékelte a folklórpályázatot. Újra és újra beszélnünk kell arról – mondotta –, hogy milyen szerepe van a népművészetnek mai életünkben, ugyanis még a legilletékesebb helyeken sem látják mindig világosan és egyértelműen a kérdést. Szólt a népművészettel való közelebbi megismerkedés tudatformáló, esztétikai nevelő, közösséget alakító és közművelődést erősítő szerepéről és megemlítette, hogy még mindig nem kapnak elegendő társadalmi elismerést azok a pávakörök, amelyek hosszú idő óta és igazán jól, példamutatóan teszik a dolgukat. A pályázatról szólva megállapította, hogy az értékes anyagot hozott, bár a pályázatok száma nem volt kielégítő. Úgy ítélte, hogy nagy jövő előtt áll ez a pályázat, s komoly reményekkel nézhetünk a két esztendő múlva esedékes következő eredményhirdetés elé.

Dr. Andrásfalvy Bertalan, a Magyar Néprajzi Társaság főtítkára közelebbről népi kultúránk ápolásáról, de valójában az egész Honismereti mozgalom társadalmi jelentőségéről beszélt. Leszögezte, hogy nem parasztromantika és narodnyikizmus, ha a magyarság hagyományát a parasztság kultúrájában keressük. Ebből a parasztságból nőtt ki a munkáság, mégpedig nem csupán vér szerint, hanem szellemileg és kultúrájában is. A néphagyomány kutatásánál nem az elavult formákat, hanem a *módszert* keressük, amelynek segítségével minél szélesebb rétegek lehetnek részesei annak, ami az embert emberré teszi. Mert nem ellenséges egymással az úgynevezett „népi” és a „magas” kultúra, még ha az új, „magas” kultúra elemeinek befogadását – valami szörnyű tévhit miatt – legtöbbször csak úgy tudják elképzelni, ha a népit kidobják. A közoktatás erősödésével, az írásbeli műveltség terjedésével azonban nem helyettesíthető, nem pótolható az, amit a népi műveltség sorvadásával elvesztünk. Az ebből származó aránytalanság pedig elsősorban a fiatalság úttévesztésében mutatkozik: ezért az elidegenedésük, a kötődésük hiánya. A kivándorlók és az öngyilkosok magas száma mind azt mutatja, hogy társadalmunkban még mindig *vannak szükségletek, amelyek nincsenek kielégítve*. Valami hiányzik, ami tudatosíthatná fiatal nemzedékünkkel, hogy ez az ország az övék.

Mit segíthet mindebben a Honismereti mozgalom? – tette fel a kérdést Andrásfalvy. Azt, hogy a megismertetés módszerével közelebb hozza az emberekhez, különösen a fiatal

nemzedékhez a valóságot. A történelemlkönyvek ugyanis csak az „ország” történelmét adják, a magyarság történetét nem. Odáig csak a helyi történelmi mondák, népszokások, dülőnevek stb. megismerésén keresztül juthatnak el. Elemi emberi szükséglet, hogy a környezetünket magunk alakítsuk, s ebben segíthet a néprajz, a néphagyomány. Ehhez pedig meg kell tanulni a formanyelvet (hímzés, tánc, dal stb.) – akárcsak az anyanyelvet. Ezt az egyszerű, mindenki által elsajátítható lehetőséget adja, kínálja a néphagyomány.

Andrásfalvy Bertalan méltán nagy tetszéssel fogadott előadása után *dr. Timaffy László* tekintett vissza az elmúlt 14 esztendőben megtartott 14 országos honismereti táborra, megfogalmazva azok eredményeit, tanulságait. A szervezést továbbra is úgy kell végezni – mondotta –, hogy a táborok mindig egy-egy jellegzetes országrésszel ismertessék meg a diákokat, és a táborokba csak azok juthassanak el, akik valóban érdeklődnek és értékes munkát végeznek a honismereti kutatásban. Tehát a megyei és az országos pályázatokon kiváló eredményt elérő diákok, szakmunkástanulók, vagy azok, akik iskolai szakkörükben kiemelkedő munkát végeztek. Döntő fontosságú továbbá a honismereti táborok sokszínűségének megőrzése, hogy a résztvevők érdeklődési körüknek megfelelő szakterületen dolgozhassanak. A különböző szakcsoportokat mindig a táji adottságoknak és lehetőségeknek megfelelően alakítsuk ki, figyelembe véve a honismereti munka legfőbb irányait, mint a helytörténet, a munkásmozgalom, az ipari és mezőgazdasági üzemtörténet, az életmód-kutatás, a szókincsgyűjtés, a tárgyi és szellemi néphagyomány kutatása, az irodalmi hagyományok, a régészet, a természeti adottságok, a nemzetiségek hagyományai. Meg kell valósítani minden táborban a KISZ nevelő céljait, a tábori önkormányzatot és célszerű felvenni a kapcsolatot az üzemek, falvak KISZ-szervezeteivel. Végül szükséges a tábor eredményeinek, tapasztalatainak összegezése, publikálása.

Befejezésül *dr. Timaffy* megemlékezett a megyei honismereti táborok jelentőségéről és az úttörők honismereti nevelésének fontosságáról, valamint a Munkaügyi Minisztérium keretében szervezett szakmunkástáborokról, továbbá az egyetemisták, főiskolások Duna-kanyarban és a Szigetközben megrendezett kutatótáboráról. Így válik – mondotta – mind teljesebbé a Honismereti mozgalom nagy célja: minél több embert bekapcsolni a haza megismerésének, a szocialista hazaszeretet elmélyítésének létfontosságú érzelmi és tartalmi vérkeringésébe.

Az előadást több hozzászólás követte. *Dr. Trencsényi László* a Magyar Úttörők Szövetségének honismereti tevékenységéről, közelebről a csillebérci táborokról, *dr. Csiffáry Gergely* az 1981. évi egeri honismereti táborról, *Máté László* a berettyóújfalusi úttörőtáborról, *Bathó Edit* a Jász Múzeum mellett működő honismereti szakköréről, *Biró Mártonné* a szekszárdi Úttörő Módszertani Központ tevékenységéről, *Somjai Tiborné* a parádi honismereti szakköréről, *Kóka Rozália* pedig a honismereti táborok és a pávakörök lehetséges kapcsolatairól adott tájékoztatást. A vitában megfogalmazódott az a gond, miszerint a honismereti táborokat még mindig nem ismerik el építőtábornak, s ez nem kevés problémát jelent a táborok szervezésekor.

Halász Péter

Úttörő honismeret Tolna megyében

*Népi kultúránk:
nemzeti kultúránk része
nem rozmaringfa,
nem tulipánfa,
hanem az idő mögül
megszólaló erdő!*
(Csóóri Sándor)

A Szekszárd határában lévő Sötétvölgyben ütötte fel tanyáját 1981-ben a III. Tolna megyei Úttörő Honismereti Tábor. Nem a kérdés, vagy a magunk mutogatása, hanem a jól végzett munkának érzése készített bennünket megnyilatkozásra. Elhamvadt a tábor tűz, elhalt a fák között az ének, a gyerekek – mintegy százan – hazamentek, ki-ki a maga falujába és vitte mind magával a szót, a dalt, a faragóbicska által életre keltett kopjafát, a szöttes, vagy a himzett minták gyönyörű világát. Száz gyermek vitte szerte a megyében egy tíznapos élmény anyagát, amely Tolna megye egy népi csoportjának – a bukovinai székelyek – életét jelenti. De hogyan is jutottunk el eddig?

Tolna megyében már hagyományá vált, hogy minden évben meghirdetjük a kisközösségek részére a néprajzi pályázatot, amelyen alkotásokkal, azok leírásával, néprajzi gyűjtésekkel, krónikákkal vehetnek részt a pajtások. A megyei úttörőelnökség és a szekszárdi úttörőház jutalmazása alapján 100 pajtás vehet részt a megye területéről a honismereti tábor munkájában. Hogy milyen szakcsoportban kívánnak dolgozni, azt már maguk döntik el.

Az első évben természetkutató, szövő-, díszítő-, néprajzi és helytörténeti csoportokat alakítottunk. Később úgy éreztük, hogy külön természetkutató csoport működtetése nem szükséges, hiszen minden táborunkban először a környezettel, a földrajzi adottságokkal, a növény- és állatvilággal foglalkozunk. Amelyik gyermek e téren érdeklődőbb, az szabad idejében szakkönyvek és javaslatok alapján külön is dolgozhat. Ezért határoztunk úgy, hogy inkább a fafaragást vesszük fel a lehetőségek sorába.

Az első két táborban Tolna megye legnagyobb tájegységével, a Sárközrel foglalkoztunk. Az úttörőház kocsjával jártunk ki a sárközi falvakba, ahol megismerhettük e nép életét, munkáját, népművészetét. Sokat köszönhetünk a Népi Iparművészeti Szövetkezetnek, akik szakembereket és anyagi eszközöket (szövészeket, anyagot és szövőnő jelenlétét a táborban) teremtettek munkánkhoz. Alkotásainkkal a megye Alkotó ifjúság pályázaton második díjat kaptunk.

A III. honismereti tábort már januárban kezdtük szervezni. A Völgyésbe telepített

bukovinai székelyek életkörülményeit, népművészetét szerettük volna megismerni. Ezért fordítottunk nagy gondot az előkészítésre. Meg kellett ismernünk (elsősorban a vezetőknek) e nép nyelvjárását, zenevilágát, történetét, hogy átadhassuk a gyerekeknek. Tapasztalatcseréket szerveztünk, szakirodalmat tanulmányoztunk, adatközlőket kerestünk, előadókat, népművészeket hívtunk meg. Nagy segítségünkre volt *Marázi Jenő* Hazatérés című dokumentumjátéka, melyet a rádiós adáskor magnószalagra rögzítettünk, valamint *dr. Domokos Pál Péter* beszélgetése a székelyekről, dalairól.

A HNF, a tanács, az ÁIB szívesen támogatta tervünket anyagiakkal is. 90 pajtás, 2 szakmai irányító, 5 szakvezető és 5 rajvezető vette birtokába az úttörőház sötétvölgyi tábort.

Helytörténeti csoportunk először a megyei könyvtárba látogatott el, ahol szakkatalógust tanulmányoztak, majd elkészítették azoknak a könyveknek a bibliográfiáját, amelyeket a kaskadi kutatásnál hasznosíthattak és dolgozhatnak majd mások is. A megyei múzeumban pedig a székely anyaggal, eredeti fotókkal ismerkedtek.

Kakasdi gyűjtésük során találkoztunk *Sebestyén Ádám* önkéntes néprajzgyűjtővel, az iskola igazgatójával, tanácsi és kétkezi dolgozókkal. Magnós felvételek, kérdőívek, adatlapok segítségével sikerült hű képet adnunk kis dolgozatunkban azokról az emberekről, akik hosszú vándorlás után megtalálták helyüket, beilleszkedtek a hazai társadalomba, ugyanakkor igyekeznek megőrizni hagyományukat, nyelvüket, s ezt szeretnék továbbadni az ifjú nemzedéknek is. Beszéltek terveikről, a falu fejlődéséről, iskoláztatásáról, gondjaikról. Így a múltból kiindulva eljutottak a gyermekek a jelen megismeréséhez.

Néprajzosaink a székely nép öltözködését, népviseletét vizsgálták korok és nemek szerint, különösen a hétköznapi viselet terén. Elkészítették a hétköznapi ruha darabjait, s fel is öltöztettek egy „Zsuzsi babát”. A férfiviselet régi ruhadarabja a harisnya (nadrág), ezeket ma Kakasdon *Fábián Ágoston* készíti, s a legrégebbi darabokra, annak díszítésére is visszaemlékezett. Szabásmintával, kicsi harisnyával tértek vissza gyűjtőújtjukról a gyerekek. Munkájukról kisdolgozatban és tárgyi eszközökkel számoltak be régi fotók és rajzok felhasználásával.

Fafaragóink a székely faragás fortélyait igyekeztek elsajátítani, fafaragókkal találkoztak, szakirodalmat tanulmányoztak. A kopjafák, guzsalyok, kapufélfák díszítő motívumai rákerültek a mintalécerekre, amelyekben a kiállításon gyönyörködhetek a látogatók. Szövő szakrajunk a használati tárgyak színeit, mintáit tanulmányozta. A mértani motívumok felhasználása először terveként került papírra, majd gyermekszövészekén tarisznyát, táskát, futót szőtték. Ellátogattak Kakasdra, ahol eredeti

Andrásfalvy Bertalan a gyermekek között

osztóvátán (szövöszeiken) gyakorolhatták a mesterséget. Népművészekkel, gyakorlott szövőasszonyokkal beszélgettek a szövés szükségességéről, mai díszítő szerepéről. Munkájukat kiállításon mutatták be nagy sikerrel. Természetesen minden pajtás hazavihette legszebb munkadarabját.

Díszítőművészeink *Lőrincz Aladárné*, a népművészet mestere útmutatásai alapján kezdték meg munkájukat. A szedésesing, a párnafek, különböző használati ruhadarabok díszítésének tanulmányozása után a legszebb motívumokat vitték rá futókra, terítőkre, tarisnyákra. Az apró keresztzemes hímzés nem volt könnyű az állandó számolás miatt, de a gyerekek szívesen végezték ezt a munkát is, hiszen sikerélmény volt számukra a saját alkotás. Ők is ellátogattak Kakasdra, ahol idős adatközlők a legszebb eredeti munkákat mutatták be nekik a láda mélyéről előkeresett ruhadarabokon, terítőkön.

A táborba látogató előadók közel kerültek a gyerekekhez, szívesen beszélgettek velük előadás után is. *Dr. Andrásfalvy Bertalan*, a Magyar Néprajzi Társaság főtitkára a bukovinai néptáncairól tartott ismertetőt, a kakasdi és az izményi pávakör tagjai pedig élőben mutatták be azokat. A hétköznapi és ünnepnapok szokások is felelevenedtek előadásukban. Zenéjük, nyelvük, dalaik szívhez szólóan csendültek fel táborunkban s a pajtások velük együtt mulattak a táncházban.

A legközelebb eső, irodalmi emlékeket őrző település Bonyhád. Ezért kirándultunk oda, ahol előadást is hallgathattunk *Vörösmartyról*.

A honismereti munka szépségéről, fontosságáról, sokszínűségéről *Töltési Imrével* beszélgethettek a gyerekek. Imre bácsi szívesen kapcsolódott be táborunk programjába, s jó javaslatot adott a tábor vezetőségének a további honismereti szakköri tevékenységhez.

A tábor befejezésével, visszaidézve a hétköznapi napokat, majd a kiállítással záródó tíz napot, levonhatjuk a tanulságokat, megvonhatjuk a mérleget. A száz gyermek szakrajoktól függetlenül megismerkedett egy népcsoport életével. A tudós néprajzkutató, a népből „termett”, önmagukat nagyszerűen ismerő székely parasztember, Mári néni csodálatos meséi és a népművész szín- és formavilága mind megannyi ismeretet, szeretve őrzött hagyományt adott a gyerekeknek. Hitet a szép megismerésének lehetőségére, erőt a megőzésre, lelkesedést a továbbvitel szükségességére. Rácsodálkoztak a kimondott és „ízest” székely-magyar szóra. Rádöbbszentek (rádöbbszentelték őket) a nyelv alakulásának, formálódásának folyamatára, törvényeire. Meg erősödött bennük a népdal, a keserves, a játékos mondóka iránti igény. A maguknak készített „tarisnya”, székely festékes mintái, a maguknak hímzett ingdizsek, s a maguknak faragott apró kopjafák nem emlékek lesznek csupán számukra, hanem egy élő, alakuló, önmagát újra és újra megalkotó „örökség” birtokosai lettek gyermekeink.

Tegnap a Sárközt, ma a székelyeket, holnap talán a Kapos-Koppány vidékieket vizsgálják majd. Faggatják az öregeket, vallatják az írott

történelmet, kutatják a fellelhető népművészetet. Mindez kimondhatatlanul gazdaggá teszi őket. Gyermekünk szemében láttuk a széppel való alkotás örömeinek csillogását: ebből a táborból boldogan és mérhetetlenül gazdagon tértek haza valamennyiben.

Biró Mártonné—Dr. Rosner Gyula

Múzeumi—Honismereti Tábor Debrecenben 1981. június 29—július 4.

A Hajdú-Bihari Múzeumi—Honismereti Tábor immár hagyományosnak mondható, hiszen épp ötödik alkalommal rendezték meg: a KISZ Hajdú-Bihar megyei Bizottsága és a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet munkatársai. A tábor résztvevője 30 diák volt, gimnazisták, szak-
középiskolások és szakmunkástanulók.

A tábor központi célkitűzése az volt, hogy a résztvevőkkel megismertesse Debrecen város és Debrecen környékének régészeti, helytörténeti és irodalmi hagyományait, valamint természetföldrajzi jellegzetességeit. A tábor munkája 4 szakcsoportban folyt, mindegyiket egy-egy fiatal muzeológus szakember vezette. Szakmai irányításukkal ismertették meg a fiatalokkal a gyűjtő- és a feldolgozó munkát. Emellett igyekeztek beavatni a résztvevőket a tudományos munka módszereibe, hogy segítsék az elkövetkező tudományos diákköri munkát, és az esetleges pályaválasztáshoz is támogatást nyújtsanak.

Azt, hogy a tábornak az idén nem egy vidéki település adott otthont, hanem Debrecen városa, több fontos tényező indokolta. Ebben az időben folyt Debrecenben a *Péchy Mihály* által tervezett mai református Nagytemplom körül, az egykori Szent András-templom feltárása. Így egy sajátos, régészeti-műemléki feltárási munkát ismerhettek meg két szakcsoport diákjai is, akik résztvevői lehettek a középkori falkutatás építészeti, valamint a templomkert temetője régészeti feltárási munkájának. A „régészek” kiegészítésül a múzeumi restaurálással ismerkedtek meg, a „műemlékesek” pedig a sok figyelmet és kitartást igénylő falkonzerválást előkészítő munkálatokban vehettek részt. Ugyanilyen szép feladatot kaptak a természetvédelmi szekció tagjai is, akik Debrecen környékének erdőivel, erdős pusztáival ismerkedve, ezek növény- és állatvilágát tanulmányozták. A helytörténeti szakcsoport az üzemtörténet-írás feladatát vállalta magára. Debreceni nagyvállalatokat látogattak meg, majd az üzemtörténet-írást segítő levéltári forrásokkal ismerkedtek.

E feladatok természetesen csak a napok első felét töltötték ki, a délutánokon együtt látogat-

ták meg Debrecen múzeumait és kiállításait. Író-olvasó találkózón vettek részt, találkoztak a város kulturális életének vezetőivel. Estéknként hangversenyek, filmvetítések és baráti beszélgetések, viták tették még élvezetesebbé az együtt töltött hetet.

Cs. Tábori Hajnalka

Honismereti tábor '81, Vásárosnamény

Szabolcs-Szatmár megye általános iskolai szakkörvezetői, középiskolás szakköri tagjai és az egyéni gyűjtők kaptak tavasszal meghívást a megyei és városi művelődési központtól, s jöttek el ötvenen — húsz felnőtt és harminc diák — továbbképzésre, vagy ahogyan mi nevezzük, táborozni. Sajnos, már csak nevében táborozás a nyári egy hét, hiszen három éve nem vehetjük igénybe a gergelyugornyai úttörőtábor, s ezért nem hívtunk úttörőket, bár az előző években ők voltak a legnépesebb csoport. Első alkalommal hívtunk egyéni gyűjtőket, mert szeretnénk, ha kilépnének elszigeteltségükből, ha megismernek a szakköri munkát, s kölcsönösen segítenek egymást.

Így lett a tábor nagy felfedezettje *Bihari Lajos* bácsi Kölcseről, aki a következőképpen mutatkozott be jelentkezési lapján:

„Reggel 4 óra 30 perckor kelek az állataim ellátására, 6-kor kezdem a műhelyben a munkámat 17-ig — ismét az állatok és a kert és egyéb teendők, hétfőn és csütörtökön mozielőadást tartok 1954 óta, és a még fennmaradt időmben lefekvésig magnóval és írószerszámmal járom a már előre megbeszélt öregek otthonait, hogy mentsem a még menthető régi történeteket, néphagyományokat, a gyógyítási és egyéb kuruzslási szokásokat, legendákat és mindent, ami jelzi a régi erdőháti nép kultúráját és életlehetőségeit.”

A tábor megnyitóját Vaján, A Vay Ádám Múzeum kertjében tartottuk, mert itt található az Országos Hagyományörző Múzeum, s ebben az esztendőben az úttörőmozgalom 35. évfordulója adta a táborunk központi témáját.

Délelőtti előadásaink ezen túl a legváltozatosabb témakörökből álltak. *Láczay Magdolna* megyei levéltáros a középiskolásokat készítette fel az 1981/82-es tanév pályázataira. Nemcsak levéltári forrásokra hívta fel a figyelmet, hanem ötleteket adott, módszereket ajánlott a kiírásnak megfelelő munkák elkészítéséhez. Peregték a kérdések *dr. Kuknyó János* megyei művelődésügyi osztályvezető előadása után, hiszen ragyogó alkalom kínálkozott közös dolgaink összehangolására. *Molnár Mátyás* vajai múzeum-

igazgató arról a feladatsorról szól, amelyet az úttörők végezhetnek a Rákóczi-hagyományok gyűjtésében, s amelyek még a középiskolásokra és a felnőttekre várnak. Már az elmúlt esztendőben sürgető felhívásként beszélt *Csermely Tibor*, a HNF megyei titkára a földrajzinév-gyűjtő munka halaszthatatlanságáról, most pedig a tervről szól, amely a Népfront irányításával – várhatóan – hamarosan eredménnyel jár.

Régi kedves vendége a vásárosnaményi járásnak *Rakó József*, az Őrsvezető főszerkesztője, aki lelkesedésével számos úttörő honismereti akció elindítója, motorja volt, s fáradszaktól valóvala remélhetően az is marad. *Péter Imre* bácsi közlő dolgainkra hívta fel a figyelmet, amikor a szakmunkásképzés 100 évéről beszélt – arról a munkáról, amelyet a gyűjtés összletével kiadványként láthatunk viszont egy-két éven belül. Nem szabad elfeledkezünk azokról a pályamunkákról, amelyeket a diákok hoztak a táborba. Valamennyi úttörőcsapat történetet dolgoz fel, s ezek a Hagyományörző Múzeum anyagát gazdagítják majd. A szakcsoportok szinte erőn felüli feladatot vállaltak, s hét végére újabb pályamunkák készültek. A *földrajzinév-gyűjtők* Tiszavid földrajzi neveit gyűjtötték, s foglalták össze. A *hagyományörző csoport* szokás- és életkörülményeket, bútorzatleírásokat, táplálkozási szokásokat, hiedelmeket, népi gyermekjátékokat, díszítőművészeti dokumentumokat gyűjtött. A *helytörténeti csoport* válogató bibliográfiát készített a napilapokban és folyóiratokban 1979–1981. között megjelent cikkekből, munkájuk a járási könyvtár által készített Vásárosnaményi bibliográfia része lesz.

Rövid szabolcsi kirándulásra is elmehetünk gondos vendéglátóink, a városi tanács és az ERDÉRT jóvoltából. Baktalórántházán a XVI. században épült templomot, Ófehértón a XV., illetve XII. században készült freskót láttuk, a két katolikus lelkész idegenvezetésével. Nyírbétek 1241-ben épült katolikus templomával és a helyi szakkörvezető által földvárnak vélt dombjával kínált látnivalót.

Jávora Ágnes

Megyei honismereti úttörőtábor Biharkeresztesen

1981-ben ötödik alkalommal találkoztak azok a hajdú-bihari úttörők, akik szívügyüknek tekintik, hogy megismerkedjenek a szűkebb hazával, annak történelmi és néprajzi hagyományaival, növényzetével és állatvilágával, a táj és az ember változásaival, a területen élő nemzetiség hagyományörzésével. A tábor központja Biharkeresztes volt, és 48 gyermek, 7 felnőtt vezető, ugyanennyi ifjvezető vett benne részt. A

vezetőgárda mozgalmi irányítója *Lugosi István*, szakmai vezetője *Héthy Zoltán* volt. Az Őrsök (kutatócsoportok) a következő elnevezésekkel, kutatási területen működtek az alábbiak irányításával: BOGÁNC (természetkutató – *Szin-csák János*), SZILKE (tárgyi néprajz – *Zsupos Zoltán*), FORRÁS (szellemi néprajz – *Szöllősi Kálmán*), IDŐGÉP (úttörőtörténet – *Szűcs József*), ALBINA (magyarul: Méhecske, nemzeti-ségi – *Teberán Mária*).

A természetkutatók már az elmúlt években is szorgalmasan gyűjtötték a táj jellegzetes növényeit, készítették fotókat az állatvilágról, figyelték meg az élőlények alkalmazkodását. Foglalkoztatta őket a környezetvédelem is. Most az Esztár melletti Körtyvélyesi-erdőt és a hencidai Csere-erdőt keresték fel, amelyek rövidesen természetvédelmi területek lesznek. Meglátogatták még a bojti lápvegetációt és a Keresztes melletti Kutas-eret.

A tárgyi néprajz iránt érdeklődők Ártándon, Bojtán, Toldon és Nagykerekiben jártak. Ők a hagyományos parasztporták alaprajzát készítették el. Meglepetéssel tapasztalták, hogy Ártándon nem találtak már hagyományos parasztportát. Örömmel fedezték fel viszont egy kisgyereket, aki agyagból saját maga készít gyermekjátékokat. Szép „zsákmánynak” könyvelhető el az 1802-ben készült kézi örlőmalom. A tábort kiállítást festett, faragott tékával, edényekkel, székérekkel, komlószárítóval, valamint a kenderfeldolgozás eszközeivel gyarapították.

A *szellemi néprajzosok* megvizsgálták, hogy az emberek életmódváltozása mennyiben befolyásolja a hagyományokat, alakít-e ki új szokásokat. Hencidán és Nagykerekiben sikerült érdekes feljegyzéseket készíteni a régi népéletéről, a hajdani betyárokról. Hencidán Kossuthról szóló legendát is hallottak egy emlékmű kapcsán.

Az *úttörőtörténeti csoport* tagjai olyan csapatok történetét kutatták fel, amelyek elsősorban a tanyákon és kisebb településeken működtek, majd az összevonások, körzetesítések során önállóságuk megszűnt. Így megtudták, hogy 9 tanyasi úttörőcsapat dolgozott igen jól és igazi romantikával. Készítettek interjúkat is az említett időszakban dolgozó úttörővezetőkkel.

A *nemzetiségi Őrs* tagjai azokból a helységekből kerültek ki, ahol jelentős számú román nemzetiség él, így például Körösszakálból, Körösszegapátiából, de a Békés megyei Méhkerékről is. Gyűjtötték a nemzetiségi kultúra továbbélésének tárgyi és szellemi bizonyítékait, továbbá a Körösszegapátiában tervezett román tájházhoz gyűjtötték tárgyi emlékeket.

A gyűjtő- és feldolgozónapok mellett a tábor területén sem unatkoztak az úttörők. Tartottak számukra előadást a honismeretről, régészetről filmvetítéssel, diával színesítve. Meglátogatták a Berettyóújfalui melletti Herpályon az öt

éve folyó szovjet–magyar ásatásokat. Egész napos autóbussz-kirándulással keresték fel a bihari rész történelmi és irodalmi emlékhelyeit. A befejezés előtt honismereti „akadályversenyen” foglalták össze a megtanultakat. A zárónapon pedig a gyűjtött anyagaikból rendezett kiállítást bárki megtekinthette.

Meg kell említeni azokat az üzemeket, vállalatokat, szerveket, akik minden évben segítik a tábor működését, így: a TIVIZIG berettyóújfalusi üzemrénkörségét, az Ipari Szövetkezetet és a Csepel Emelőgépgyárat Biharkeresztesen, a Kavicsbánya Vállalat ártándi üzemét, a BM határőrséget. Önzetlen segítségük és a vezetők, táborozók töretlen lelkesedése lehetővé teheti, hogy ennek az eltelt öt évnek sikeres folytatása legyen a további években is.

Harasztosi Csaba

Az I. Rákos menti faragótábor

Július 4–18-ig adott otthont, nekünk fagaragóknak a Dózsa Művelődési Ház. A tábor célja játszótéri gyermekjátékok készítése, egymás munkájának megismerése, tapasztalatcsere, hagyományteremtés volt. A tábor anyagi alapját a Fővárosi Tanács V. B. művelődési főosztálya teremtette meg.

A tábor szervezői igyekeztek az egész ország területéről felkérni fagaragókat. Össze is jött 18 ember, akik között egyetlen nőként én is helyet kaptam. Az ízlést és széperzéket formáló köztéri gyermekjátékokat *Bánkúti István* szobrászművész irányításával gondoltuk ki, s csináltuk meg: a népművészeti elemekkel díszített, tölgy- és akác-fából faragott „bástyát”, az egyensúlyozót, a mérleghintát, az ivókutat és a többi játékokat. A játszótér kiviteli tervét *Csiszér Miklós* építész készítette.

A közös munka mellett mindenkinek lehetősége volt önálló alkotótevékenységre. Készültek még borotvatokok régi geometrikus faragással, többretű retesszel, tükrösök, amiket karcoltunk, utána korommal bedörzsöltük, kanalak, ivócsanak áttört füllel, s még sok-sok tárgy. Rendeztünk egy közös kiállítást is, így képet kaptunk egymás tevékenységéről és a látogatók is véleményt tudtak mondani, hogy megőriztük-e a népművészet elvét, megőriztük-e a használhatóság és a szépség egységét?

Nagyon boldog voltam, hogy együtt dolgozhattam *Barcsi Zoltánnal*, aki többek között Tamási Áron kopjafáját is tervezte Farkaslakára. Nagy figyelemmel hallgattuk előadásait a magyar néprajzról, az eredetkutatás legújabb eredményeiről, a kopjafák jelrendszeréről és jelentéstartalmáról.

A tapasztalt, gyakorlott faragók mellett részt vettek néhányan olyanok is, akikben egyelőre még csak a kedv és a lelkesedés volt meg. Akik most ismerkedtek a szerszámmal, a fagaragással, főként pedig *Fónay József* idős fagaragó hasznos szakmai tanácsaival.

Azt hiszem, az élményekkel távozó amatőröknek is köszönhető lesz, ha több városunkban nem a rideg, vasbeton játékok, hanem ötletekben gazdag, élvezhetőbb faépítmények, játékok csalogatják majd a gyerekeket a lakótelepi udvarokra.

Torma Katalin

Búcsú Schneider Miklóstól

Fájdalmas búcsú ez, nemcsak az én, hanem mindnyájunk számára. Oly hirtelen hagyta magunkra, hogy még mindig nem akarjuk tudomásul venni a valóságot. Különösen nehezen veszem tudomásul én, akinek éppen eltávozásod előtt néhány nappal roppant fáradtan, de nagy megnyugvással – mutatd be az új megyei levéltárat, azt is mondhatnám: életed munkájának betetőzését. Terveket szőttünk, sőt öt évre ki is dolgoztuk a feladatokat. S most életrajzodat olvasom, hogy emlékezetbe vessem, honnan indultál, mikor, s mit értél el az alatt a majdnem fél évszázad alatt, amióta – 1933-ban Székesfehérváron – elindultál a világba.

Sok helyen szívta magadba a tudást. Sokfelé is osztottad szét, amióta a szombathelyi, a székesfehérvári, a budapesti Fazekas Gimnázium után a Budapesti Pedagógiai Főiskolán orosz szakos tanári, majd a Szegeci József Attila Tudományegyetemen történelem–orosz szakos tanári oklevelet szerzettél. Rövid tanári pálya, s kitűnő indítatásod nyomán (édesapád 1928–1936 között a Fejér, majd 1945-ig haláláig a Vas megyei Levéltár vezetője volt) a Szentesi Állami Levéltárban folytattad munkádat, hogy megfelelhess egy új, önálló feladatnak. Ugyanis 1968-tól – új feladatkörben – Te irányítottad a Nógrád megyei Levéltár leköltöztetését Budapestre. És Te kaptad a feladatot a múzeum régi épületének átalakíttatására is, hogy végleges, rangjának, szerepének, a követelményeknek megfelelő megyei intézménnyé válhasson a levéltár. Irányításod alatt az a vált, miközben megfeszítve dolgoztál ezernyi más feladat ellátásán. Tagja voltál a Történelmi Társulatnak, elnöke ugyanezen társulat Nógrád megyei csoportjának. Az 1970. év elejétől a HNF Honismereti Munkabizottságának elnökeként szervezted, irányítottad a honismereti mozgalmat. Társzerzője voltál a Pusztaszertől – Pusztaszertig c. dokumentumgyűjteménynek, a Szuro nyok árnyékában c. kötetnek, a Salgótarján története c. kiadványnak, a Nógrád megye története című monográfiának, összeállítója a Hódmező-

vásárhelyi Divatkötöttárugyár története dokumentumgyűjteménynek, lektora több tanulmány-nak, kötetnek, szakkiknek. Megindította a levéltár kiadványsorozatát, amelynek eddig 11 kö-tete jelent meg szerkesztéssel. Vezetője voltál a Palócföld Hagyomány c. rovatának.

Lám, felsorolni is nehéz, mi mindennek voltál mozzatja, segítője. És most bémultan állunk sokirányú munkád, nyelvismereted, szakmai, helytörténeti tevékenységed számbavetele felett. Felidézzük alakodat, mindig halk, mindig sietős,

visszafogott félmondataidat. Felidézzük, hogy erőt meríthessünk belőle, mert sok még a tenni-való.

Te voltál a megye „memóriájá”-nak igazgatója, a megye honismereti mozgalmának lelkes irányítója, és most a mozgalom valamennyi résztvevője nevében búcsúszóm Tóled. Emlékeztünk, miként a levéltár a sok forrásanyagot, megőrizi emberi értékeidet, amelyből mindig erőt meríthetünk további munkánkhoz.

Kósy Zoltán

HÍREK

Egy emberi csontváz maradványai kerültek elő a **Baradla-barlangban** folytatott leletmentő ásatások során a Styx-patak mederkostrásakor. A koponya formája a már korábban fellelt kőkorszakbeli maradvánnyal mutat hasonlóságot – de korát pontosan még nem tudják. Az őskori lakóhelyeket már a régebbi kutatások során felfedezték: a természetes sziklaüregekben, az úgynevezett „csontházban” találták meg az ősemberek maradványait. A végtagok csontvizsgálatai kimutatták, hogy 7000 évvel ezelőtt a vidéken élő csiszoltkőkorszak-beli emberek reumatikus betegségben szenvedtek. A „hangversenyteremben” feltárták az egykori kunyhó tartóoszlopainak cölöplyukait. Előkerültek csiszolt kőből és csontból készített eszközök, sima falú, kézzel formázott edények, amelyeket geometrikus minták díszítenek. A „denevér terem” háromezer éves bronzleletekkel: női ékszerrel, harci felszerelésekkel lepte meg a kutatókat.

Háromezeryolcszáz éves kora bronz kori temetőre bukkantak a Csongrád megyei Sándorfalva határában. Az egyik zsugorított csontváz mellett három, *csónak alakú arany fülbevalót* találtak. A további leletek – bronz karperecek, nyakdíszek, tálak, köcsögök – vizsgálata alapján megállapították, hogy a sírokban a Balkán vidékéről származó népcsoport tagjait temették el. Ezek nyomaira eddig korábban csak a Maros mentén leletek. A sándorfalvi leletek az elsők, amelyek e népcsoporttal kapcsolatban a Duna–Tisza közén kerültek elő.

A Veszprémhez közeli **Balács-pusztán** mintegy kétezer éves nagy kiterjedésű római **villagazdaság** bontakozott ki a kutatók előtt. Bár a század első évtizedeiben tíz épületet feltártak – ekkor kerültek elő a ma már múzeumban látható mozaikpadlók –, de visszatemették az épületsoport. Most újból feltárják.

A villagazdaság központját, a főépületet már részben kibontották. Újabb falfestményeket, mozaikokat és használati tárgyakat találtak. Az épü-

let melletti udvaron 17 méter hosszú falfestmény-re leletek. A főépület pincéjének mennyezete leomlott, összetörte, de egyben védte is az ott található használati tárgyakat: a karcolt feliratú amforákat, a gabonaőrlésre használatos dörzsölőtálat, fazekakat, poharakat, korsókat. Egy tucatnyi juh csontváza is előkerült. Főként a falfestmények és a mozaikok, valamint a rejtett központi fűtés-rendszer jelzik, hogy Pannonia egyik virágzó föld-birtokának központja állt Balács-pusztán.

A Győr-Sopron megyei **Árpáson**, a római kori **fazekasnegyed** feltárásakor értékes leletek kerültek napvilágra. A tavaly feltárt kemencék közelében, a fazekasnegyed nyugati szélén egy kútra bukkantak, amelyet a település lakói a későbbiekben tárolóveremnek, hulladéködörnek használhattak – ebből rengeteg kerámialelet került elő. Korábban a régészek úgy vélték, hogy az észak-itáliai kerámiák csak a Borostyánkő út mentén terjedtek el. A most feltárt kerámiák azonban rá-cáfolnak erre a feltételezésre. Az árpási, azaz az egykori Mursella városi edények és a nemrégiben Arrabonában előkerült kerámiatöredékek azt igazolják, hogy az Észak-Itáliából induló kerámia-kereskedelemnek legalább még egy, a Borostyánkő úttól nyugatra haladó útvonala is volt.

Hajdan volt római **erődítmény** maradványainak egy részét tárták fel a Dombóvár környéki **Alsóhetényben**. Két egykori, valószínűleg gazdasági célra használt épület alapjait és egy fürdő medencéjét ásták ki. Rábukkantak egy viszonylag ép állapotban a földben rejtőző, vastag falból épült kőbástyára is.

Kétezer éves kelta temetőt tártak fel a régészek a Mecsek déli előterében. A sírokból tömérdek fegyver és ékszer került elő, ami a törzs harciasságára és gazdagságára vall. A területen több *ősi áldozóhelyre* is bukkantak, s ez különös régészeti érdekességnek számít. Magyarországon ugyanis eddig csupán egyetlen kelta szentélyt találtak, mégpedig a Velencei tónál. De ennek közelében sem temető, sem település nem volt. A pécsi medencében élt kelták – a leletek bizonyossága szerint

– ahhoz a hatalmas törzshöz tartoztak, amelynek fő szállásterülete a Dráva–Száva közti Szerémségben volt, ezt az írásos források szkordiszkszoknak neveztek. A negyvenhárom hamvasztásos sír feltárásakor megállapították, hogy időszámításunk előtti III. századtól temetkeztek a kelták a dombvonulaton. A legutolsó sírból *Nerva római császár* érmei kerültek elő – bizonyítva, hogy időszámításunk I. századának végéig használták a temetőt.

Teljesen új fényt vetnek az avarok életére a Szekszárd külterületén feltárt egykori *fazekasfalú 1300 éves leletei*. A felszínre került gabonahom-bárok, fazekasműhelyek egyértelműen bizonyítják: az avarok nem minden csoportja folytatott nomád életmódot, a társadalmi munkamegosztás, rétegződés olyan fokára jutottak, amikor a különböző mesterségeket, köztük a kerámiakészítést már főfogalkozásként gyakorolták.

A Zalakomár határában fekvő avar kori temetőben száznál több sírt tártak fel. Különösen a korai avar kori leletek becsek: ezüst fülbevalók, gyöngyök, gyöngyosorok. Az úgynevezett fegyveres sírok között rábukkantak egy halász nyughelyére, vele együtt eltemetett szerszámai – horgok, hálókötő, bogozó – közül a nagy méretű *nehéznyl* a legérdekesebb – ezzel ugyanis halakat lőttek.

Zalaszabar határában egy kilencedik századi szláv népcsoport temetkezési helyét találták meg. A rövid idő alatt feltárt 120 sír kincseiből arra következtetnek, hogy pogány szlávok éltek ezen a területen. Nagy mennyiségű cserépedényre, illetve töredékre találtak a sírokban. De állatokkal díszített faragott csont sórtartó, csontból készült tűtartó és sok egyéb között a kor fejlett kézművességére jellemző ékszerek, köztük pajzsral díszített bronzgyűrű is előkerült.

Román kori templomot tártak fel a győri Káptalándombon. A felszíntől körülbelül egy méter mélységben rátaláltak a 14 méter hosszú, 6 méter széles, félköríves szentéllyel lezárt templom kőfalára. A faragott kváderkövekből rakott fal csaknem 80 cm magas. Északi oldalán meglelték egykori bejáratának küszöbkövét, a templom hajójának nyugati harmadában feltárták a fal mellett húzódo kőpadkát, amely megerősítette, hogy az épületet a XI–XII. században emelték. A padka közelében megkopott kőlapokból rakott pillért találtak. A XVI. század második felében a templomot megrövidítették egy válaszfalal, amely szintén előkerült. A román kori kőfállal határolt és a barokk kori válaszfal közötti területen 26 sírra bukkantak. A barokk korban kápolnává ki-

csinított ősi templomot temetőkápolnaként használhatták. Erre utal a XVI. századi márványból és kövekből rakott lépcsősor is, amelyet az egykori szentélyben építettek fel.

Szervezett magyartanárképzés indul Eszéken a Pedagógiai Egyetemen. Az első évfolyamra 20 hallgatót várnak, számítva a Vajdaságból jövő jelentkezőkre is – erről tárgyaltak az észéki egyetem és a Horvátországi Magyarok Szövetségének képviselői. Az egyetemi képzési idő 5 szemeszter. A tanszék keretében továbbképző tanfolyamot is szerveznek a pedagógusoknak. A jövőben sor kerül a magyar pedagógiai könyvtár létrehozására, valamint az audiovizuális eszközök beszerzésére. Egy magyar lektor is dolgozni fog a tanszéken. A tanszék ugyanakkor megszervezi Eszék többi felsőoktatási intézményében tanuló magyar diákok anyanyelvápolását, valamint a magyar nyelv idegen nyelvként való oktatását. A magyar tanszék beindulásával a Horvát Szocialista Köztársaságban élő magyar nemzetiségűek oktatási rendszere teljessé válik: az óvodától az egyetemig lesz anyanyelvű képzés (Dunatáj, a Magyar Szó melléklete).

A helytörténeti munka összehangolására, kibővítésére, az események jobb feltárása érdekében már korábban is együttműködött több baranyai és vajdasági, valamint horvátországi könyvtár, illetve levéltár. Kapcsolatuk mindkét félnek gyümölcsöző. A mohácsi és a pélmonostori könyvtár együttműködésének 10. évfordulóján a szakemberek ismét felhívták a figyelmet arra, hogy halaszthatatlan feladat a helytörténeti kutatáson kívül a falvakban megszervezni a krónikairást, mivel a kronológia a későbbiekben jelentősen megkönnyítené az anyag feldolgozását, rendszerezését. A pélmonostori központi könyvtárnak nagy szerepe van abban, hogy a helytörténeti kutatás tömeges megmozdulássá, kollektív társadalmi-politikai tevékenységgé vált. A szervezett munkát már 1974-ben megkezdték: különféle helytörténeti anyagok, könyvek, kéziratok, okmányok, szaklapok, hivatalos írások gyűjtését, katalógizálását. Kezdeményezésükre mind Jugoszláviában, mind pedig Magyarországon erőteljesebben fogtak hozzá e munka szervezéséhez – továbbra is együttműködve, egymásnak segítve. (Magyar Szó).

A Kolozs megyei Széken élő fiatalok kezdeményezésére – idősebbek csatlakozásával – régi népszokásokat újítanak fel. A híres széki lakodalmassal már kétszer szerepelt az együttes a Kolozsvári Állami Magyar Színházban. Az együttes tagjai, munkások, mezőn dolgozó asszonyok – akik esténként újra és újra örömet lelik a táncban, a hagyományok ápolásában. (Előre).

Vargáné Major Judit

KÖNYVESPOLC

MAGYAR NEMZET

1938. AUG. 25–1944. MÁRC. 22.

Repertórium (1938–1939). Összeállította:

Kendéné Palágyi Erzsébet

(A PIM Bibliográfiai füzetek. Napilapok repertóriumai.)

(Bp. 1980. Petőfi Irodalmi Múzeum, XII. 391 old.)

A Petőfi Irodalmi Múzeum közismert bibliográfiai füzetek sorozatában új alsorozatot indított *Napilapok repertóriumai* címmel. (Sorozatszerkesztő: *Botka Ferenc*.) Az első szám a két háború közötti *Magyar Nemzet* első két évének repertóriumát adja. Összeállítója Kendéné Palágyi Erzsébet, akinek Szép Szó-repertóriumával már megismerkedhettünk a PIM bibliográfiai füzetek sorozatában.

A napilapok repertorizálására a múlt század utolsó negyede, főként *id. Szinyei József* történeti repertórium 2. kötetének 1. része (Hírlapok 1731–1880. Bp. 1885) óta nem sok sikeres kísérlet történt. Ebben az időszakban még a világ élvonalában állt sajtófeltárásunk.

A hírlapfeltárás több évtizedes elhanyagolásának okait részletesen nincs itt mód elemezni. Két dolgot említünk pusztán: az egyik a hírlapok számának megnövekedése a XX. századra s az ezzel járó „felhígulás”, a másik: a sajtócikkek feltárása körüli szelekciós és leírási, módszertani bizonytalanság. (Repertórium, újságindex vagy eseménynaptár a legmegfelelőbb műfaj a sajtófeltárásra?) Ezt a bizonytalanságot sok szempontból sikerült eloszlatnia a hírlapok feltárásáról rendezett 1975. évi zalaegerszegi helyismereti bibliográfiai tanácskozásnak.¹

A sorozatszerkesztő tájékoztatása szerint az új sorozat „Nem sajtónk *egészének* repertorizálását kívánja elvégezni, hanem csupán néhány kiemelkedő jelentőségű napilapét: azokét, amelyek a fejlődés fő sodrában állva színvonalban is a leg-

többet adták.” A *Pethő Sándor* által 1938-ban indított s a fasiszta rezsim által 1944 tavaszán betiltott Magyar Nemzet első helyen való feltárásához nem férhet kétség akár politikai-történeti, akár irodalomtörténeti szempontból nézzük. *Vásárhelyi Miklósnak*, a kötet lektorának rövid, átfogó sajtótörténeti tanulmánya jól érzékelteti a lap indulását és korszakait, tematikáját és rovatit, világnézetét és stílusát, íróit és olvasóit.

A feltárás a kiválasztott napilapon belül sem törekszik teljességre: tematikus és azon belül is szelektív. A tematika: szépirodalom, kritikai és irodalmi érdekű közlemények (publicisztika, szociográfia, színház-, film- és képzőművészet, néprajz, nyelvészet). A jelentősebb nekrológok, a lapra és vitapartnereire vonatkozó közlemények egészítik ki a 10 pontban összefoglalt gyűjtési „utasítást”. Ezzel a tematikával (irodalmi szempontú feltárásról lévén szó) és a szelekciós szempontokkal egyet is lehet érteni. Talán csak a feldolgozandó műfajok határainak megvonásában nem volt elég körültekintő és előrelátó az előzetes utasítás. A hírekkel, tudósításokkal és hirdetésekkel együtt összesen 5733 tételt rögzít a repertórium. Különösen az 1939-es év anyagában érezzük – a címléírások alapján is! – túlzott mértékűnek a hírek, tudósítások, kisközlemények felvételét. (Míg az 1938-as évfolyam 108 számából 1220 cikket, számonként 11-et, addig az 1939-es évfolyam 296 számából 4513, számonként 15 cikket dolgoz fel átlagosan.) E kis műfajok feltárásának adekvátabb formája lett volna az eseménynaptár vagy a lényeges tárgyi, személyi és földrajzi információelemeket kielemező (évre, számmra és oldalszámmra utaló) indexelő eljárás, illetve a kettő együttes alkalmazása. Ez esetben persze vegyes jellegűvé vált volna a most „klasszikus” felépítésű repertórium. (De vajon nem a sajtóműfajokhoz rugalmasan igazodó vegyes jellegű feltárási mód felelne-e meg legjobban a sajtó természetének?)

A „klasszikus”-nak nevezett felépítés ezúttal konkrétan azt jelenti, hogy az összeállító a szelekció során megtartandónak ítélt közleményeket számonkénti időrendben, a számokon belül is növekvő oldalszám szerint írta le, illetve rendezte

¹ Anyaga megjelent a Sajtóbibliográfiák és sajtó-repertóriumok szerkesztése, a hírlapok feltárása c. kötetben. (Bp. 1976. 81–115. old.)

el. Ehhez a szerzőket és a tárgyalat személyeket egyaránt tartalmazó (de a kétféle névanyagot meg nem különböztető) névmutatót csatolt. Az időrendi szerkezet mellett nélkülözhetetlen részletes tárgymutatót az utolsó kötetben szándékoznak közölni. (Reméljük, hogy a földrajzi nevekket kombináltnál!) Az előszóban említett „kísérletezés” jeleit a szerkezet és az ezzel összefüggő mutatózás terén tehát nem tapasztaljuk. Az utóbbi időben a legtöbb repertórium (okkal, ok nélkül) időrendes, amihez többnyire egyesített név-, földrajzinév- és tárgymutató járul. Szerintünk a zalaezerségi konferencia után az igazi kísérletezés ott kezdődne, ahol a Szolnok megyei Néplap feltárója (*Nyitrai Lajos*) abbahagyta: a hagyományos repertorizáló (címléírással operáló), indexelő és eseménynaptáras szerkezeti és feltárási elemek adekvát, egymást kiegészítő (s nem megismétlő!) alkalmazásával.

Ha elfogadjuk elsődleges keresési-használói szempontnak az időrendet (azaz a sajtó- és művelődéstörténet alapvető nézőpontját), akkor tesszik az időrend áttekinthetősége (az évek, számok, hónapok és napok kiemelése, előrevetítése). Kevésbé tetszik az egyes számokon belüli eligazodást szolgáló oldalszámok helyenkénti eldugottsága (a műfaj megjelölése és az annotáció közé ékelődése). Egyáltalán nem tetszik viszont, hogy a szoros időrend ellenére több eseményleíró cikk, hír tárgydíjponjtát nem lehet megállapítani. Következétségek, címisméltések (hírméltések) az eseményközlésben nem fordulhattak volna elő sorozatosan, ha kísérletképpen a hírek eseménynaptár-szerű feldolgozását alkalmazzák.

Tetszett viszont az, ahogyan az időrendi szerkezetből adódó nehézségeket és problémákat megoldotta az összeállító. Ilyen nehézség például a folytatásos regény, novella stb. leírásának és elhelyezésének kérdése. Betűrendes vagy tematikus-műfaji szerkezetben ez semmi gondot nem okoz. Időrendes szerkezetben minden egyes részt külön-külön kellene leírni, ha következetes akar lenni a szerkesztő. Ehelyett csak az első előfordulásnál van összevont leírás, itt jelzik a folytatások számát és az utolsó rész lelőhelyét. Hasonlóan gondot okoz a sajtóra annyira jellemző vitacikk, reflexió, kiigazítás. Az időrendi tartalomjegyzékben ezek szétszóródnak, elsikkadnak a sok más cikk között. Ilyen esetben csak a gazdag oda-vissza, illetve kumulált hivatkozási rendszer segít, mint ez esetben is (vagy a viták külön mutatója).

A címléírások részletessége, névjel- és álnév-feloldásai egyértelműen dicsérhetők. (Ennek nyomán a névmutató „álnévlexikoni” funkciója is.) Ugyancsak példás a műfajok tömör, rövidített) megjelölése, s a nem szépirodalmi művek leírását követő egymondatos, egy-két szavas vagy személyre, helyre, intézménynévre utaló zárőjeles címkiegészítő megjegyzések rendszere. (Ezek a

majdani összesített tárgymutatóban lesznek igazán hasznosíthatók.) Sajnálatos ellentmondás viszont, hogy e kronologikus repertóriumról épp a korabeli események napra pontos „mikrokronológiája” állítható össze legkevésbé, a „mikor” kérdésre adandó címkiegészítő válaszok gyakori elmaradása miatt.

Reméljük, hogy a következő kötetekben még erősebben szelektál, bátrabban kísérletezik és jobban „pontosít” ez a maga műfajában értékes, a Magyar Nemzethez méltó repertórium-kezdet. Érdeklődéssel várjuk tehát a folytatásokat – el egészen az Est lapokig és azon túl is.

Kertész Gyula

SZ. KÜRTI KATALIN:

MEDGYESSY FERENC ÉS DEBRECEN

(Kiadta a Megyei Városi Tanács V. B.

Művelődési Osztálya. Debrecen, 1981. 166 old.)

Monográfiák és több száz, Medgyessyről szóló cikk után nem könnyű feladatra vállalkozott a szerző. Az írók és a művészettörténészek legjava – többek között *Illyés Gyula, Móricz Zsigmond, Veres Péter, Ferenczy Béni, László Gyula, Lyka Károly* – méltatta már Medgyessy munkásságát. A 100 éve, Debrecenben született, kétszeres Kossuth-díjas szobrászművész életművének értékelésére nem is vállalkozik a szerző, csak a szülőváros és művész kapcsolatát keresi és vizsgálja. Már a téma említésénél is felvetődik azonban a kérdés: nem rejt-e veszélyt a rész és az egész viszonyának ilyen értelmezése? Vajon lehet-e egy európai színvonalon dolgozó szobrászt egy városhoz kötni, Debrecenből vizsgálni? A szerző érdeme, hogy nem esett a provincializmus veszélyébe.

A könyv első részében *Sz. Kürti Katalin* megvizsgálja a debreceni művészeti közeletet és a szobrászatot a múlt század végétől a XX. század közepéig. Ismertetést kapunk nemcsak a Debrecenben élő szobrászokról, hanem azokról a fővárosi művészekről is, akik Debrecennel kapcsolatban állnak. Miközben megismerjük a főleg történelmi szobrok – Bocskai, Kossuth – alkotóit, és a domborművek mestereit, feltűnik a fiatal *Medgyessy Ferenc*.

A második, s a címnek megfelelően a legterjedelmesebb részben a szerző Medgyessy és Debrecen kapcsolatáról ír. Nagy pontossággal követi nyomon a Medgyessy családot, s a művész életét születésétől a haláláig. A Medgyessy család eredetét 1549-ig vezeti vissza. Az erdélyi Aranyos-medgyesről származó család első, legkiemelkedőbb tagja *Medgyessy Pál*, aki nemcsak református író és pap volt, hanem *I. Rákóczi György* követe és udvari papja is. Ő kapott nemesi oklevelet 1642-ben. A címer egy követ emelő darut ábrázol.

Mivel apja, az *idős Medgyesy Ferenc* nemcsak hivatalt vállalt, de állattartással is foglalkozott, a gyermek Medgyesy már itt megismerte az udvarukba hazatérő teheneket, állatokat, s ezeket nemcsak megfigyeli, hanem rajzolgatni is kezdi. Bár tanárát, a konzervatívmust képviselő *Bosznay Istvánt* nem becslésé sokra, a szabadtéri rajzzal sokat foglalkozott. A környezetében élő két művész – *Haranghy Jenő* és unokatestvére *Gulyás Károly* – sokkal inkább hatással volt rá. A szerző szerint a kevésbé ismert „Tizenkét gyermekkori rajz” egyikének hátírata szerint Gulyást ismeri el első mesterének.

Sz. Kürti Katalin könyvében meggyőzően bizonyítja, hogy Debrecen a szobrász életében sokkal több mint a születésének helye. Középiszokoláinak befejezése után is eleven a kapcsolat és a hatás. Erről így vall Medgyesy: „Ha nézegetem... a Debrecen és környékbeli díszítőművészetet, annak puritán és egyszerű formáit és vonalait, rálelek a mentől egyszerűbb formákat kereső saját magamra.”

1924 és 1944 között, a nagy tervek és alkotások korában, nemcsak debreceni családtagjaival, hanem a város művészeti közéletével, s a város vezetőségével is állandóan kapcsolatot tart fenn. A szerző igen részletesen elemzi a debreceni Déri Múzeum előtt álló négy, nagyméretű, allegorikus szobrot, amely 1937-ben, a párizsi világkiállításon meghozta a mesternek a világsikert. Részletesen elemzi a Régészet, Tudomány, Művészet, Néprajz című szobrok születését, amely Párizsban Grand Prix művészeti díjban részesült. E négy mű nemcsak a csúcsot jelenti a művész életében, de a város és Medgyesy örök kapcsolatát is.

A Medgyesy-kutató Sz. Kürti Katalin bemutatja a művész debreceni síremlékeit, szoborterveit, épületdíszítő domborműveit, valamint a mester és a város felszabadulás utáni kapcsolatait. A könyv második része Medgyesy utóéletével, s Debrecenben élő Medgyesy kultusszal, a művész hagyatékával és az átadás előtt álló Medgyesy Emlékmúzeummal zárul. A harmadik részben összegzi művészetének egyetemességét, magyarságát, s debreceniségét.

Debrecen városa és a Déri Múzeum, a Medgyesy művészeti hagyaték gondozója, a kötettel is nagy fira emléket kívánja ápolni. De honismereti szempontból is sokat mond e képekkel gazdagon illusztrált könyv. Nemcsak a magyar tudományoknak, irodalomnak adhat egy-egy táj nagy egyéniséget, hanem a művészetnek is, gazdagítva ezzel a sokszínű, mély gyökerekből táplálkozó magyar képzőművészetet.

Dr. Szamosújvári Sándor

Éltre kelnek Kolozsvár száz évvel ezelőtti utcái, terei, történelmi és művészettörténeti nevezetességei azon album lapjain, mely a Szabó Ervin Könyvtár raktárában porosodik immár csaknem ötven éve. (A közelmúltban új nyilvántartásba vették, így az elkövetkező ötven évben remélhetőleg rongyosra lapozzák az érdeklődők. Új jelzete: f 09/6985). Az album többféle érdekességgel szolgál. Mindenekelőtt tartalmával, de nem kevésbé érdekes alkotója, *Veress Ferenc* (1832–1916) sem, aki a világon először tartott egyetemi előadásokat a fényképészet művészetéről Kolozsvár egyetemén.

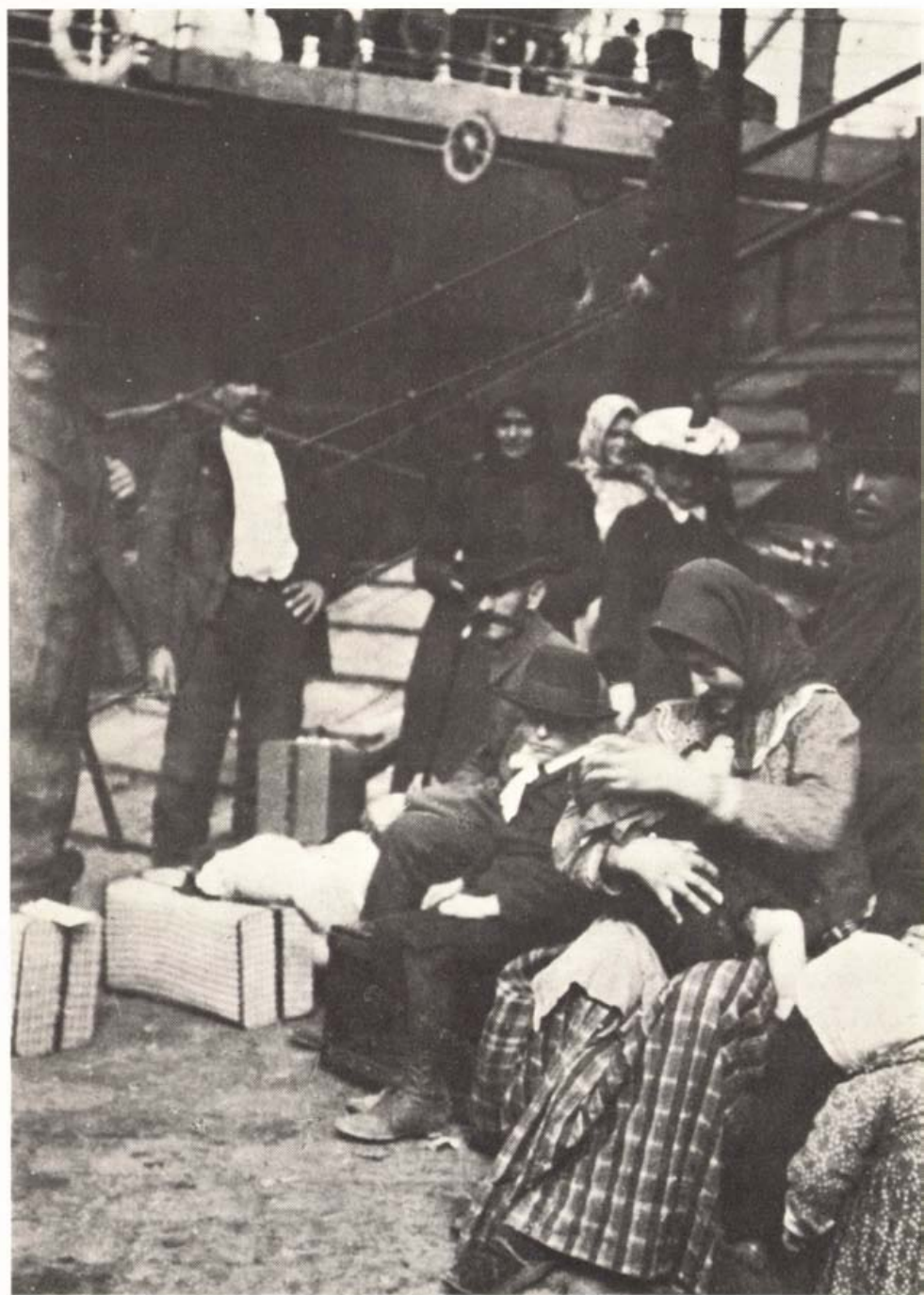
Kolozsvár bemutatását hatalmas méretű (105 x 16 cm) leprellő vezeti be. A Fellegvár tetejéről készült felvétel teljes panorámáját mutatja a városnak, majd haladva a kisebb egységek felé láthatjuk Kolozsvár egykori utcáit, tereit (Fővársátrét, Főtér, Közép utca, Belső Monostor utca), nevezetes épületeit (Nemzeti Színház, Nagy Lásbász, Mátyás szülőháza), templomait (Szent Mihály-templom, Monostori kápolna stb.), városkapuit (Magyar kapu, Bethlen Gábor-bástya, Híd kapu) és végül a Hátszongrádi temető néhány szép síremlékét. Az albumot néhány nem kolozsvári felvétel zárja (bonchidai Bánffy kastély, Torockó-szentgyörgyi várrom) és végül külön érdekességként a sztánai vasútépítés néhány mozzanata kel életre. (Összesen 51 db fénykép.)

Fotótörténeti szempontból rendkívül érdekes, ahogy a kísérletező kedvű férfiu a kor fényképészeti eljárásainak és saját kísérleteinek majd tucatnyi típusát vonultatja fel az album lapjain (talbotípa, leptographia, színképeljárás, fénynyomateljárás, anilinyomat, dombornyomat stb.). A színes fényképezés terén elért eredményeiért az 1889-es Párizsi Világkiállításon elismerésben részesült.

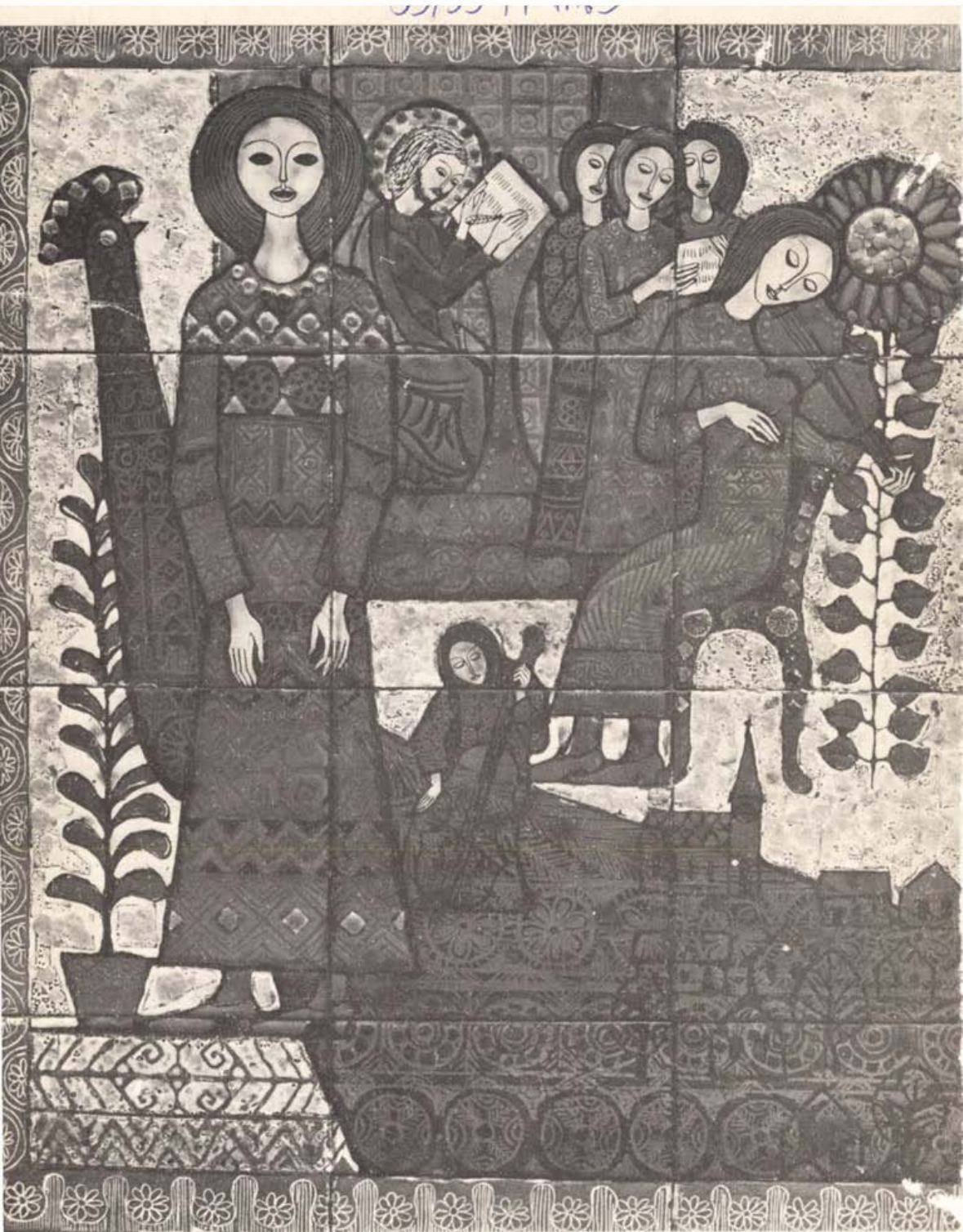
Nem fejeződik be ez a kis ismertetés anélkül, hogy ne szólnánk néhány szót az album létrehozójáról. Elsők között kezdett a fényképezéshez Magyarországon. 1852-ben nyitott műtermet Kolozsváron. 1881-től kísérletezik a színes fényképezéssel, 1881-ben a fényképezés előadója a kolozsvári egyetemen. Az első komoly fényképészeti szaklap megalapítója (Fényképészeti Lapok 1882–1888). Úgyszintén az elsők között jelentette meg szakkönyvét *Fényképészeti álmok* címen 1887-ben. Nem volt proféta hazájában, nehé anyagi körülmények között halt meg 1916-ban.

Fazekas Csongor

Kivándorló parasztok a hajón, 1903

Lőrincz Vitus: Páva (Tűzzománc, 55 x 45 cm)

